BERÄTELTSER

UR

SVENSKA HISTORIEN.

TRETTIONDESJETTE DELEN.

FREDRIKS REGERING,

SJETTE HÄFTET,

EFTERRÄKNING MED HATTARNA, DALKARLS-UPPRORET, TRONFÖLJARE-VALET OCH DYNINGARNA EFTER STORMEN.

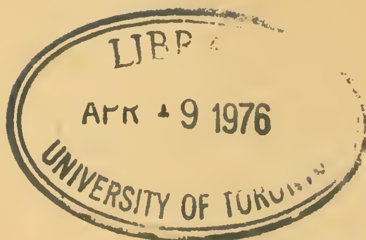
TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

STOCKHOLM,
PÅ L. J. HIERTAS FÖRLAG,
1866.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN,
1866.

INNEHÅLL.

FREDRIKS REGERING.

SJETTE HÄFTET.

EFTERRÄKNING MED HATTARNA, DALKARLS-UPPRORET, TRONFÖLJARE-VALET OCH DYNINGARNA EFTER STORMEN.

FÖRSTA KAPITLET.

SINNESSTÄMNINGEN INOM SVERGE FRÅN KRIGSFÖRKLARINGEN 1741 TILL RIKSDAGEN 1742.

Omtaladt är det missnöje, som mångenstädes, i synnerhet bland landsorternas innevånare väcktes redan i samma stund, krigsförklaringen mot Ryssland kom till allmännare kännedom. Det vigtiga beslutet hade visserligen blifvit af ständerna fattadt med enhällig beredvillighet, och af hufvudstadens tänkesätt för dagen helsadt med enhälliga glädjebetygelser. Att dock denna beredvillighet, denna glädje varit i många fall en verkan mindre af öfvertygelse än af öfvermod, mindre af eftertanke än af efterhärmning, mindre af skäl än af mutor, detta blef ej länge någon hemlighet. Förtrytelsen öfver både beslutet och driffjedrarna höll sig dock under hösten 1741 tämligen stilla; ty man dåra-

des af de falska underrättelserna om slaget vid Willmanstrand, och man ville tillika afvakta den vändning, kriget i sin helhet skulle taga.

Efter någon tid erhöllo dock många högre stående personer underrättelse om verkliga förhållandet med berörde strid, och hela hösten förgick, utan att den stora allmänheten fick förnimma ett enda ord om de hjeltebragder, Hattarna med så mycken säkerhet förebådat. Kringlöpande rykten visste deremot berätta om förlusten af några, ehuru smärre skärmytslingar, om tropparnas svåra lidanden till följe af brist och vanvård, slutligen ock om Lewenhaupts besynnerliga åtgerder; nämligen, att icke, såsom man väntat, tåga rakt mot Petersburg, utan i stället sluta stillestånd och stanna månad efter månad qvar i Fredrikshamn. Då och vid nyårstiden 1742 började låta höra sig några röster, klandrande, misströstande, gäckande. När tjugondedag-jul inföll och enligt ordspråket *Knut skulle köra julen ut*, skref Dalin ett litet skaldestycke, som påminte om kriget och den rysska *knut*-piskan, samt slutade med följande ord:

Gud låt' Sverges krigshär lära
Såleds köra julen ut,
Att vår frihet och vår ära
Icke slutas må med Knut.

Tillika kringspriddes under namn af »*Reflexioner öfver krigsdeklarationen 1741*», en smygskrift, som man trodde författad af kanslirådet Bahr. Den ogillade besagde åtgerd såsom *onödig, emedan Ryssland velat bibehålla freden; — och såsom oberättigad, ty man hade ej kunnat bevisa, att Sinclairs mord varit tillställdt af rysska regeringen.* Författaren fortfor: *rätta orsaken till kriget är icke någon annan än vissa personers högmod och äregirighet. Obetänksamheten af hela företaget och tomheten af det myckna skrytet kunna dessutom båda delarna tydligen inses äfven deraf, att redan nu och blott 4 månader efter krigsförklaringens afkunnande hafva de angripande svenskarna ingått stille-*

stånd och det utan att hafva vunnit en enda fördel. Flere dylika skrifter spriddes kring landsorterna och uppretade tänkesättet. Hattpartiets ledare, hvilka dessutom kände finska härens bekymmersamma läge, blefvo oroliga; men sökte, som berättadt är, att för den stora allmänheten dölja verkliga förhållandet, och de månadernas tidningar hade om svenska krigshären och dess företag ganska litet att förkunna. Vi veta ock, huru Lewenhaupt sökte i det längsta hålla icke blott allmänheten utan ock både konung och regering i okunnighet om härens beklagliga tillstånd.

Fredrik visste dock att i hemlighet skaffa sig tillförlitligare underrättelser, nämligen, genom en ung officer, hvilken från hären postdagligen skref till kammartjenaren och dåvarande gunstlingen Stiern [1]. Äfven inom rådet blef slutligen misstroendet mot Lewenhaupt så stort, att man ej mer litade på hans uppgifter, utan, som berättadt är [2], skickade öfverste Marks v. Würtemberg till hären för att med stöd af egna iakttagelser anskaffa närmare upplysningar. Af hvad sorglig beskaffenhet dessa blefvo, har läsaren ur föregående berättelser inhemtat. Sanna förhållandet blef också mer och mer kändt, och bland landets kunnigare personer började något hvar att frampå sommaren 1742 ana, t. o. m. förutse, att det oupphörliga och brådskande återtåget skulle sluta med en snar och nästan oundviklig förlust af hela Finnland. Verkligheten bekräftade snart denna aning och tillika vigten af de afstyrkande råd, Mössorna gifvit; och man harmades fördenskull så mycket mer öfver det sätt, hvarpå Gyllenborg hade först ur Horns händer tillryckt sig regeringstömmarna, och sedermera sjelf fört dem. Både det ena och andra blef af Dalin beskrifvet i följande korta vers:

---

[1] Stundom skrifves Stirrn.
[2] 35. 206.

DE BÅDA KUSKARNA.

»Hör Lasse kusk!» sad' kusken Pelle,
»Du kör, men kommer ej ur ställe;
»Du gör som kusk platt intet gagn;
»Stig af! jag köra vill allena.» —
Han körde; men det börja' skena,
Att Hin tog vid båd' häst och vagn.

Äfven konung Fredrik blef både oroad och förbittrad. När man slutligen fordrade hans samtycke till härens dagtingan vid Helsingfors, utgöt han sin förtrytelse i följande för hans både tänkesätt och språk-kunskap betecknande rader: *jammez roy au monde a donne des ordre a larme de capituler ensi je ne serai pas le premier ensi les qui ont fait la guerre peuvent capituler sans moi* [1]). Han måste dock slutligen beqväma sig att underteckna det ifrågavarande bifallet.

Med växande oro hade Hattpartiets ledare hört återljuden af dessa tänkesätt och sett de efter hvarandra snabbt annalkande farorna af härens undergång, Finnlands förlust och nästa riksdags efterräkningar. Det var med anledning häraf, som man ändtligen i Juli 1742 beslöt afsätta Lewenhaupt och Buddenbrock, och i sammanhang dermed att på dessa herrar hällva skulden till krigets olyckliga utgång. Det blef ej sista gången, som yrande statsmän först tillställde ett krig, så orimligt, att det måste misslyckas, och sedermera skyllde misslyckandet på de verkställande generalerna. Så beslöt man också nu att göra nämnde fältherrar till de syndabockar, hvilkas bestraffning skulle försona det uppretade folket och om möjligt afleda eller försvaga de anfall, som man förutsåg skulle vid nästa riksdag göras mot hela Hattpartiet, och i synnerhet mot krigets upphofsmän.

---

[1]) *Aldrig i verlden har en konung befallt sin här att dagtinga, och jag ämnar icke blifva den förste. De, som hafva fört kriget, må också mig förutan dagtinga.*

I sjelfva verket beredde sig ock Mössorna till en dylik räfst, och våren 1742 höllo deras ledare hvarjehanda sammankomster, mest på Ture Bielkes egendom utanför Stockholm[1], hvarest man såg om hvarandra Düring, Fuchs, Spens och Åkerhielm samt den ur rysk fångenskap nu mera befriade K. H. Wrangel. De kunde räkna på starkt understöd af landtadeln, serdeles den från rikets södra orter; likaså och än mer af prester och bönder, hvilka båda stånd vanligtvis hyllade fredspartiet. Äfven de flesta städernas innevånare hyste numera samma tänkesätt, och t. o. m. Stockholms borgerskap, hvilket förut hållit sig till Hattarna, blef öfver det olyckliga och ömkliga kriget högligen förgrymmadt.

Under dessa tänkesättets omvexlingar framstod ett mycket talande bevis på den otyglade känslans och den lössläppta inbillningskraftens förmåga att villseleda till öfverdrifter, till misstag, till orättvisor, än åt ena, än åt andra hållet; villseleda icke blott den enskilde, utan, genom honom och genom hans snille och värma, äfven andra, äfven hela menigheter. Så och i sin hänryckning såg skalden Hesselius vid krigets utbrott inga faror, utan blott en lysande rad af segrar och landvinningar. När i Augusti 1741 lifgardet afseglade till krigsskådeplatsen, helsade han det ock med en afskedssång, hvari befäl och manskap förklarades för *Manhems tappre hjeltar*, för *raske Svea män, hvilkas dygd ingen kunde svärta;* och han förespådde *dessa krigare först många segrar* och att sedermera

. . . . lagerkrönte,
Och för dygd med ära lönte
Komma lyckligt hem igen.

Dessa och många dylika och än högstämdare verser bidrogo utan tvifvel till det sanslösa öfvermod, som utmärkte dåtidens tänkesätt och åtgerder, likaså till

[1]) Troligen Tureholm, fordom Gäddeholm.

de öfverdrifna anspråk, hvilka allmänheten fästade vid dessa krigare och vid deras blifvande bragder. Det var den 27 Augusti 1741, som lifgardet afseglade från Stockholm och dervid helsades med nämnde sång. Icke fullt 13 månader derefter eller den 16 September 1742 återinseglade i Stockholms hamn samma regemente; men utan segrar, utan lagrar, utan välkomsthelsningar, tvärtom föremål för en ovilja, en förbittring, som voro så mycket högre, så mycket obilligare, som de föregående förhoppningarna varit öfverdrifna. Som taleman för dessa sednare och klandrande åsigter framstod nu en annan sångare, hvilken, äfven han, var blind för verkligheten, nämligen för de många svårigheterna, och dessutom glömsk icke blott af gardets lidanden, det hade räknat 549 döda och 654 sjuka, utan äfven glömsk af troppens oförmåga att under en anförare, sådan som Lewenhaupt, kunna någonting uträtta; en sångare, som, hänförd af fosterländsk smärta och harm och tillika af en otyglad inbillningskraft, såg i hela regementet endast en samling förrädare eller mesar. Troppen blef ock vid sin hemkomst af honom mottagen med en smädedikt, i hvilken det påstods, att

Gardes-gossar all, Hafva hjelpt på fall
Svea land och hela riket. — —
Visat ringa mod, Sparat lif och blod
Spelat gäck för alla ryssar
Och förtjent blå påke-kyssar.

Serskildt angrepos regements-befälets herrar [1]), och tillika några medlemmar af den fordna lagercrantzska fritroppen, t. ex. Björnberg (*»den styfva Nalle»)* och Stierneld, (han som *»pockade på eld och stjernor»*). Sångens två sista verser voro af följande innehåll:

---

[1]) Öfversten O. R. Wrangel, hvilken personligen utpekades, hade dock tjenstgjort i fälttågen 1700—1709 och 1718, och under finska fälttåget 1742 varit bland dem, som näst Bousquet och Buddenbrock mest talade mot de nesliga återtågen.

Vi ock ganska grannt Ha' oss här bekant,
Att er daler varit slätta;
Fast uti vår stad I på vaktparad
Efter vanligheten sprätta.
Fastän rädd om lädret, Näsan högt i vädret
I på Kastenhof[1]*) er sätter*
Och af kronans pung, Som ej mer är tung,
Edra tomma magar mätter.

Borgargossar blå, Som ha' lust att stå,
Om det en gång skinnet gäller,
Låt oss allihop Hvar en gardes-glop
Ge en örfil, så det smäller!
Ingen inqvartering, Eller nå'n förtäring
Skall man gifva slika mesar.
Vill det gälla mer, Innan kort man ser,
Att vårt borgerskap sig reser.

Otvifvelaktigt är, att dessa och dylika verser hafva hos den stora hopen bidragit till uppglödgning af det lågande hat, som sedermera icke kunde släckas förr än med Lewenhaupts och Buddenbrocks blod.

Sist beskrifna sång visar för öfrigt en hufvudstadens och i synnerhet borgerskapets sinnesstämning, som har några rätt märkliga jemnförelse-punkter med den af år 1789.

Genom hemkomna soldater och matroser samt genom hvarjehanda partilöpare fick slutligen sjelfva allmogen någon, ehuru ofta vanställd kunskap om dessa förhållanden och derigenom också anledning till oro, till missnöje, till förbittring; äfven till åtskilliga egna åsigter, stundom sanna, stundom förvända; allt efter arten af de rykten, som spriddes kring landet, och åhörarnas förmåga att dem bedöma. Bönderna visste, t. ex. att krigspartiet hade sin förnämsta styrka på riddarhuset, och att konungen, sig sjelf lemnad, önskat bibehålla freden. Till följe deraf hördes några bland dem knotande omtala, *huru adeln ensam vore orsak till kriget; — huru adeln med flit detsamma*

[1]) Ett då varande kaffehus.

tillställt för att kunna genom gerder utsuga böndernas pengar och genom rekryteringar aflägsna böndernas söner, och sedermera utan hinder undertrycka hela det värnlösa bondeståndet; — huru bönderna borde i dess ställe utrota all adel; — huru Sverge borde styras af en konung och icke, såsom nu, af många herrar. På några ställen hade allmogen äfven fått spaning derom, att flere deras egna ombud låtit vid riksdagen 1741 genom mutor förleda sig att rösta för kriget. Förbittringen blef stor, serdeles i Dalarna, hvarest man till och med redan 1742 ville undandraga sig hvarje ytterligare deltagande i finska fejden.

Sådana voro de tänkesätt, de missnöjen, som under fortgången af nämnde krig utbildade sig hos många Sverges innevånare. Den rigtning, i hvilken de sedermera leddes, blef till icke ringa del bestämd af Lagercrantz, hvilken lyckades återvinna sin frihet på sätt, nedanstående berättelse visar [1]).

ANDRA KAPITLET.

RÄTTEGÅNGEN MOT LAGERCRANTZ.

Vi minnas Lewenhaupts missnöje med Lagercrantz och orsakerna; — *de hemliga*, harmen öfver det större förtroende hos regeringen, det större inflytande hos krigsbefälet, som Lagercrantz åtnjöt, samt denne sednares benägenhet för hertigen af Holstein; — och de *uppenbara*, tilltagen i Moskwa, de på eget bevåg öppnade underhandlingarna om fred och tronföljd, och allra mest de lemnade ofördelaktiga

[1]) Danska och preussiska min. bref. — Säfstaholm. Riksdagshandl. 1727—1748. Folio. Öfver-fältl. Liljewalchs samlingar. Hiärnes Lefverne och anteckningar. Vetenskaps Akad. bibliotek. Voltemats anekdoter. En gammal Visbok i Författarens bibliotek. Uppsala. Stiernelduka samlingen.

beskrifningarna öfver såväl svenska härens tillstånd som Lewenhaupts egen person. Vi minnas ock, huru till följe af dessa omständigheter Lagercrantz fängslades och fördes till Stockholm [1]). Vid framkomsten blef han mottagen med stor ovilja och satt i ett fönstergallradt fängelse; just samma rum, i hvilket man ungefär ett år förut insatt Johan Gyllenstierna, sedan denne blifvit genom Lagercrantz ertappad och häktad.

I början var, som nämndt är, behandlingen mycket sträng. Lagercrantz kunde blott medelst små blyerts-bref eller tecken genom fönstret underhålla någon gemenskap med sina vänner, förnämligast tvänne hans svågrar vid namn Peter och Julius Silfversköld. Han var sjelf mycket orolig, och det icke utan skäl. *Jag har*, skref han till en bland sina förtrogna, *jag har stora anledningar att frukta för både fransyska och holsteinska partierna. Begge hafva mig fast; ty jag är vid begge bunden genom erhållna penningar.* En annan gång hette det: *jag motser med förskräckelse hvarje post från Finnland; ty Crepy*, (det var en fransysk ofta begagnad mellanlöpare), *kan när som häldst störta mig i olycka; en sak, som endast baron Anders*, (Anders J. v. Höpken) *mägtar i någon mån förekomma.* Äfven fruktade han för ovänner inom finska hären, nämligen Lewenhaupt, men i synnerhet Buddenbrock och major Liewen. Han ansåg sig stundom vara en alldeles *olycklig och förlorad man;* t. o. m. så, att han tänkte på rymning. Stundom åter lifvades hoppet. *Kunde jag*, skref han gång på gång, *kunde jag blott blifva fri och få tillfälle att tala vid menniskorna, skulle nog allt blifva godt igen.* De personer, på hvilka, utom besagde slägtingar, han mest räknade voro, A. J. v. Höpken, som likväl icke hade hans fulla förtroende, samt Wrede, (Henrik Jakob?) och i synnerhet holsteinska sändebudet Pechlin. Genom dessas och andras förord, blef ock fängelset mildradt,

---

[1]) 35. 201—203.

så till vida, att han fick mottaga besök af sina vänner och derigenom tillfälle att arbeta på sin befrielse.

Emedlertid hade till afdömande af hans mål blifvit nedsatt en kommissjon med Karl Cronstedt till ordförande. Anklagelse-punkterna voro de ofvan uppgifna. Lagercrantz försvarade sig med mycken käckhet samt med understöd af Höpkens både snille och penna. Snart ljusnade ock utsigterna och det så betydligen, att Lagercrantz började föra högt språk och förklarade sig numera icke vilja mottaga friheten, i fall den som en nåd honom erbjödes; *ty*, hette det nu, *jag vill dömas och frikännas af de snart sammanträdande ständerna.* Häfdaforskningen har ännu icke hunnit utreda de underhandlingar och öfverenskommelser, hvilka ledde först till hans personliga frihet och sedermera till hans fullkomliga frikännelse. Några gissningar kunna dock vågas. Lagercrantz låg djupt inne med både franska och holsteinska ligorna och hade dessutom haft tämligen nära förbindelser med så väl konungen, som Mössorna. Troligt är, att intetdera partiet vågat till förtviflan drifva en man, så slug, så tilltagsen och tillika i allas hemligheter så invigd, att han genom dessas uppenbarande kunde tillfoga hvilket som häldst bland dem mycket obehag. Troligt är ock, att han framkastat dylika hotelser. Hvad serskildt Hattarna angår, så berättas från flere håll, att det var nu och genom honom, som den plan uppgjordes, att på Lewenhaupt och Buddenbrock vältra skulden till krigets olyckor; en plan, genom hvilken å ena sidan Lagercrantz fick hämnas på dessa sina fiender, och å den andra Hattarnas ledare kunde från sina personer afleda åtminstone en del af det allmänna missnöjet. Fördenskull och slutligen, är det äfvenledes troligt, att sistnämnde ledare velat befria honom, dels af tacksamhet för räddningsplanen, dels för att vid utförandet få begagna uppfinnarens hjelp. Också hördes denne redan nu utfara med mycken bitterhet mot Lewenhaupt samt beskrifva Buddenbrocks åsigter så-

som galna och denne sjelf såsom orsaken till nederlaget vid Willmansstrand; hvarjemnte Lagercrantz längre fram med råd och dåd deltog i den rättegång, som anställdes mot besagde generaler. Dessa omständigheter gjorde naturligtvis Hattarna angelägna om hans frikännande. Å en annan sida åtnjöt han mycket beskydd af det inom alla samhällsklasser mägtiga parti, som ville hafva hertig Karl Peter Ulrik till tronföljare, och i hvilkas ögon Lagercrantz var den åsigtens kanske kraftigaste befordrare. Å en tredje sida skyddades han ock af Stockholms lägre befolkning, inför hvilken han vetat framställa sig som en martyr för sin kärlek till så väl den efterlängtade freden som den efterlängtade hertigen af Holstein, hvarför ock inom dylika kretsar röster hördes, som ville med våld befria en sådan, som man sade, fredens, fäderneslandets och den blifvande tronföljarens vän. Och slutligen; ju mer under våren och sommaren 1742 oviljan växte mot den overksamme och oskicklige Lewenhaupt, desto mer växte ock deltagandet för den af honom anklagade och fängslade Lagercrantz. Till följe af så många och vigtiga omständigheter blef denne inom kort, dock mot borgen, ställd på fri fot, också derföre, att vid den snart inträdande och vådliga riksdagen Hattpartiet skulle utan något hinder kunna begagna sig af hans stora och mångfaldigt pröfvade verksamhet [1]. Längre fram blef han helt och hållet frikänd.

---

[1]) Danska min. bref.

TREDJE KAPITLET.

FÖRBEREDELSER TILL RIKSDAGEN 1742—1743.

Redan i början af 1742 insågo många kunnigare personer nödvändigheten af en riksdag; ty, om kriget skulle fortsättas, behöfde man nya gerder, och sådana kunde blott ständerna bevilja; — och, om fred skulle slutas, måste man på ständernas år 1741 föreskrifna fredsvillkor [1], nedpruta mycket, ja allt, och dertill hade endast ständerna, nya sammankallade ständer, rättighet. Följaktligen funnos många, ganska många, som ropade efter riksdag; men de, som ropade emot, voro ej heller få. Dessa sednares skäl, dels föreburna dels verkliga, voro: riksdagens dyrhet, — ständernas sist yttrade önskan att ej förrän i laga tid d. v. s. efter tre år blifva omigen sammankallade, — farhågan, att ett riksmöte skulle nedslå härens och öka fiendens mod, — Gyllenborgs, Lewenhaupts och i allmänhet Hattarnas fruktan för efterräkning, — Frankrikes farhåga, att en ny riksdag skulle störta Hattarna och med dem Frankrikes inflytande, — slutligen ock konung Fredriks önskningar, förestafvade, af fröken Taube, hvilken, sade man, hade blifvit af Frankrike köpt med stora summor och lockad med lysande utsigter för sin son. Men alla dessa personliga eller ensidiga motskäl nedsjönko till obetydlighet i jemnförelse med den stora och tvingande nödvändigheten att skaffa sig ständernas bifall till antingen de gerder, som måste påbjudas, eller de fredsvillkor, som skulle föreslås. Vintern och våren 1742 höllo ock rådsherrarna många öfverläggningar härom. Åkerhielm ingaf ett betänkande af innehåll, *att Sverge icke mägtade längre uthärda kriget,*

---

[1] 35. 135—137.

utan måste hafva fred; — att Ryssland skulle troligtvis hvarken godvilligt antaga ej heller med vapenmagt kunna tvingas att antaga icke ens de för Sverge minst fördelaktiga fredsvillkor, som riksdagen 1741 föreskrifvit; — ytterligare, *att icke regeringen, utan endast riksens ständer hade magt att nedsätta samma villkor; — och att alltså riksdag måste sammankallas, och att detta borde ske ju förr desto häldre, ty med hvarje dag och hvarje framsteg växte ryssarnas anspråk.* Lagerberg och Wrangel instämde, likaså flertalet. Men Gyllenborgarne och Cederström afrådde och lyckades få saken uppskjuten, tills man hunnit inhemta närmare underrättelser om härens och försvarsverkets tillstånd. Dessa erhöllos och voro af oroande beskaffenhet. Folk behöfdes till förstärkande af finska hären och till skydd för svenska kusterna; men den stora folkbristen lät allestädes känna sig. Penningar behöfdes till så väl sold som utrustning; men penningebristen var lika stor, och banken till och med under Fredrik Gyllenborgs ledning vägrade gifva något ytterligare lån. Åkerhielm, Löwen, Ehrenpreus och flere andra rådsherrar yrkade ock fortfarande på ständernas snara hopkallande. Med enträgen begäran om samma sak vände sig äfven många andra till Gyllenborg personligen; ty man visste, att det var han, som stod i spetsen för motståndet. Hans belägenhet var ock mycket oroande. Han fruktade icke blott Mössorna utan äfven sitt eget parti; nämligen att detta, missnöjdt med hans svaghet och olycka, skulle återkalla och i spetsen för regeringen insätta Tessin; hvarföre ock Gyllenborg tidtals ämnade skydda sig genom en slags försoning med konungen och med Mössorna. Men knappt blef denna hans tanke, hans möjliga afsigt anad, förrän han fick mottaga namnlösa bref, hvilka t. o. m. hotade med döden, i händelse han tillät sig någon dylik omkastning. I sitt vankelmod liknades han vid en person, som, syftande än på den ena än på den andra stolen, slutligen satte

sig ned mellan dem båda. Mest af allt fruktade han Mössornas efterräkning och kunde derföre i det längsta icke öfvertalas till riksdag. Men i Maj 1742 utbröt det mindre dalkarls-upploppet, nämligen då de ny-skrifna rekryterna icke ville segla öfver till Finnland. Oordningen dervid var så våldsam och hotande, att Gyllenborg och några de förnämsta Hatt-ledarna knappt vågade sig ut på gatan. Dagen efter detta uppträde eller den 17:de Maj samlades rådet, och nu och under ledning af Ehrenpreus, Lagerberg, Löwen och Wrangel blef beslutet om riksdagens sammankallande ändtligen fattadt; ehuru Cederström och Johan Gyllenborg talade deremot. Karl Gyllenborg bilöll visserligen, men med bäfvan. *Han är*, skref franska sändebudet, *han är af ångest mer död än lefvande;* och det preussiska omtalade, *huru han velat för sin säkerhet inkalla troppar till hufvudstaden.*

Riksdagen utsattes till den 20 Augusti och till dess bevistande kallades, utom vanliga riksdagsmän, äfven ombud från krigsbefälet, både det hemmavarande och det i Finnland.

Vanliga riksdags-förberedelser och värfningar kommo snart i gång. Mössorna ansågo sig dock hafva föga behof af sådana åtgerder; ty i hela landet var befolkningen mycket uppretad mot Hattarna, till följe af riksdagen 1738, krigsbeslutet 1741 och det ömkliga sätt, hvarpå kriget sedermera blifvit fördt. Öfverallt framkastades ord i sådan rigtning samt gäckerier öfver det bekanta uttryck, med hvilket Tessin hade tillförene hånat freden såsom *ett nesligt stillasittande och en blygsam hvila* [1]. Man tog för afgjordt, att Mössorna skulle erhålla stor öfvervigt på riddarhuset och än mer i prest- och bondeständen.

Naturligtvis sökte Hattarna att till den väntade striden skaffa sig vänner och försvarare, och Henning Gyllenborg sändes kring landet för att uppköpa full-

---

[1] Se 31. 114.

magter. Till förra riksdagen hade han lyckats anskaffa 300 dylika, men nu återkom han blott med 15; så förändrad hade sinnesstämningen blifvit. Många trodde sig förutse, att en ny hvälfning skulle återföra Mössorna till statsrodret. Alla förutsågo en stormig riksdag, och många högre ämbetsmän begärde tillstånd att derifrån uteblifva [1]).

FJERDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1741—1743.

RIKSDAGENS ÖPPNANDE SAMT VAL AF LANDTMARSKALK OCH HEMLIGT UTSKOTT.

Den 20 Augusti öppnades riksmötet, och för den predikan, som dervid skulle hållas, hade man till text utsett Zach. 8: 16, 17. *Detta är det i göra skolen: hvar och en tale sanning med den andra och dömer rätt och skaffer frid i edrom portom.*

De för Hattpartiet redan förut dystra utsigterna mörknade mer och mer. Det hade på riddarhuset blott ett mindre antal vänner, och dessutom inga bättre försvarare än Coyet, Cronhiort och Henrik Wrede. Sakerna gingo derefter, och partiet förlorade under riksdagens början nästan hvarenda strid.

Första vigtiga frågan blef, som vanligt, den om landtmarskalk. Mössornas önskningar voro i förstone delade mellan presidenten Palmfelt och öfverste-löjtnanten Ungern-Sternberg. Ledarne lyckades dock åstadkomma en förening på så sätt, att man lofvade insätta Palmfelt i rådet, hvaremot han och hans vänner lofvade rösta på Ungern-Sternberg, hvilken, så hoppades

[1]) Danska och franska min. bref samt Rådsprotok. sommaren 1742.

man, skulle genom en sådan enhällighet få betydlig öfvervigt.

Hattarnas enda hopp hvilade på Tessin. Denne nu mera blifven riksråd, borde följaktligen icke till landtmarskalk föreslås, allra-minst af Gyllenborgs parti, hvilket vid riksdagen 1731 hade med envishet drifvit och till en del äfven genomdrifvit den åsigten, att, emedan riksrådets ämbets-åtgerder skulle af ständerna granskas, borde ingen bland riksrådets medlemmar få väljas till landtmarskalk. det vill säga till ordförande i den domstol, Hemliga Utskottet, som skulle verkställa samma granskning [1]. Men 1731 ville Gyllenborgs parti genom en dylik åsigt stänga motståndaren riksrådet Horn från hvarje framtida utsigt till landtmarskalks-platsen. Nu 1742 deremot ville samma parti framhjelpa vännen, riksrådet Tessin, till samma plats; och man lät den fordna grundsatsen falla. Orsaken hvarföre man ville framtruga just Tessin, var den, att inom hela ligan fanns icke någon annan person, hvilken kunde med hopp om framgång till den vigtiga platsen föreslås. Just som riksmötet skulle öppnas, kom han ock från Frankrike tillbaka till Stockholm, och begick derstädes och med en viss offentlighet nattvarden samt förklarade, att han icke ville blifva landtmarskalk. Så i det ena som andra ville dock ovännerna se blott skenhelighet, jagt efter folkynnest, tillgjord blygsamhet, m. m., och de trodde sig veta, att han i hemlighet eftersträfvade platsen, och att för sådant ändamål Hattarna och Frankrike utdelade dryga summor [2]. Misstanken fick ökad fart derigenom, att unga officerare af Hattpartiet tilläto sig häftiga hotelser mot några personer, som ämnade rösta på en annan. Af dessa omständigheter sammanlaggda drog man den slutsats,

---

[1]) Se 31. 8—9.

[2]) Enligt ett franskt min. bref skulle j dock Tessin tvingas att mot sin vilja blifva landtmarskalk.

att Tessins likgilltighet var låtsad; nämligen i afsigt att framställa Hattpartiet så svagt och hjelplöst, att Mösspartiet, troende sig i alla händelser försäkradt om stor öfvervigt, skulle dela sina röster mellan Palmfelt och Ungern-Sternberg, och att Tessin möjligtvis skulle på så sätt och genom de enigt sammanhållna Hattarna vinna seger. Men planen, om den förefanns, misslyckades. Mössorna, varskodda genom erfarenheten och uppretade genom officerarnas hotelser, höllo sig tätt tillsammans och fingo understöd af många, som väl i öfrigt gynnade Hattpartiet, men voro personliga ovänner till Tessin. När valet anställdes, erhöll Ungern-Sternberg 360, Tessin 144 röster. Att denne sednare fick ett så stort antal, tycktes bevisa, att Hattarna ganska väl visste, det han oaktadt sina framkastade ord om likgilltighet, om afsägelse, ämnat mottaga uppdraget [1]). Man trodde sig äfven sedermera upptäcka än flere bevis på en dylik afsigt, till följe hvaraf aktningen för hans person blef hos många betydligen förminskad.

Adeln hade emellertid fått till ledare en bestämd anhängare af Mösspartiet. Till talmän i prest- och borgare-stånden voro Hattarna, erkebiskopen Erik Benzelius och justitie-borgmästaren Aulævill, nästan sjelfskrifna till följe af sina sysslor och af gammal vana; och i bondeståndet likaså den tvetydige Olof Håkansson till följe af snille, inflytande och häfd från föregående riksdag.

Efter valet af landtmarskalk förekom som den nästa vigtigare riksdagsfrågan valet af medlemmar i Hemliga Utskottet. Ehuru prest- och borgare-stånden hade fått Hattar till talmän, och ehuru Frankrike lät utdela mycket penningar, erhöllo dock vid nämnde val Mössorna en bestämd öfvervigt inom prest- och bonde-stånden och än mer på riddarhuset, samt ett

[1]) Se dock förra noten!

ej obetydligt antal anhängare också inom borgareståndet. Vi nämnde bonde-ståndet, hvilket förut icke haft säte och stämma i besagde Utskott. Saken var den, att Mössorna för att begagna, och Hattarna för att blidka nämnde stånd, medgåfvo detsamma rättighet att för denna riksdag och vid behandlingen af flere förekommande ärender få liksom de andra ofrälse stånden ditsätta sina 25 ledamöter; en åtgerd, som än mer ökade Mössornas öfvervigt. Med anledning af föregående riksdagars principalats-strider [1]), sökte dessutom ständerna att medelst ett nytt förhållningsbref inskränka Hemliga Utskottets magt, och att på mer bestämdt sätt än förut ställa det såsom beroende ombud under dess principaler, ständerna. Vi minnas ock det slösande sätt, hvarpå Hemliga Utskottet 1741 hade på statens bekostnad gifvit åt sina partivänner både många och dryga belöningar [2]). Varnade häraf, sökte nu ständerna att likaledes sätta gränser för en så orättvis och olaglig frikostighet.

Redan de första helsningarna hade sin märkvärdighet, sin betydelse. Det tal, Gyllenborg å styrelsens vägnar höll till ständerna, sysselsatte sig nästan lika mycket med sorgebetygelser öfver Ulrika Eleonoras frånfälle som med rikets allmänna ärender; och när desse sednare måste beröras, skedde det medelst att omtala, huru *för krigets utförande hade blifvit både till lands och sjös utrustad en krigsmagt så talrik, och till dennas underhåll vidtagna anstalter så tillräckliga, att man kunnat hoppas på en med Guds hjelp lycklig utgång.* Dessa ord inneburo ett försök att få ansvaret för de timade olyckorna vältradt från krigets tillställare och på generalerna. Om rikets dåvarande tillstånd gjorde Gyllenborgs tal blott den anmärkning, *att genom stora förändringar, så i Norden som annorstädes, sväfvade sakernas belägenhet*

---

[1]) 33. 30, 31, 47—50. 34. 186, 187, 194.
[2]) 35. 142—144.

till större delen i »ovisshet»; med så lätta ord öfverhalkades den iråkade förfärliga olyckan. Ytterligare uppmanade Gyllenborg ständerna till *endrägt* och till så *stor skyndsamhet som möjligt;* begge råden påtagligen gifna i afsigt att förekomma den befarade efterräkningen. Men att en sådan skulle komma att anställas, förebådades tämligen tydligt af det svar, som landtmarskalken Ungern-Sternberg å ständernas vägnar aflät; ty detta omtalade, huru *riket hade råkat i den olyckliga belägenhet, som Hans Majestät konungen beständigt fruktat och länge sökt afvända; — huru ständernas sammanträde vore af stor vigt, emedan man derigenom kunde komma i tillfälle att utplåna de falska färger och vederlägga de tvetydiga underrättelser, som lockat oss i olyckan; och huru detta vore nyttigt, om också dervid vår hittills rådande »ovisshet» skulle förvandlas till en sorglig »visshet».* Med anspelning på de bekanta orden från 1738, tillade han: *vi hafva förlorat ett för oss hedrande stillasittande och en för oss nyttig hvila, och vi betrakta detta såsom ett Guds straff öfver ett syndigt och förderfvadt land.* Hvad på detta ingångsspråk, denna begynnelse skulle följa, var ej svårt att förutse.

FEMTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

FRÅGORNA OM EFTERRÄKNING MED KRIGETS TILLSTÄLLARE, OCH OM UPPRÄTTELSE ÅT DE ÄMBETSMÄN, SOM AFSATTES 1739.

Vi komma nu till en vigtig historisk företeelse; nämligen den mot Hattarna tillämnade efterräkningen för riksdags-uppträdena 1738 och 1739, krigsbeslutet 1741 och krigets utförande 1741 och 1742. Mössorna

och en stor del af svenska folket sökte oupphörligen att framtvinga, Hattarna lika envist att afböja hvarje dylik undersökning, och dessa deras inbördes sträfvanden och dervid begagnade medel utgöra en vigtig beståndsdel i hela den sednare frihetstidens historia. Man kan säga, att tvisterna i början af riksdagen 1740 och 1741 voro ett förespel, till hvad i denna väg komma skulle. Det var dock först under riksdagen 1742, som den egentliga kampen utbröt, och nedanstående kapitel skola om dess märkligaste uppträden gifva en kort beskrifning. Huru i öfrigt den långa striden slutades, d. v. s. huru för att skydda sig mot besagde och andra efterräkningar Hattarna år 1772 hjelpte till att genomföra konungamagtens utvidgning, detta tillkommer sednare tiders häfdatecknare att beskrifva.

Såsom de vigtigaste föremålen för ständernas öfverläggningar framstodo vid riksdagens början trenne frågor; nämligen: 1:o) om krig eller fred; 2:o) om efterräkning med krigets upphofsmän och ledare; och 3:o) om upprättelse åt de 1739 afsatta ämbetsmännen.

Första frågan, nämligen den om krig eller fred, var väl den vigtigaste; men upptog i början ständernas tid mindre, än man bort vänta. Orsakerna kunna dock anas. Hela Finnland var förloradt, och dess återeröfrande under loppet af 1742 en fullkomlig omöjlighet; ty alltför sen var årstiden och alltför stor den vanmagt, den oenighet och det missnöje, som rådde inom Sverige. Dertill kommo åtskilliga redan nu framskymtande och hvarandra korsande planer och förhoppningar; t. ex. att vinna fördelaktig fred genom att till tronföljare välja någon bland rysska kejsarinnans slägtingar inom holsteinska huset; —

eller att till stridens fortsättande vinna hjelp, antingen Frankrikes eller Danmarks, det förras genom att till tronföljare välja dess skyddling, pfaltsgrefven af Birkenfeld; det sednares genom att välja dess kronprins, sedermera blifvande konung Fredrik den femte. Dessa och flere andra sinsemellan stridande åsigter förorsakade villervalla och vankelmod hos både allmänheten och regeringen, och det till så hög grad, att man rörande krig och fred icke kom sig för med att vidtaga och fullfölja några kraftigare beslut, hvarken i ena eller andra rigtningen. Härtill bidrogo ock de två andra frågorna, nämligen om upprättelsen och efterräkningen, hvilka nära berörde en mängd partiers och personers ömtåligaste förhållanden, och derföre ryckte en stor del af uppmärksamheten från allmänna och till mer enskilda föremål och önskningar; Mössornas att vinna upprättelse och hämnd, — och Hattarnas att bibehålla redan vunna fördelar och platser. Dessa ömsesidiga och häftiga känslor måste snart nog till förgrunden af riksdags-skådespelet framskjuta frågorna om upprättelse och efterräkning.

Vi börja med frågan om upprättelsen; nämligen åt de ämbetsmän, som år 1739 eller 1741 blifvit afsatta; en Bonde, Bielke, Arckenholtz, Bahr, Kocken, Mathesius, m. fl. Upprättelsen begärdes af dem sjelfva och af deras partivänner, och man fordrade för sådant ändamål öppet framställande och oväldig granskning af de skäl, som legat till grund för afsättningarna. En sådan undersökning hade redan 1739 blifvit af Mössorna begärd, men af Hattarna förvägrad, det sednare på grund af det föreburna skäl, att *rikets säkerhet icke tilläte yppa hemligheterna af då pågående underhandlingar och statsförbindelser.* — *Men,* sade nu Mössorna, *nu år 1742 äro dessa tidsomständigheter förbi och dessa statsförbindelser upplösta; nu*

kunna derföre utan minsta fara alla 1739 års förhållanden framdragas, och nu bör och svenska folket få veta, hvilka de så kallade hemliga och vigtiga skäl voro, för hvilkas skull de fredliga rådsherrarna afsattes; — och, tillade andra, *om skälen befinnas ogilltiga, böra besagde herrar njuta upprättelse och återbekomma sina sysslor.* Dessa påståenden sammanflätade sig snart med efterräkningsfrågan, om hvilken vi här nedanföre skola tala. Hattarna motarbetade naturligtvis den begärda undersökningen, väl vetande, huru svaga, huru alldeles otillräckliga deras begagnade skäl varit. De önskade alltså förlikning, och på förslag af Rutger Fuchs blef Bielke snart befriad från den dom, hvarmed ständerna hade 1741 [1]) utestängt honom från Stockholm och fråntagit honom det 1739 beviljade underhållet [2]). Åfven Mathesius och Arckenholtz kommo på fri fot, såsom förbemäldt är; till och med att Henning Gyllenborg föreslog och adeln medgaf, det Güntherfelt och Adlerstedt, som vid riksdagen 1739 blifvit från riddarhuset uteslutna, skulle der åter upptagas. Men frågan om en allmännare och större upprättelse blef tills vidare skjuten åt sidan, till följe af de häftiga och oroande uppträden, som utmärkte tiden från September 1742 till Juli 1743. Om dess återupptagande framdeles.

Vi vända oss nu till frågan om efterräkningen. Denna var af två slag; den ena åsyftade krigets tillställare, den andra dess verkställare. Den sednare, efterräkningen med generalerna, förorsakade ingen svårare tvist partierna emellan. Mössorna fordrade den i sin vrede, och Hattarna beviljade den i sin förskräckelse, och tillika, som antydt är, i beräkning att sålunda från sig afleda en del af det miss-

[1]) 35. 97.
[2]) 34. 209.

nöje, kriget förorsakat. Rättegången mot nämnde generaler blef ock genast började och skall jemnte sin fortsättning framdeles beskrifvas.

Ojemnförligt kinkigare blef frågan om efterräkningen med krigets tillställare; ty denna gällde hela det då herrskande Hattpartiet, och främst dess ledare. Sinnesstämningen blef mot dessa herrar än mer uppretad genom flere nya kring landet utspridda skrifter. En sådan, uppsatt i stränga men värdiga ordalag, ansågs härröra från Nolcken, och framlade i 18 punkter en lista öfver de fel, som regeringen eller fältherrarne begått från och med troppsändningen 1739 och till slutet af fälttåget 1742. En annan skrift kallades: *Proclama till sammankallande af de bedröfliga sanningar, som Sverige fått erfara genom pipare-kompaniet* (Hattarna). Ordalagen och framställningssättet utmärkte sig genom djerfhet och förbittring. Det hette t. ex. *att Gyllenborg och hans löpare hade alltsedan 1727 sökt bilda sig ett eget parti; — att han dertill begagnat penningar och grofva dikter; — att han och hans vänner beljugit Sveriges fordna öfverhet, och sjelfva, med fickorna fulla af franska louis-d'orer, anklagat motståndarne för engelska guinéer; — att samme Gyllenborg och hans vänner hållit svenska folket i mörker och bespisat det med osannfärdiga tidningar; — att de utmålat Ryssland som en svag och eländig stat; — att de bedragit sina landsmän med tomma löften om främmande understöd och med falska förespeglingar om lättheten att återtaga Sveriges förlorade östanhafsländer; — att de mutat sig till en mängd riksdagsröster; — att de genom dessa medel lockat ständerna till öfverdådiga beslut; — att de utfärdat krigsförklaringen, långt innan krigsrustningen kommit i ordning; — att de tagit till anförare en person, som man visste vara dertill oduglig; — att de sköflat kassorna, bortslösat underhålls-penningarna och skuldsatt riket; — att de vållat förlusten af en hel här och af ett helt*

hertigdöme (Finnland); — *att de ådragit Sverige en outplånlig skymf* o. s. v. En tredje uppsats, skrifven på fransyska, innehöll hånande gäckerier öfver Hattpartiet och dess löften, anhängare och styresmän. *Hvem vet ej,* hette det, *att en hvar, som blott är född i Sverge, får vid 25 års ålder och omedelbart från himmelen sig tilldelade det snille och den erfarenhet, som behöfvas för att afgöra hvarje den svåraste statsmannafråga;* — *och detta, om ock samma herrar aldrig förut sysselsatt sig med andra göromål än att plöja, juga och på sin höjd exercera soldater. Hvem vet ej, att vårt försvarsverk är i godt skick, och att vårt bondestånd år 1741 lofvade gifva alla nödiga rekryter* [1]; — *och att dess nu gjorda försök att tvärtom med våld qvarhålla sin soldat på roten, kommer blott deraf, att de som djupsinniga statsmän icke vilja lemna fäderneslandet här hemma försvarslöst.* — *Hvem vet ej, att vår nuvarande regering är höjd öfver allt tadel? Det blomstrande tillstånd, hvari fäderneslandet sig befinner, den planmessiga beräkning, som blifvit i kriget ådagalaggd, och de lyckliga följderna af detta krig bevittna styrelsens vishet och vederlägga en hvar, som skulle vara nog oförståndig att vilja afsätta så utmärkta statsmän,* o. s. v. Dessa och dylika skrifter jernnte öfvertygelsen om de flesta anklagelse-punkternas sanning och känslan af fäderneslandets olyckliga tillstånd väckte hos största delen af rikets innevånare en häftig ovilja mot Hattpartiet och en liflig önskan att ställa det till ansvar för de timade olyckorna.

Den så förberedda räfsten blef formligen bragt å bana genom en kapten Stjernstolpe, hvilken redan under förra riksdagen tadlat troppsändningen 1739 och nu blef af Mössorna framskjuten för att öppna striden. Den 16 September inlemnade han till adeln en skrift, hvari begärdes, att ständerna skulle låta

---

[1]) 35. 133, 141.

utan ringaste mannamån undersöka, *hvilka i allmänhet orsakerna varit till den högst ömkliga belägenhet, i hvilken fäderneslandet råkat;* — hvarjemnte han serskildt fordrade svar på följande frågor: *hvarföre man 1741 brådskade med krigsförklaringen, innan krigsmagten var färdig? — hvarföre man icke gick anfallsvis tillväga, ehuru det var just ett anfallskrig, man förklarat? — hvarföre man utan motstånd öfvergaf först den starka posten Mendolaks och sedermera den mycket påkostade fästningen Fredrikshamn och derpå och efter hvarandra sex fördelaktiga pass mellan sistnämnde stad och Helsingfors? — hvarföre man lät instänga sig i sistnämnda stad? —* och slutligen, och det, som var första och hufvudsakligaste frågan, *hvarföre man skickade troppar till Finnland 1739, då likväl på våra gränser ingenting annat än fred och lugn förspordes? — Gunstige lands- och frihetsälskande herrar!* skref han slutligen, *vårt rike har väl tillförene varit utsatt för motgångar; men derunder städse behållit modets och tapperhetens ära. Nu är dock vårt ädla folk så förnedradt och sjunket, att utländningar låta öfver oss prägla smädemynt och kringsprida smädeskrifter, så att man t. ex. i denna stund gäckande uttrumpetar, huru »svenska hären begärt och erhållit ryska generalers tillåtelse och nödiga pass att få obehindradt hemvända till sitt land igen». Detta allt kräfver undersökning om upphofvet till så stor både olycka och nesa.*

De flesta ofvannämnde frågor voro svåra, om ej omöjliga att på ett för Hattarna fördelagtigt sätt besvara. Skriften väckte ock mycket uppseende; hos Mössorna glädje, hos Hattarna oro. De sednare, under anförande af Henrik Wrede, sökte i början nedtysta hela saken; man borde, hette det, *i rikets nuvarande farliga belägenhet, icke söndra utan förena; icke tänka tillbaka utan framåt; icke bestraffa ett parti, utan rädda det hela; och*, tillade han, *serskildt bör adeln genom enighet hålla sig uppe mot ofrälse-*

männen, hvilka tillskrifva riddarhuset alla de inträffade olyckorna, och torde känna sig frestade att utrota all adel. Dessa och dylika anmärkningar blefvo dock fruktlösa, ty riddarhusets flertal gillade Stjernstolpes skrift. Hattarna ville då ur densamma få utstrukna åtminstone tvänne de svåraste frågorna; nämligen *hvarföre krigsförklaringen blef utfärdad, innan krigsrustningarna kommit i ordning? och hvarföre man 1739 sände troppar till Finnland?* Men äfven detta försök aflopp fruktlöst. På några bland Stjernstolpes frågor nedskref Lagercrantz ett slags svar. Men detta var kort och otillfredsställande, samt besväradt af osanna uppgifter och hade dessutom till hufvudsyfte icke att upplysa saken, utan att på Lewenhaupt och Buddenbrock hvälfva ansvaret. Alla bemödanden att hos adeln försvaga intrycket af Stjernstolpes skrift misslyckades. Äfven i de andra stånden blef den med värma omfattad, och man föreslog, att ständerna skulle låta granska riksdagshandlingarna 1740 och 1741 och på grund deraf uppsätta en berättelse om krigsbeslutet mot Ryssland, samt om *skälen, sättet* och *tillställarne;* på det man sålunda måtte få i dagen laggdt, både hvari felen bestode, och hvilka personer borde för dem ansvara. Förslaget innebar en öppen krigsförklaring mot Hattarna, hvilka ock med händer och fötter detsamma motarbetade. Henrik Wrede, understödd af Boje, Löwenhielm m. fl., påstod, *att planerna 1741 voro goda, ehuru de genom dåligt utförande misslyckats; — att 1742 års ständer icke hade magt att döma öfver dem af 1741; — och i allmänhet icke ständer öfver ständer; ty sådant skulle upphäfva all säkerhet i riket och allt sammanhang i åtgerderna; — och dessutom, att i partitider den ena sidan icke borde få döma öfver den andra, såsom Mössorna nu ville göra öfver Hattarna.* Men det svarades, att år 1739 hade Hattpartiet dömt öfver Mössorna, och att med stöd af detta exempel kunde nu Mösspartiet likaledes döma öfver Hattarna; hvar-

jemnte anmärktes, att ständerna äro hvarje gång, de sammanträda, »*magtegande*», och kunna således 1742 döma, öfver hvad 1741 blifvit gjordt af dåvarande ständer och än mer af dessas ombud, det Hemliga Utskottet. Alla Hattarnas jemnkningsförslag blefvo tillbakavisade, och ständerna beslöto, att man enligt Stiernstolpes förslag skulle noga genomgå den föregående tidens statshandlingar och sedermera och med ledning af dem uppsätta en berättelse, som innehölle svar på följande tvänne frågor: 1:o) *hvilka voro de orsaker, som föranledde troppsändningen till Finnland 1739?* — och 2:o) *på hvilka förutsättningar af förbund, underhållspenningar och planer grundade man sitt beslut om krigsförklaringen 1741?* Dessa frågor angrepo, som man ser, icke krigets utförare Lewenhaupt och Buddenbrock, utan krigets upphofsmän Gyllenborg och Tessin m. fl.; och uppdraget att skrifva denna så vigtiga, så ödesdigra berättelse anförtroddes åt prosten Serenius [1]), Hattarnas farligaste motståndare. Utsigten blef för nämnde herrar i hög grad hotande. De tillgrepo då det vanliga medlet af kringspridda smädeskrifter. En sådan påstod, att konung Fredrik låtit mörda Karl den tolfte, låtit förstöra svenska hären vid återtåget från Fredrikshall, låtit ryssen förhärja svenska kusterna år 1719, låtit samma år sälja Bremen och Verden åt Hannover, och att han med sitt »otäcka» lefnadssätt förledt landet till osedlighet. Skriften väckte mycket uppseende. Många trodde på dess ord och tyckte, att en så brottslig konung borde genast afsättas. På länge kunde man ej utfinna författaren. Slutligen blef han dock förrådd och befanns vara en vice notarie vid namn Kolmeter, en obetydlig person, hvilken troligtvis ej kunnat af sig sjelf ega kunskap om många i skriften påpekade förhållanden. Sjelf bekände han sig ock hafva dervid fått ledning af höga personer, och en lös, dock föga trolig misstanke gis-

---

[1]) Några säga med biträde af en von Otter.

sade på Gyllenborg och Tessin, hvilka i uppsatsen berömdes. Kolmeter blef dömd från hand och hufvud, men slapp med fängelsestraff. Skriften hade visserligen uppretat många sinnen; men icke på långt när kunnat i allmänna tänkesättet åstadkomma någon större för Hattarna gynnsam förändring. Faran och förderfvet stodo dem oupphörligt och hotande öfver hufvudet, och Gyllenborg i sin oro och i sitt vankelmod tänkte emellanåt och omigen på en öfvergång till Mössorna eller hofvet. Det var i denna svåra belägenhet, som Hattpartiet, för att splittra sinnena och undanskjuta efterräkningen, bragte å bana den kinkiga och invecklade frågan om tronföljare-val. Till fullständig uppfattning af detta förslag är nödigt, att i förväg lära känna den först till tronföljare ifrågasatta fursten Karl Peter Ulrik. Vi meddela för sådan afsigt nedanstående kapitel.

SJETTE KAPITLET.

OM HERTIG KARL PETER ULRIK.

Då varande hertigen af Holstein-Gottorp, Karl Peter Ulrik, var dotter-sonson af Karl den elfte i Sverge och dotterson af Peter den förste i Ryssland [1]) och egde således anspråk på båda dessa riken, hvarför man ock sökte gifva honom en derefter lämpad uppfostran. Å ena sidan erhöll han någon undervisning i ryska språket och grekiska trosbekännelsen, och å den andra ville man skicka honom till Lunds högskola för vinnande af närmare kunskap om Sverges folk, språk och förhållanden, hvilket sednare förslag dock måste öfvergifvas i anseende till hofvets och isynnerhet Ulrika Eleonoras kända tänkesätt.

[1]) 31. 184.

Denna motgång var så mycket mer påkostande, som hertigen hade genom sin far och sin omgifning blifvit uppfostrad i större kärlek till Sverge än till Ryssland. Sistnämnde rikes regent, kejsarinnan Anna, en afkomling af tsar-iwanska ättgrenen, hade nämligen visat hertigens fader, Karl Fredrik, som var måg i den tsar-peterska, mycken obenägenhet [1]). Planen på Sverge blef således ingalunda lemnad ur sigte. Sedan nämnde Karl Fredrik, år 1739 aflidit, vände sig sonen till svenska ständerna med en skrift, i hvilken han omtalade *de lidanden, holsteinska furstehuset hade efter 1713 måst undergå till följe af visad välvilja mot Sverige* [2]); — *likaså sin egen från barndomen inplantade vördnad och högaktning för nämnde land;* — *likaså sig sjelf som ett fader- och moderlöst barn, hvilket, suckande under främlingars förtryck, anbefallde sig i ständernas högt aktade hägn och beskydd, och begärde som den största lycksalighet att blifva bevärdigad med samma gunstiga försorg, som fadern, hertig Karl Fredrik åtnjutit*, d. v. s. med årsunderhåll af 25,000 d. s. m. och med tittel af Kongl. Höghet. Pechlin, hvilken som holsteinskt sändebud vistades i Stockholm, sökte på hvarjehanda sätt främja saken, och bönderna vunnos för densamma ända derhän, att de yrkade på bifall till både anslag och tittel. Med anledning af hofvets motstånd och några andra betänkligheter, blefvo dock båda punkterna af de tre öfriga stånden afslagna. Likväl växte Karl Peter Ulriks parti i samma mån, Ulrika Eleonoras aftagande helsa bådade hennes, den förnämsta motståndarens, snara bortgång.

Denna inträffade i November 1741, och genast uppreste sig holsteinska partiet och framträdde på skådebanan med nya förhoppningar och nya krafter,

---

[1]) 31. 179—183.

[1]) Dermed afsågs svenskarnes insläppande i Tönningen. 25 17—97.

och nu med så mycket större ifver, som det förut länge varit tvunget till tystnad och overksamhet. Konung Fredrik var gammal, och något nytt hans äktenskap, någon efter honom lemnad laglig arfvinge till kronan, det hvarken väntades eller önskades. Otvifvelaktigt är, att största delen af svenska folket ville till tronföljare erhålla hertig Karl Peter Ulrik, ättlingen af Sveriges gamla konungaslägt.

Hurudan denna ättling egentligen var, derom egde man föga eller ingen kunskap. Också efterverlden har om hans ungdom och uppfostran haft föga att förtälja; ty de flesta dessa förhållanden ligga ännu dolda i det mörker, i hvilket man under holstein-gottorpska ättens regeringstid qvarhållit historien om dess anherrar, Kristian August, Karl Fredrik och Karl Peter Ulrik, och hvilket mörker ännu icke hunnit på långt när skingras. En kort beskrifning öfver den nu fjortonårige hertigen tillägger honom späd kroppsbyggnad och svag helsa, men några goda själsanlag; dessa likväl motarbetade af egensinne och häftighet samt af ovana vid själs-ansträngningar och vana vid ytliga tidsfördrif, i synnerhet den ärfda vurmen för uniformer och soldat-exercis. Efter faderns död ställdes han under förmynderskap af sin anförvandt Adolf Fredrik, densamme, som sedermera uppsteg på Sverges tron.

Denne Karl Peter Ulrik blef vid ifrågavarande tidpunkt föremål för mycken uppmärksamhet och många planer. Som förbemäldt är, hade i Ryssland uppstått en icke ringa grad af missnöje med den derstädes regerande iwanska grenen af huset Romanow, och en dermed sammanhängande benägenhet för den andra grenen, den, som härstammade från tsar Peter, och som bestod af storfurstinnan Elisabet och af hennes systerson, besagde Karl Peter Ulrik. Mången ryss betraktade sistnämnde Peter den förstes nu mera ende manlige afkomling såsom rätte arfvingen till Peter den förstes tron. Att likaledes mången

svensk betraktade honom såsom rätte arfvingen till Karl den elftes tron, och att han sjelf önskade denna häldre än den ryska, är redan omtaladt.

Han blef naturligtvis föremål icke blott för de båda folkens, utan ock för de båda hofvens beräkningar. Några bland Hattregeringens medlemmar ville inkalla honom till Sverge och skicka honom till den 1741 i Finnland stående hären för att inverka på ryssarna, påskynda de missnöjdas uppror och dymedelst skaffa Sverige någon fördel. Att denna plan mötte stora hinder å ena sidan i Ulrika Eleonoras motvilja, och å en annan i Hattarnas benägenhet för hertigen af Birkenfeld, är redan berättadt. Märkas bör ock, att till en så vigtig åtgerd fordrades riksdag samt ständernas bifall och således långvariga underhandlingar. Planen gynnades emellertid af Elisabet, nämligen så länge hon var en ensam stående och tillbakasatt prinsessa. Men i slutet af 1741 blifven kejsarinna, motarbetade hon samma plan; ty den kunde numera rigtas mot henne sjelf. Till förekommande af hvarje dylikt försök beslöt hon att så fort möjligt låta till Ryssland hemta bemälte hertig och utnämna honom till sin tronföljare. Bevekelsegrunderna voro många: dels verklig slägtkärlek till systersonen; — dels hopp, att med honom, den store tsarens ende manlige ättling vid sidan, kunna trygga sin ställning mot iwanska ättgrenens och mot andra missnöjda partiers stämplingar; — dels planen att undanrycka Sverge den fördel, detta kunde vinna genom att till tronföljare taga en furste, som egde arfsanspråk på Rysslands krona, och kunde påräkna tillgifvenhet bland Rysslands folk; — dels planen, att i motsatt rigtning skaffa Ryssland inflytande i Sverge genom att taga till rysk tronföljare en furste, som egde arfsanspråk på Sverges krona, och kunde påräkna tillgifvenhet bland Sverges folk. Planen understöddes ock af Frankrike, som ville såmedelst undanskjuta Karl Peter Ulrik för att derigenom åt sin

skyddling, hertigen af Birkenfeld, öppna bättre utsigt till svenska tronen; — likaså af Adolf Fredrik, hvilken önskade genom Karl Peter Ulriks afflyttning till Ryssland förskaffa sig sjelf bättre utsigt till hela hertigdömet Holstein-Gottorp, kanske ock till svenska kronan; emedan äfven Adolf Fredrik härstammade från Vasa-ätten. Planen mognade hastigt till beslut och verkställighet, och lockad af sin förmyndare, Adolf Fredrik, och af sin vårdare, Brummer, afreste den unge fursten i början af Januari 1742 från Kiel till Petersburg. Här blef han af Elisabet mottagen med mycken kärlek, och det omtalas, huru hon ej kunde taga ögonen ifrån den älskade systersonen. Snart yppade hon ock sin afsigt att nämna honom till tronföljare; men han visade i förstone en viss likgilltighet för anbudet, liksom en viss ovilja mot Ryssland, alltsammans till den grad, att han på första året knappt brydde sig om att inhemta någon större färdighet i landets språk. Förslaget om rysk tronföljd var ock ganska betänkligt· så till vida nämligen, att det förutsatte och fordrade hans öfvergång från lutherska till grekiska bekännelsen; en förändring, som skulle stänga honom från hvarje utsigt till tronföljd i det strängt lutherska Sverge. Elisabet sökte dock småningom förbereda en dylik omvändelse. På hennes befallning hade vid afresan från Kiel till Petersburg ingen luthersk själasörjare fått medfölja. För att sedermera meddela hertigen undervisning i grekiska bekännelsen, valdes en rysk prestman, som var utmärkt genom milda och fördragsamma tänkesätt, och som erhållit sin bildning bland pietisterna och i afseende på trospunkternas innehåll antagit den rymligare uppfattning, som hystes af många bland pietismens anhängare. Hertigen visade dock föga aktning för den lära, till hvilken han skulle öfvergå, och förklarade sig aldrig blifva för densamma någon stark nitälskare. En berättelse ville till och med veta, att Elisabet kunde blott med böner och tårar besegra

motståndet. Han gaf dock slutligen efter, *ty*, skall han hafva sagt, *man lofvar presterna mycket, som man icke ämnar hålla.* Den 18 November 1742 öfvergick han ock till grekiska trossamfundet och blef af Elisabet samma dag utnämnd till hennes efterträdare på ryska tronen.

SJUNDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

HERTIG KARL PETER ULRIK VÄLJES TILL TRONFÖLJARE I SVERGE.

Efter att hafva gjort läsaren bekant med i fråga varande hertig, återvänder nu vår berättelse till riksdagen i Stockholm och till den tid, hösten 1742, när icke blott folkombuden utan ock hela svenska folket erhållit underrättelse om finska krigets ömkliga utgång, — och när till följe häraf ständerna uppdragit åt Serenius att utarbeta en berättelse om sättet och skälen för krigsbeslutets fattande. Hattarnas ställning, redan förut ganska betänklig, blef nu nära nog förtviflad; ty allmänhetens förbittring visade sig så häftig, att den troligtvis icke skulle åtnöjas med blott generalernas bestraffning, utan fordra en räfst också med hela regeringen. Nu voro goda råd dyra, och för att sådana utfinna höllo partiets ledare flere hemliga möten och framkastade flere olika planer. Deltagarne i dessa öfverläggningar voro Karl Gyllenborg, Tessin, Fabian och Henrik Wrede, Ulrik Scheffer samt franska sändebudet Lanmary. Mötena höllos antingen hos den sistnämnde eller hos en bland Wredarne. Något tillfredsställande försvar för krigsbeslutet kunde icke utfinnas. I stället och såsom

enda räddnings-medlet beslöt man, dels att åstadkomma söndring inom motståndarnes läger; dels att för ständerna framkasta något annat öfverläggnings-ämne, så vigtigt och så retsamt, att det skulle rycka uppmärksamheten till sig och från den hotande räfsten.

Ena afsigten var således, att åstadkomma oenighet och splittring inom motpartiet. Men huru? och till hvilka skulle man i ty fall vända sig? De sökande blickarna stannade slutligen vid anhängarne af holsteinska furstehuset, hvilka utgjorde en dryg beståndsdel af den skara, som ropade på efterräkning. Under förra åren hade väl nämnde personer varit fästade mer vid Hatt- än Möss-partiet; men för tillfället ansågs det förstnämnde vara vunnet för Frankrikes skyddling Birkenfeld, hvarför holsteinarne slutit sig till det stora allmänna tänkesätt, som ville genom efterräkning straffa och aflägsna samma Hattar. Att nu få dessa holsteinare skilda från Mössornas och återförda till Hattarnas sida syntes fördenskull vara ett både verksamt och verkställbart räddningsmedel, och man beslöt göra försöket, och det på följande sätt. Hattarnas högste ledare förutsågo visserligen, att hertig Karl Peter Ulrik skulle snart nog öfvergå till grekiska läran och utnämnas till rysk tronföljare, och att han således svårligen skulle mottaga något dylikt anbud från Sverge. De beslöto dock att för allmänheten förtiga denna vigtiga omständighet och att, liksom något sådant hinder alldeles icke funnes till, föreslå honom till tronföljare i Sverge. I själ och hjerta ville de visserligen hafva Frankrikes skyddling Birkenfeld; men de kunde för tillfället ganska väl låtsa tillgifvenhet för Karl Peter Ulrik, emedan de förutsågo, att denne, redan fästad vid Ryssland, icke skulle mottaga anbudet. De sjelfva kunde deremot, och just genom denna enda tillställning, vinna begge de åsyftade målen; — det ena att stifta oenighet bland motståndarne och locka en mängd personer från Möss- till Hattpartiet; — och den andra,

att den sålunda väckta tronföljare-frågan, vigtig och ytterst ömtålig, som den var, skulle till häftig och fortfarande inbördes förbittring uppreta de många olika tronföljare-partierna, och derigenom draga dessas och allmänhetens tankar från efterräknings-frågan, samt fördröja och förslappa dess handläggning. Från det nya samhällsskickets början fanns visserligen ett ständernas beslut af innehåll, att, till förekommande af stämplingar mot friheten, skulle fråga om tronföljare aldrig få väckas, så länge regenten lefde. Men Hattarna beslöto kringgå denna stadga på så sätt, att man skulle väcka fråga, *icke om tronföljarens person, utan om hans bekännelse.* Man skulle nämligen föreslå, att denna borde vara *rent och oförfalskadt luthersk.* Under en sådan mantel af gudlig och rättrogen nitälskan, framkom partiet med ett förslag, hvars egentliga syftemål var att för några Hatt-ledares räddning stifta inom svenska folket, en vådlig, en förderflig oenighet. Den skrift, som skulle framställa förslaget och öppna striden, utarbetades af den då 26-årige Ulrik Scheffer. Han hade nyss förut blifvit utnämnd till kapten i fransk tjenst; men begärde vid detta tillfälle, att franska sändebudet måtte från Paris skaffa honom ytterligare understöd i hans, som det hette, torftiga omständigheter. Henrik Wrede var den, som åtog sig att på riddarhuset framträda och sätta saken i gång.

Att väcka denna oroande och kinkiga fråga var icke påkalladt af något det allmännas behof; ty konungens helsa lofvade många återstående lefnadsår och således många tillfällen att under lugnare omständigheter företaga det vigtiga valet; om det nämligen skulle under hans lifstid någon gång företagas. Frågans väckande under nuvarande stormiga förhållanden medförde deremot stora olägenheter, till och med vådor; emedan den måste föranleda häftiga strider mellan de många olika partierna, och i allmänhet en sinnenas och krafternas splittring, som alltid

farlig, var det nu mer än någonsin; just nu, då endrägt och sammanhållning fordrades, så framt fäderneslandet skulle möjligtvis kunna räddas. Historien om året 1743 visar ock, huru Sverge blef just genom dessa nu tillställda tronföljare-strider fördt till branten af sin undergång. Att nämnde val-fråga skulle föranleda stor oenighet och stora vådor, det kunde ock tydligen förutses, och det förutsågs äfven; det till och med beräknades; — och likväl tillställdes det; ja just derföre tillställdes det. I hvad afsigt? — När vid slutet af riksdagen 1739 många landets innevånare ville höja upprorsfanan till försvar för de då anklagade riksråden, Barck, Bielke och Bonde, m. fl., då drogo sig dessa herrar frivilligt tillbaka, hällre än att störta svenska folket i olyckan af ett inbördes krig. År 1742 såg man tvärtom Gyllenborg, Tessin och deras vänner, för sin räddning tillgripa åtgerder, som nödvändigt måste leda till inbördes oenighet, och lätt kunde leda till uppror, till rikets fullkomliga undergång; — man såg dem tillgripa sådana åtgerder, hällre än att draga sig tillbaka och lemna sina platser. Flere främmande sändebud, som bevittnade uppträdet, yttrade mycken ovilja öfver ett dylikt handlingssätt, och påstodo uttryckligen, att Gyllenborg och hans anhängare sökte med flit tillställa oenighet, oordning och fullkomlig villervalla såsom enda medlet att komma ifrån de efterräkningar, som från alla sidor hotade.

Vi hafva sett de hemliga afsigterna och den uppgjorda planen; det återstår att betrakta utförandet.

Omtaladt är, huru ständerna beslöto en granskande undersökning, som hotade Hattstyrelsen med afsättning, kanhända med straff. Jemnt fyra dagar sedan detta beslut fattades, och redan vid adelns nästa sammankomst eller den 13 Oktober 1742 uppträdde derför Henrik Wrede och föredrog Hattpartiets ofvannämnde skrift. Dess hufvudinnehåll var att till tryggande af lutherska lärans oförryckta bestånd borde man stadga,

att till tronföljare skulle ingen annan få väljas än den, som vore både född och uppfödd i lutherska läran. Förslaget innebar en beslöjad anledning att väcka den förbjudna frågan om tronföljareval; och derjemnte ett sidohugg mot konung Fredrik och ett tronföljarehinder för brorsonen; emedan båda voro födda och uppfostrade i reformerta bekännelsen. På samma gång var förslaget ett öppet och kraftigt handtag åt Karl Peter Ulrik, hvilken skulle i händelse af dess framgång icke få många medtäflare till svenska tronföljden. Men det var tillika, hvad endast de invigde ledarne tänkte på, ett i tysthet gifvet handtag åt Frankrikes och Hattarnas skyddling, hertigen af Birkenfeld, hvilken likaledes var uppfödd i luthersk bekännelse. Dessa sidoberäkningar ville man naturligtvis icke låta märka, hvarföre också Wrede slutade sitt tal med den förklaring, att hans uppträdande åsyftade ingenting annat än *betryggandet af lutherska läran.* När vid skriftens uppläsande Wrede hann till de rader, som angingo tronföljarevalet, ropades från flere håll: *ingen tronföljd!* men andra sidan ropade tillbaka: *det gäller ej tronföljd, utan trosbekännelse.* Skriften, som icke var stridande mot den gamla öfverenskommelsens bokstaf, blef uppläst och de andra stånden meddelad, och redan samma dag visade sig en af de påräknade följderna; ty många anhängare af holsteinska huset gingo genast öfver till Hattarna och sökte från denna stund att mot alla efterräkningar och förföljelser skydda de herrar, hvilka, tyckte man, på så kraftigt sätt uppträdt till understöd för hertig Karl Peter Ulrik.

Samtidigt med Wredes uppträdande hade holsteinarne vidtagit flere andra till hertigens fördel syftande åtgerder. Man utgaf en ättartafla, som visade, huru han härstammade från Sverges förra konungaslägt. Man lät derjemnte utsprida hvarjehanda rykten; ena gången att till sammansmältandet af holsteinska och hessiska partierna skulle hertigen för-

mälas med konung Fredriks brorsdotter; — en annan gång och vanligtvis, att Elisabet af kärlek till denne sin fosterson skulle gifva Sverge tillbaka flere bland de fordna östanhafs-länderna, så framt nämligen han valdes till svensk tronföljare; det var ungefär samma saga, med hvilken tsar Peter hade 1720 bedragit många svenskar [1]), och hvilken också nu med lättrogenhet omfattades af några till och med ansedda herrar, t. ex. Düring och Spens. När någon invände, att hertigen antagit eller snart skulle antaga grekiska trosbekännelsen och sedermera omöjligen kunna blifva konung i det lutherska Sverge, svarades, att han för svenska kronans skull väl kunde göra en ny omkastning och återgå till sina fäders tro; — eller, med en annan tolkning, att han kunde blifva på en gång kejsare i Ryssland och konung i Sverge, hvarigenom hela Norden skulle komma i åtnjutande af ett fortfarande fredslugn. General Stenflycht, en i både krig och fred skicklig partigängare, blef tillkallad för att icke blott med sin talande tunga och sitt glada och skenbart öppna väsende, utan ock med både mutor och välplägning stärka bondeståndets tillgifvenhet för hertigen. Han fullgjorde uppdraget med både skicklighet och framgång, dock ej utan motstånd; ty talmannen Olof Håkansson och den näst honom vigtigaste ståndsledamoten Otto Olofsson från Saxhyttan jemnte några flere riksdagsbönder hade redan nu blifvit vunna för danska kronprinsen. Men, som sagdt är, största delen var genom nämnde och likartade tillställningar vunnen för hertigen af Holstein. Samma dag, Wredes förslag upplästes på riddarhuset, blef det meddeladt åt bondeståndet. Här höjdes inom kort många röster, som icke blott gillade åsigten, utan ock ville ofördröjligen anställa tronföljarevalet; ehuru, som förbemäldt är, ständerna tillförene beslutat icke tillåta något sådant, så länge

---

[1]) 31. 13.

konungen lefde. Man satte sig dock öfver detta stadgande, och gick till och med så långt, att man uttryckligen föreslog hertig Karl Peter Ulriks person. Olof Håkansson, biträdd af Otto Olofsson, m. fl., gjorde åtskilliga invändningar och påpekade obetänksamheten till och med olagligheten af en sådan åtgerd; — *den tillämnade tronföljaren vore ju i vår farligaste fiendes händer; — man visste ej, om han sjelf ville eller för ryska kejsarinnan finge mottaga anbudet; — man visste ej heller med någon säkerhet, huruvida fäderneslandet skulle genom hans utkorande vinna de fördelar, som förespeglades; — man vore ej heller väpnad och beredd att möta de fiendtligheter, valet från annat håll kunde framkalla; — man hade ej heller hunnit med de andra stånden öfverenskomma om de för ett tronföljareval stadgade förberedelserna;* — och slutligen, *det vore öfverdädigt och olagligt att på nu föreslagna sätt söka påtruga de andra stånden en kronprins.* Men dessa varningar blefvo fåfänga, och när talemannen envist försvarade sina åsigter, steg förbittringen så högt, att han höll på blifva utkörd. Mot hans råd beslöt flertalet att icke blott gilla Wredes förslag, utan äfven, och derutöfver, att tronföljare-valet borde med det första anställas. I nästa sammanträde skulle protokollet härom justeras; men ståndets flertal hade under tiden blifvit af Stenflycht med handtlangare än mer uppspelt, och ville nu hafva i samma protokoll ytterligare infördt det tillägg, att ståndet valt till tronföljare hertig Karl Peter Ulrik och tillkännagifvit sin önskan, det han borde till gemål taga en prinsessa af lutherska bekännelsen och häldst en af Danmarks konungastam. Sekreteraren ville ej göra dessa tillägg; ty han påstod, att något sådant beslut icke blifvit den dagen fattadt, och att ett tronföljareval ej heller kunde af ett ensamt stånd anställas, innan förberedande laglig öfverenskommelse blifvit med de andra och med regeringen träffad. Bönderna blefvo förtörnade, och när

sekreteraren ihärdigt vägrade efterkomma deras begäran, gingo de med stora beskickningar till de andra stånden för att, utan något protokoll, muntligt tillkännagifva nämnde sitt beslut. Borgareståndet mottog med yttringar af tillfredsställelse deras budskap och instämde i deras åsigt. Preståndet förklarade sig hafva med tillfredsställelse förnummit Henrik Wredes nitälskan för lutherska trosbekännelsen; men begärde uppskof, innan det afgörande beslutet skulle tagas. Adeln, som i förväg fått underrättelse om böndernas annalkande beskickning, upplöste sin sammankomst och lemnade riddarhuset, för att åtminstone för den gången slippa mottaga och besvara budskapet om ett så olagligen tillkommet tronföljareval. Adelns och presternas motstånd härutinnan bestod för det mesta blott i yrkande på de lagliga formernas iakttagande. De mer och mer uppkittlade bönderna blefvo likväl deröfver serdeles uppbragte, Ifvern och öfvermodet gingo så långt, att många hotade ej mer deltaga i Utskottens förhandlingar; innan valet blifvit enligt dess önskningar anställdt, och det fordrade ytterligare att till den blifvande fredsunderhandlingen med Ryssland få afskicka sina enskilda ombud till bevakande af sitt enskilda bästa.

Oaktadt öfvermodet och olagligheten i bondeståndets uppförande, i synnerhet vid det sjelfrådigt företagna valet, instämde dock snart nog flertalet af riksdagsmanna-skaran i samma val; de flesta af böjelse, många af fruktan för bondeuppror, ej få i beräkning på hertigens blifvande afsägelse. Troligt är nämligen, att äfven de andra partiernas ledare nu mera förutsågo denna afsägelse; men läto saken hafva sin gång, antingen af nyssnämnde fruktan för uppror, eller ock för att äfven de måtte hinna under tiden bättre förbereda sina egna planer. Det var af dessa anledningar och på detta sätt, som besagde furste blef till svensk tronföljare utvald, först af bonde-, straxt derpå af borgare- och sedermera af

preste-ståndet, och sist af adeln, och redan den 28 oktober var saken afgjord.

Med underrättelse härom blef genast till Petersburg afskickad holsteinska sändebudet Pechlins son, Karl Fredrik, då en 22 årig fänrik, men sedermera mycket bekant under namn af riksdagsgeneralen. Någon tid derefter, och ehuru de ledande herrarna ganska väl visste, att hertigen nu mera antagit både grekiska bekännelsen och kejsarinnans kallelse till rysk tronföljd, läto de dock å ständernas och regeringens vägnar afsända trenne herrar, hvilka skulle inför hertigen och inför ryska hofvet aflägga berättelse om valet och formligen framställa svenska folkets derigenom uttalade önskan; och för att vinna Elisabets bevågenhet gaf man henne den dittills vägrade titteln af *kejsarinna*. Sändebuden blefvo af ryska regeringen behandlade med mycket misstroende [1]). Hertigen, säges det, hade, sig sjelf lemnad, velat mottaga anbudet. Han tackade ock för den välvilja och för det afseende på hans arfsrätt, som valet ådagalade, men tillkännagaf sitt beslut att icke mottaga förtroendet; och med sådant besked fingo sändebuden återvända, till bestörtning och sorg för den stora massa menniskor, som i menlöshet trott på denna tillställning och vid det genomdrifna valet fästat sina gladaste förhoppningar. Men snart erhöll allmänheten kunskap om rätta förhållandet, och häraf föranleddes mycken förbittring; i synnerhet hos bondeståndet, hvilket låtit locka sig till alla de obetänkta åtgerder och allt det bråk, hvarmed det upptagit sin tid och nedsatt sitt anseende [2]), och detta för ett tomt spegelfäkteri, med hvilket tillställarne icke haft ringaste allvar.

---

[1]) *Med mycken artighet*, påstår en annan författare.

[2]) Danska, fransyska, saxiska och österrikiska min. bref. — Rådets o. Heml. Utsk:s prot. — Kongl. Bibliot. Adelns prot. från Aug. 1742 till Sept. 1743. 4:o.

ÅTTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

DE OLIKA TRONFÖLJARE-PARTIERNA.

Sådana funnos vid ifrågavarande tid många nog; men intet bland dem hade kunnat i styrka mäta sig med hertig Karl Peter Ulriks, hvarföre de ock hittills hållit sig tillbaka. Men så snart och i samma mån dennes afsägelse kom till allmänhetens kännedom, blef ock hans talrika parti upplöst och dess anhängare, låtsade eller verkliga, kastade sig i spridda flockar till de andra ligorna, hvilka också numera framträdde på vädjobanan, så öppet och till så stort antal och under så häftiga inbördes strider, att de enligt Hattpartiets beräkning mer och mer ryckte till sig allmänhetens blickar och bragte den hotande efterräknings-frågan i förgätenhet, åtminstone för ögonblicket. Vi lemna här en förteckning öfver de personer, hvilka som blifvande tronföljare omtalades, och en kort beskrifning öfver deras partier.

INHEMSK TRONFÖLJARE.

När bondeståndet slutligen kom underfund med det sätt, hvarpå det blifvit i fråga om Karl Peter Ulriks val draget vid näsan, uppstod naturligtvis mycken harm, och det icke blott mot Hattarna, utan; hos somliga äfven mot hertigen sjelf. I första hettan af sistnämnde känsla, yttrade en och annan bonde den åsigt, att man ej mer borde bry sig om några främmande furstar, utan på förslag till tronföljare uppsätta tre svenska herrar ur de grefliga slägter, som voro befryndade med konungahuset, t. ex. Bonde

Brahe och Lewenhaupt; en tanke, hvilken dock genast blef ogillad och af sina upphofsmän öfvergifven.

FREDRIK WILHELM V. HESSENSTEIN.

Stelthet och moderskärlek alstrade hos fröken Taube den tanken, att möjligtvis kunna i en knapp vändning utverka, antingen åt sig sjelf en offentlig förmälning med konungen, eller åt sin äldsta son någon slags arfsrätt till Sverges tron. Frankrike hade låtsat i någon mån gilla sådana beräkningar, på det hon måtte till gengäld understödja några Frankrikes egna syften. Men i både Sverge och Hessen mötte hinder, så många och så stora, att planen snart måste öfvergifvas; d. v. s. om det verkligen varit en formlig plan, varit någonting annat, än löst framkastade ord och önskningar.

PRINS HENRIK AF PREUSSEN.

Både i Stockholm och Berlin var också denne herre till en tid omtalad såsom Sverges möjligtvis blifvande kronprins. Men konungen i Preussen, det var nu den ryktbare Fredrik den andre, yttrade snart och bestämdt sitt ogillande, hvarefter detta förslag ej mer kom i fråga.

HERTIG WILHELM AUGUST AF CUMBERLAND

engelska konungen, Georg den andres mest älskade son, blef likaledes omtalad och med det tillägg, att han skulle förmäla sig med en prinsessa af Danmark. Sistnämnde villkor fästade man, så vidt möjligt, vid alla tronföljare-planerna. Det var ett uttryck af svenska folkets kärlek till Ulrika Eleonora

den äldre, och derjemnte ett bemödande att på detta sätt blidka danska konungahusets harm deröfver, att dess egen kronprins sålunda skulle förbigås. Det cumberlandska förslaget erhöll dock endast några få anhängare och blef snart öfvergifvet.

ARFPRINSEN FREDRIK AF HESSEN.

Denne nu 22-årige furste var äldsta sonen af konung Fredriks broder Wilhelm och således blifvande arftagare till landgrefskapet Hessen-Kassel. De förhoppningar, till hvilka han i yngre år gifvit anledning [1], blefvo sedermera ingalunda uppfyllda; dock erhöll han till gemål en dotter af konung Georg den andre i England och genom denna förbindelse ett visst inflytande på de allmänna ärendernas gång.

Planen att få honom utnämnd till tronföljare i Sverge tyckes denna gång hafva utgått mindre från farbrodern konung Fredrik, än från fadern, landtgrefven Wilhelm, och den blef redan 1740 bragt å bana genom hessiska, då i Stockholm varande, sändebudet Diemar. Förslaget understöddes af många och mägtiga krafter; — först af Englands konung, hvilken ville på detta sätt få sin dotter upphöjd till drottning i Sverge, och dernäst af engelska regeringen, hvilken icke ville se på Sverges tron hvarken Birkenfeld, som var Frankrikes skyddling och anhängare, eller danska kronprinsen, hvilken möjligtvis kunde i framtiden förena Sverge och Danmark och derigenom bilda en sjömagt, som täflade med Englands eller åtminstone beherrskade Östersjön. Hofvet i London visade väl skenbar likgilltighet om valets utgång; men säges hafva i hemlighet utdelat 75,000 pund sterling till främjande af de hessiska planerna. Dessa gynnades ock af Rysslands mini-

[1]) 31. 198.

strar, hvilka liksom Englands motarbetade danska prinsens val och i allmänhet hvarje åtgerd, som kunde förbereda Sverges och Danmarks förening; hvarjemnte samma ministrar ville genom hessiskt tronföljareval lägga hinder i vägen för sin egen herrskarinnas, Elisabets plan; nämligen, att genom Finnlands återlemnande köpa svenska kronan åt Adolf Fredrik. Också inom Sverge och serdeles inom dess presterskap hade hessiska tronföljden många vänner. Det skulle, mente man, vara ganska nyttigt att få en konung, som genom egna och beslägtade furstars krafter, Hessens och Englands, kunde gifva Sverge behöfligt stöd. Andra tillade: *vi böra ej genom vårt tronföljareval sälja vårt fädernesland åt utländska magter; icke åt Ryssland genom att taga Adolf Fredrik, icke åt Danmark genom att taga prins Fredrik, ej heller åt Frankrike genom att taga Birkenfeld, utan häldre välja vår nu varande konungs närmaste arfvinge.*

Men mot förslaget talade svenskarnas ofördelaktiga tankar om både konung Fredrik och hessiska huset, samt deras ovilja mot England, hvilka båda känslor, vi redan beskrifvit. Konung Fredriks eget förhållande i denna fråga, har sin märkvärdighet. Hösten 1742 tycks han hafva i någon mån gynnat den hessiska planen, och det berättas, att han i slik afsigt utdelat penningar både i Stockholm och bland de missnöjde dalkarlarna. Men om han ock till någon tid arbetat i sådan rigtning, har han likväl enligt vanan icke mägtat deruti ådagalägga någon större ihärdighet; allra minst sedan fröken Taube sällade sig till motsatta partiet. Alltsedan hofvet i Kassel 1740 genomdref hennes förvisning från Stockholm [1], hade hon varit och var fortfarande mycket förbittrad mot nämnde furstehus. Nu, hösten 1742, fördes ock vid svenska hofvet en häftig strid mellan

---

[1] 35. 63—68.

gunstlingen kammartjenaren Stiern [1]), som talade för, och älskarinnan fröken Taube, som talade mot hessiska tronföljden. Den sednare vann fullkomlig seger, kanske ej minst till följe af Fredriks obenägenhet för både ansträngningar och brodern Wilhelm [2]). Man trodde sig ock veta, att konungen i allmänhet ogerna såge bredvid sig en tronföljare; ty i känsla af sina många skuggsidor fruktade han, att af en sådan uppgående sol blifva fördunklad, och af dess många tillbedjare måhända tvungen till tronafsägelse. Alltnog; längre fram på hösten omtalades från flere håll, huru han numera tänkte mindre på sin broders son, än på fröken Taubes söner, mindre på att skaffa åt den förre konungariket Sverge, än åt de sednare kungsgården Ekolsund. Emedlertid framträdde på banan mer och mer de båda medtäflarna, danska kronprinsen, som lofvade sammansmälta Danmark med Sverge, och hertig Adolf Fredrik, som lofvade skaffa det förlorade Finnland tillbaka. Vid sidan af så storartade utsigter kunde hessiska partiet icke bjuda någon motsvarande fördel, hvarföre det ock frampå våren 1743 [3]) måste nedlägga sina anspråk. Underrättelsen derom blef i Kassel mottagen med mycken glädje och, säges det, firad med illumination. (?) Landtgrefliga husets ära, att få pryda sig med Sverges konungakrona, hade, tyckte man, varit alltför dyrköpt; emedan landtgrefskapets innevånare måst underkasta sig olägenheterna af att hafva sin egentliga herrskare boende i ett aflägset land, och att årligen få till honom och till det främmande riket bort-

---

[1]) Namnet skrifves stundom *Stirrn*, och mannen kallades längre fram *kammarråd*.

[2]) 31. 200.

[3]) Histoire de Suede, par Pufendorff, Tom. III, tryckt Amsterdam 1748, s. 406, säger, att hela presteståndet visade hösten 1742 stor benägenhet för hessiska arfprinsen; och att denne hade vid anställdt val bland ständerna nästan lika stort antal röster, som hertig Karl Peter Ulrik.

skicka en icke obetydlig del af de medel, de skatter, som blifvit af hessiska folket genom flit och sparsamhet samlade, och som bort till hessiska landets fördel användas.

Längre fram utbröt mellan landtgrefven Wilhelm och nyssnämnde hans son Fredrik en så hältig fiendskap, att den förre ej mer ville för främjande af den sednares planer göra några uppoffringar, och derigenom försvann sista hoppet om hessisk tronföljd i Sverge.

PFALTSGREFVEN KRISTIAN AF BIRKENFELD,

en nu 20-årig furste, hade redan från 1731 varit af Ulrika Eleonora påtänkt. Konung Fredriks oupphörliga kärleksäfventyr, och vid denna tid knutna närmare förbindelse med fröken Taube, afkylde mer och mer drottningens fordna kärlek till hans person och välvilja för hans slägt [1]). Att hon ej heller ville gynna holsteinarna, veta vi af gammalt. Hon vände derföre sina tankar och sin ömhet i någon mån till fädernеslägten, den pfalts-zweybrückiska, och inlät sig i brefvexling med en enke-pfaltsgrefvinna af Birkenfeld, hvilken förstod, genom artiga bref från sig och sin son, och genom åtskilliga väl valda skänker, vinna Ulrika Eleonoras tillgifvenhet både för sig och för nämnde son, hvilket sednare gick så mycket lättare, som den unge fursten var en till både kropps- och själsegenskaper väl begåfvad herre. Man hade ock i öfverensstämmelse med dessa planer gifvit honom redan 1736 till guvernör en svensk man, den sedermera bekante Johan Albrekt Lantingshausen. Vid pass år 1739 hade han ock blifvit till svensk tronföljare påtänkt af Frankrike, som hoppades att i honom, skyddlingen, få en

[1]) 31. 200, 201.

trogen och medgörlig anhängare. Med detta parti förenade sig snart Hattarna till följe af vanlig eftergifvenhet för Frankrike, och af hertigens personlighet och pfalts-zweybrückiska börd. De, som i Sverge ifrigast arbetade för honom, voro Karl Gyllenborg och Tessin i rådet. Henning och Fredrik Gyllenborg, Coyet, Cronhjort och Lagercrantz på riddarhuset, Benzelierna i prest- samt Plomgren och Kierman i borgareståndet; alla naturligtvis med understöd af franska sändebudet och tillika af Lantingshausen, som vid samma tid kommit till Stockholm. På sätt och af orsaker, som redan äro berättade, har dock partiet hösten 1742 till en tid förhemligat sina åsigter och instämt med den stora skara, som ropade efter Karl Peter Ulrik. Men sedan dennes afsägelse kort derefter blifvit bekant, framträdde birkenfeldska ligan öppet och med mycken ifver. A. J. v. Höpken, Löwenhielm och Henrik Wrede uppsatte ett betänkande mot danska prinsen och för Birkenfeld. Fredrik Gyllenborg var i ständig rörelse; och man utspridde bland allmänheten trenne porträtter, som skulle föreställa, det ena Adolf Fredrik, klädd i prestdrägt och med långt skägg, såsom detta stånd då för tiden brukade, det andra danska prinsen med obehagliga drag, och det tredje fursten af Birkenfeld med ett intagande och vackert ansigte. Derjemnte kringskickades ett namnlöst bref, ställdt till en viss fröken (Sverge), och hvilket under förtäckta namn omtalade som hennes friare besagde tre furstar, och sökte till det bästa anbefalla den sistnämnde. Skriften troddes vara af Dalin [1]). Partiet ämnade dessutom för samme Birkenfeld vinna än Danmark, än Hessen, än Preussen, genom att föreslå hans giftermål, ena gången med en dansk, andra gången med en hessisk, tredje

[1]) Så trodde författaren af en journal öfver riksdagen 1742 och 1743, hvilken finnes så väl i Uppsala Nord. saml. 4:o, som i Stockholm, Kongl. Bibl., Magnus v. Celses, Svenske mäns minnesr. Fol. s. 563.

gången med en preussisk prinsessa. Frankrike, sade man ytterligare, skulle till hans understöd lemna både penningar och flotta. I sjelfva verket hade det ock gifvit betydliga summor och underhållit flere fritafflar, vid hvilka general Stenflycht tjenstgjorde som värd och taleman, nu mera för Birkenfeld, liksom nyss förut för Karl Peter Ulrik. Erland Broman lär hafva likaledes blifvit vunnen, och i släptåg medfört många af sitt anhang. Man sökte ock muta fabrikör Hedman, en danska partiets handtlangare, och Karl Gyllenborg säges hafva bjudit honom 20,000 plåtar, men fåfängt. Svåraste motståndet väntade Birkenfelds parti bland bönderna, hvilka å ena sidan fästat sig vid tanken på Sverges och Danmarks förening, och å den andra afskydde Frankrikes styrelse, såsom den der lockat Sverge till det olyckliga kriget. I sistnämnde tänkesätt sökte Birkenfelds motståndare på allt sätt stadfästa bönderna, och man utspridde bland annat också den sägnen, att Birkenfeld, den »*Birkhahnen*», skulle blifva en lydfurste under Frankrike samt förmäla sig med en katolsk furstinna och sedermera i Sverge införa hennes bekännelse, m. m. Att besegra dessa bondeståndets tänkesätt eller fördomar var ej lätt. Franska partiet vågade dock försöket. Det böd stora summor åt enskilda inflytelserika bönder, men fåfängt. Fröken Taube, som numera blifvit vunnen för Birkenfeld, tillkallade Olof Håkansson och visade honom 600 dukater med anbud att genast få lyfta dem, så framt han lofvade arbeta för Birkenfeld; men tillbudet afslogs. En annan bland de mägtigare riksdagsbönderna hemtades; men gaf samma svar. Emellertid nalkades den tidpunkt, man först hade bestämt för tronföljarevalets hållande, nämligen Mars månad 1742, hvarföre ock partierna fördubblade sina ansträngningar. Inom rådkammaren tvistades länge fram och tillbaka; Karl och Johan Gyllenborg, Adlerfeld, Ehrenpreus, Rosen

och Tessin talade för Birkenfeld; Åkerhielm och Er. Wrangel för Adolf Fredrik, Lagerberg och Cronstedt för ingendera, Löwen var borta, Posse teg och Cederström ville kasta lott; så beskrifves ett bland dessa uppträden. Men till följe af bref och löften från Åbo öfvergick slutligen rådets flertal och likaså Hemliga Utskottet till den åsigt, att man borde uppskjuta valet för att invänta, hvad kejsarinnan Elisabet ville erbjuda, i fall man valde Adolf Fredrik. På riddarhuset deremot blef Birkenfelds talan fortfarande och med mycken ifver förd af Coyet, Cronhjort, Henning Gyllenborg och Lagercrantz, m. fl., hvilka i hopp om seger ville nu genast skrida till val. Men de andra tronföljare-partierna i förening fästade adelns uppmärksamhet derpå, att man kunde antingen genom Adolf Fredrik återfå Finnland och erhålla fred, eller ock genom danska kronprinsen få betydligt krigsunderstöd och förbereda en stor, nordisk förening; och att man för att hinna vederbörligen begrunda dessa vigtiga omständigheter, borde uppskjuta valet, och Dalin skref en versbit till försvar för samma åsigt. Öfver dessa beräkningar på fred och blifvande fördelar och öfver det föreslagna uppskofvet, blef Lagercrantz mycket uppbragt, och under en af riddarhustvisterna derom, utbrast han: *om vi valde tronföljare endast för att dermed köpa oss fred, så vore vi de uslaste trälar på jorden och hade förspillt Svea och Göta mäns fordna anseende och ära, och vi kunde likaså gerna sätta vårt rike på auktion. Ett val, som sålunda uppoffrar vår heder, må man gerna uppskjuta, ja ända till domedags-otta.* Många unga officerare hyste ock för Birkenfeld och för Frankrike en tillgifvenhet, så stor, att de, för att rätt tydligt ådagalägga sina tänkesätt, gingo i franska uniformer omkring på gatorna. Flere sådana herrar församlade sig på ett värdshus och lofvade hvarandra att hällre dö än mottaga en dansk prins; och de utstötte vid samma tillfälle häftiga hotelser mot fa-

brikören Hedman och mot presten Granholm, hvilka arbetade för sistnämnde furste; och likaså och af samma orsak mot hela bondeståndet. Dettas medlemmar blefvo stundom på öppen gata angripna af dylika herrar, så att t. o. m. en löjtnant Boje måste för något sådant uppträde göra afbön. Missledda af dessa sina anhängares myckna buller och högljudda röster, trodde emellertid många inom Hattpartiet och isynnerhet franska sändebudet Lanmary, att deras åsigt vore flertalets och derföre skulle segra, åtminstone på riddarhuset. Men när det kom till afgörande strid, befann sig äfven derstädes birkenfeldska ligan, ehuru räknande 276 röster, dock för svag; ty den hade emot sig en sammansättning af både danska prinsens och hertig Adolf Fredriks anhängare, hvilka tillhopa räknade omkring 340 röster. Till följe af dessa båda partiers gemensamma bemödanden blef af de tre högre stånden valet uppskjutet. I och med detsamma var birkenfeldska ligan slagen, och det icke blott för tillfället, utan för alltid. Ty ju närmare våren och det nya fälttåget nalkades, desto mer växte i styrka och vigt de båda sistnämnda partierna, och desto oundgängligare och mera trängande blef valet dem emellan, — blott dem emellan; ty i den då uppkommande svåra brytningen nedsjönko alla andra partier och beräkningar till fullkomlig obetydlighet. Det birkenfeldska försvann helt och hållet; ty nästan alla dess anhängare öfvergingo till Adolf Fredriks sida. Det tyckes, som pfaltsgrefven sjelf med låtsad eller verklig frivillighet afstått från alla ytterligare anspråk; ty han förklarade sig å Sverges vägnar glad öfver sannolikheten af dess förhoppning att genom valet af Adolf Fredrik få det förlorade Finnland tillbaka.

Till birkenfeldska tronföljareplanerna kan räknas det då för tiden mycket omtalade s. k. carteretska förhållningsbrefvet. Se här i korthet historien derom! En ämbetsman i kansliet vid namn Rydelius hade inblandat sig i de politiska stämplingarna och arbetat för Birkenfeld och mot dennes medtäflare, och isynnerhet mot Adolf Fredrik. Han hade bland annat påstått, *det sistnämnde furste på slugt sätt eftersträfvat sin myndlings, Karl Peter Ulriks, hertigdöme; och ytterligare, att, i fall man till tronföljare valde denne Adolf Fredrik, hvilken var Elisabets skyddling, skulle Sverge komma i evigt beroende under Ryssland.* Af dessa, troligtvis ock af andra orsaker, blef mot honom rättegång öppnad. Vid då anställd ransakning, påträffades i hans gömmor jemnte åtskilliga uppsatser, tillhörande Lagercrantz, äfven en skrift, som angaf sig vara ett förhållningsbref, af engelska utrikes-ministern Carteret afsändt till engelska sändebudet i Stockholm Guydeckens. Innehållet var bland annat en berättelse om de åtgerder, som England sades hafva vidtagit, med hänsyn till svenska tronföljare-valet; nämligen, *att å ena sidan hafva uppkittlat Elisabets eröfringslystnad emot Sverge samt häftiga snart sagt galna tillgifvenhet*[1] *för holstein-gottorpska huset; — och å andra sidan skrämt Danmark för den fara, som kunde uppstå, i fall en och samma person blefve på en gång hertig af Holstein-Gottorp och konung i Sverge.* Det hette vidare: *jag har dessutom gifvit danska hofvet aptit på de tre nordiska rikenas förening och berusat det med dylika dåraktiga föreställningar samt lockat det till stora rustningar och försett det med drygt understöd. När nu genom dessa tillställningar Sverge kommer mellan Ryssland och Danmark, mellan hammaren och städet, och ej kan få hjelp från det aflägsna Frankrike, måste det kasta sig i Englands armar och till tronföljare utkora vår*

---

[1]) Sa folle passion.

konungs måg, arfprinsen af Hessen. På ett annat ställe i samma skrift omtalades, *huru man, i fall svenskarna förskôte sistnämnde arfprins, kunde lemna åt danskarna Bohuslän m. m., och åt ryssarna Finnland; ja drifva saken ända derhän, att den blifvande konungen i Sverge icke skulle få större rike än åtskilliga gamla götiska och vandaliska furstar haft, d. v. s. några härader, eller landskap.* Skriftens tydliga afsigt var att uppreta svenskarna mot engelsk-hessiska partiet, hvilket, enligt skriftens föregifvande, skulle för ernåendet af sitt syfte användt ofvannämnde nedriga och för Sverge förderfliga medel. Derjemnte kastades mycken skugga på danska prinsens och på hertig Adolf Fredriks partier; allt naturligtvis till fördel för den fjerde medtäflaren Birkenfeld. Det var ock några veckor, förr än Hattarna ämnade genomdrifva dennes val, som uppsatsen blef till spridning färdig, men af motpartiet upptäckt.

Genast framkastades naturligtvis den frågan: *Är månne brefvet äkta?* Guideckens förklarade, att han aldrig från Carteret mottagit, och Carteret sjelf, att han aldrig utfärdat någon sådan skrifvelse, hvarjemnte den sistnämnde utlofvade en belöning af 1000 dukater åt den, som kunde framdraga smygförfattaren. Rydelius uppgaf genast som fångesman Plomgren, hvilken begärt, att Rydelius måtte på svenska öfversätta den ursprungligen fransyska skriften. Plomgren erkände förhållandet; men ville icke meddela några ytterligare upplysningar, utan mente sig, som medlem af Hemliga Utskottet, vara genom der aflaggd tysthetsed hindrad från att offentliggöra en så riksvigtig hemlighet. Sedermera lät han förstå, huru han anat och af kärlek till fäderneslandet sökt komma underfund med dessa vådliga stämplingar; och huru han offrat 1000 dukater för att få i sin hand det i fråga varande papperet. Slutligen gick han än längre och uppgaf sig hafva erhållit det af unga Karl Fre-

drik Pechlin; men denne nekade, hvarföre ock ansvaret stannade på Plomgren.

Engelska regeringen fordrade upprättelse för det skymfliga angreppet, och dess begäran ansågs billig. Rättegång anställdes mot Plomgren, hvilken blef från Hemliga Utskottet bortvisad och till och med hotad med fängelse. Han hade mot sig prest- och bondestånden, en betydlig del af adeln och en än betydligare af Stockholms borgerskap. Men för honom talade på riddarhuset Hattarna, hvilka blifvit förstärkta genom en mängd hemkomna officerare; striden om hans person och sak skall derstädes en gång hafva räckt hela nio timmar. Med än större ifver försvarades han af borgareståndet, hvilket han beherrskade genom sina franska underhållspenningar, sina rika gästmåltider, sitt ovanliga snille, sin ovanliga munvighet. I förtröstan på adelns och borgarståndets beskydd, vågade han ock att sjelfrådigt åter infinna sig i Hemliga Utskottet; men blef der mottagen med knot, med buller och slutligen, säges det, med böndernas upplyftade käppar, så att han måste rymma fältet. En tid var han nära att af förtviflan kasta sig i andra partiets armar. Slutligen lyckades dock Hattarna att skaffa honom lagligt återinträde i nämnde Utskott. Efter någon tids rättegång blef han ock på aflaggd värjemåls-ed frikänd. Det s. k. förhållningsbrefvet förklarades för falskt och uppbrändes vid kåken, och dermed skulle saken vara nedlaggd.

Hela Mösspartiet och de flesta då tidens svenskar och likaså Danmarks, Preussens, Saxens och Österrikes sändebud togo för afgjordt, att skriften var af birkenfeldska partiet hopdiktad. I afseende på författaren sväfvade dock gissningarna åt olika håll och angåfvo än franska sändebudet med biträde af Gyllenborg och Tessin, än Gyllenborg ensam, än, och besynnerligt nog, båda Pechlinerna, än Plomgren sjelf, hvilken skulle dervid haft hjelp af den ifrige Hatten och utmärkte ämbetsmannen Faggot.

Märkas bör ock, att på förord af Lagercrantz och Löwenhielm m. fl. blef den i saken inblandade Rydelius frikänd, hvarefter han, genom understöd af Hattregeringen och af dess bundsförvandt, det levantiska handelskompaniet, kort derefter utnämndes till först konsul och sedermera generalkonsul i Smyrna.

Å sin sida påstodo Hattarna, att förhållningsbrefvet var äkta, och att från Berlin kommit ytterligare bevis derpå; hvarjemnte Tessin försäkrade, att man på uppsatsens både stil och innehåll kunde igenkänna Carteret. Nämnas bör ock, att franska sändebudet i Stockholm har i bref till sin regering flere gånger omtalat uppsatsen såsom verkligen utgången från Carteret. Men längre fram tyckes både han och Hattarna hafva så mycket möjligt dragit sig ifrån hela denna kinkiga sak.

Det var i Mars 1743, som Hattarna ämnade, enligt hvad berättadt är, utkora pfaltsgrefven af Birkenfeld. Men är det väl troligt, att partiets ledare, en Gyllenborg och Tessin, hvilka nogsamt kände alla då varande omständigheter; — är det väl troligt, att de kunde ännu så sent som då inbilla sig mägta genomdrifva Birkenfelds val, i strid mot ofrälse-stånden och mot tvänne så mägtiga och löftes-rika partier, som det holsteinska och det danska. Man frestas till den misstanken, att nämnde ledare, ehuru sjelfva inseende Birkenfelds omöjlighet, lät massan af sina partivänner bråka och arbeta för hans val, och läto dem och andra genom så väl Kolmeters skrift, som det s. k. carteretska förhållningsbrefvet än mer upphetsas; det ena som det andra icke i hopp om Birkenfelds seger, utan i afsigt att på detta sätt underhålla och öka den inbördes förbistring, som ansågs nödvändig, för att kunna afvända den hotande efterräkningen [1]. — Dock! måhända är misstanken ogrundad.

---

[1]) Ofvanstående teckningar af tronföljare-partierna hvila på danska, fransyska, preuss., sax. o. österr. min. bref. —

Gyllenborg och Tessin hade skaldens och talarens lifliga inbillningskraft och det i hög grad. Hvem kan beräkna, hvad de föreställde sig vara möjligt eller omöjligt?

Från det carteretska brefvet går nu vår berättelse tillbaka till de tvänne återstående tronföljarepartierna.

KRONPRINSEN, SEDERMERA BLIFVANDE KONUNGEN I DANMARK, FREDRIK DEN FEMTE

Den stora likhet, som i ursprung, seder, språk och troslära finnes mellan innevånarne i Sverge, Norrge och Danmark, innebär en beständig uppmaning till närmare förbindelse äfven i politiskt hänseende. Tanken på en sådan har ock städse förefunnits och gång efter annan uppenbarat sig, ehuru i olika skepnader allt efter olika tider och förhållanden. Rikenas förening under Magnus Smek och sedermera under Kalmar-unionen voro dylika ehuru misslyckade försök. Att hafva gjort slut på sistnämnde förening blef sedermera en bland Gustaf den förstes berömmelser, i såväl hans egna som hans ättlingars ögon;

Rådsprot. och Voltemats anekdoter. — Uppsala Nord. Journal vid riksd. 1742 och 1743, och Stierneldska samlingen. — Stockholm Kgl. Bibliot. Magnus v. Celses Svenska mäns minnen. — Skokloster Miscell. 21. — Gyllenborgska arkiv.; en orubricerad berättelse om Sverges öden, från Odens tid till 1768, Fol. s. 209. Hans exc. frih. Ihre, hvilken numera i sin vård mottagit nämnde arkiv, har godhetsfullt lemnat förf. tillfälle att undersöka dess innehåll, hvilket dock mot hvad man kunnat vänta, befunnits ganska obetydligt. Af den stora brefvexling, som Karl Gyllenborg och hans bröder säkerligen fört sins emellan och med andra, fanns nästan intet spår, och hvart den tagit vägen, är obekant. Ofvannämnde handskrift, i folioformat och innehållande 209 sidor, är det enda der af oss funna försök till försvar för Hattpartiets åtgerder; men det är kort och ytligt, samt förbigår med tystnad flere de kinkigaste punkterna, och är ej heller i sina uppgifter pålitligt.

hvarföre ock under samma konungaslägt såväl Danmark som den fordna unionen och hvarje tanke på dess förnyande betraktades med ovilja. Knappt hade dock Wasa-ätten lemnat rum för den pfalts-zweybrückiska, förr än den i folkmedvetandets djup liggande unionstanken åter trädde i dagen. Karl Gustaf ville verkliggöra den medelst eröfring, Karl den elfte och Johan Gyllenstjerna medelst giftermål. Men äfven dessa försök misslyckades, och unionstanken blef åter och för en längre tid undanskjuten, eller åtminstone undanskymd. Att den omkring 1740 åter framkallades, var en följd icke blott af förbemälte gemensamhet i stam, språk och bekännelse, utan ock af en ny på sista tiden tillkommen driffjeder, nämligen båda staternas gemensamma farhåga för den öfvermagt, hvartill Ryssland fått under Karl den tolftes regering uppväxa; en öfvermagt, som hotade i första rummet Sverge och i det andra Danmark. Hvad som slutligen bragte saken till tals, var icke blott den tillfälliga bristen på svenska tronarfvingar, utan ock ett förhållande, som till ofvannämnde farhågor stod i nära sammanhang. Bakom då tidens stora ord om svenskarnas oemotståndliga tapperhet och om ryssarnas oefterrättliga feghet, fanns dock hos Hattpartiets ledare en aning om vådorna af det mot Ryssland [1]) tillämnade kriget, derföre ock en viss längtan efter bundsförvandter och understöd. Med afsigt att för sådant ändamål vinna Danmark framkastade Gyllenborg och än mer Karl Sparre redan sommaren 1740 det förslag, att man borde till svensk tronföljare utvälja konungen eller kronprinsen af Danmark. Hofvet i Köpenhamn lyssnade till anbudet; men gaf ej bestämdt svar. Förslaget kom dock snart till allmännare kunskap och fick många och uppriktiga förespråkare.

---

[1]) Sid. 3. 10—14.

När Sverge 1741 angrep Ryssland, ville flere danska herrar angripa Sverge för att under dettas blifvande trångmål vinna några fördelar, återtaga några landskap. Dåvarande konungen i Danmark, Kristian den sjette, var likväl af mycket fredlig sinnesart och derjemnte pietismens läror i hög grad tillgifven. Han förkastade ock nämnde förslag såsom ledande till syndig blodsutgjutelse; men troligtvis ock för att icke genom ett dylikt angrepp förspilla den Sverges tillgifvenhet, som möjligtvis skulle förskaffa honom eller hans son anbudet af Sverges krona.

Sommaren 1742, och när finska fälttåget började luta till ett för Sverge olyckligt slut, sökte Gyllenborg att åtminstone för sken skull återupptaga de danska unionsplanerna, för att möjligtvis från Danmarks sida erhålla något understöd. Hofvet i Köpenhamn lånade nu förslaget större uppmärksamhet än förut, och lät sitt i Stockholm varande sändebud, öfverste Grüner, vidtaga åtskilliga derhän syftande anstalter. Denne skickade nämligen kring de svenska landsorterna några förtrogna handtlangare, med uppdrag att skaffa riksdagsfullmagter och vinna tänkesättet; det förra medelst mynt, det sednare medelst skäl, bland hvilka, utom de vanliga, som togos från folkens slägtskapsförhållanden, man äfven omtalade föreningens blifvande fördelar; nämligen en ständig fred staterna emellan, och en styrka, tillräcklig att motstå ryssarna; hvarjemnte man föreslog, att regenten skulle bo hvartannat år i hvartdera riket, och oaktadt sitt envälde i Danmark lemna i Sverge det fria regeringssättet oantastadt, o. s. v. Flere bland dessa skäl voro af vigt, och anslogo en mängd personer och det af alla samhällsklasser. Det hände till och med, att, när Grüner icke för tillfället hade penningar nog för en nödig partiutgift, blefvo sådana förskjutna af några rika svenskar, hvilka med ifver omfattat den storartade tanken. Under en resa till Köpenhamn sommaren 1742 hade ock samme Grüner lyckats att ge-

nom besök eller på annat sätt vinna flere inflytelserika personer; t. ex. i Kalmar, landshöfdingen Stael v. Holstein och biskopen Herman Schröder; i Blekinge böndernas talman Olof Håkansson; i Skåne general Düring och tvänne Stael v. Holsteins anförvandter af slägten Ridderschantz m. fl. Derjemnte arbetade för samma plan Matts Wærn, en klok och driftig handlande i Fredrikshall, hvilken hade stort inflytande på folket utefter vestra gränsen och serskildt på dervarande borgerskap; och likaså Granholm, en orolig och opålitlig prestman, som fått i uppdrag att bearbeta dalkarlarna och andra bönder, och som derföre kallades: *Grüners hofpredikant;* — likaså Hedman, en fabrikör från trakten af Westerås, hvilken åtog sig att under riksdagen 1742 med råd, mynt och välplägning leda böndernas riksdagsmän; slutligen ock några förnäma fruntimmer, hvilka skulle inverka på tänkesättet inom hufvudstadens högre umgänges-kretsar. I Sverges södra och vestra delar, hvilka mest lidit genom krigen mot Danmark, blefvo innevånarna snart vunna för ett tronföljareval, som lofvade förekomma alla dylika lands-olyckor. Göteborgs-boarna i synnerhet gynnade denna åsigt med mycken ifver; ty de hoppades, att deras stad skulle i många fall blifva medelpunkten, kanske till och med hufvudorten i det tillämnade stora unionsväldet. Det var dessutom med känslor af den uppriktigaste fosterlandskärlek och den renaste oegennytta, som danska tronföljden blef omfattad af många aktningsvärda personer, t. ex. riksråden Sven Lagerberg och Anton Wrangel, general Düring, biskop Schröder m. fl. och riksrådet Nordenstråle, hvilken åtnjöt stort anseende, uppgafs hafva före sin nu timade död författat en i landet kringlöpande skrift [1]), hvilken anbefallde samma tronföljareval såsom för fäderneslandet ganska

---

[1]) En svensk adelsmans bref till sina systersöner. Den anses dock af andra vara skrifven af J. v. Brehmer.

fördelaktigt. Men bredvid dessa ädla driffjedrar verkade äfven löften och mutor. Till och med de omtalade fruntimren mottogo penningar, och likaledes några mer ansedda partimän, t. ex. Stael v. Holstein, Ridderschantzarna, Olof Håkansson och några andra inflytelserika bönder. De betingade sig 100 till 150 r:dr i månaden, stundom än mer, allt efter hvars och ens vigt och betydenhet.

Kort efter riksdagens öppnande i Augusti 1742 utbröt den allmänna tänkesättets storm, som till svensk tronföljare fordrade Karl Peter Ulrik. Som berättadt är, insågo partiernas ledare snart nog, att denne furste skulle afsäga sig förtroendet. De läto dock, hvar af sina enskilda skäl, stormen obehindradt rusa fram; men fortsatte derunder sina enskilda planer, sina förberedelser. Så äfven Grüner. Han skaffade sig porträtter af danska konungen och kronprinsen och utdelade dem bland de personer, som skulle vinnas. Han rådde drottningen i Danmark att vid dervarande adliga jungfrustift anslå platser åt några svenska fröknar. Han tillkallade ock en dansk herre vid namn Wind, för att genom honom inverka på Sverges unga adel; likaså en dansk officer vid namn Hauch, hvilken under finska kriget hade åtföljt svenska tropparna och bland deras befäl förvärfvat sig många vänner. Men dessa försök att vinna adeln och officerarne hade ingen framgång. Verksammare blefvo andra medel, som på annat håll och i synnerhet bland bönderna användes. Icke mindre än 5 fritafflar underhöllos, och penningar utdelades, så att kostnaden för hvarje vecka beräknades till 300 dukater. Detta jemnte unions-tankens hänförande storhet verkade, och när Karl Peter Ulriks afsägelse började blifva bekant, vände sig bondeståndet mer och mer till danska kronprinsen och försonade sig alltså med talmannen Olof Håkansson. Vid slutet af året höll denne öfverläggningar med partiets hufvudmän, och åt hvar och en ståndsbroder, som öfvergick till

danska sidan, lemnades 25 dukater i handom jemnte löfte om lika summa, så snart danska prinsen blifvit utkorad. Äfven flere prester mottogo danska penningar, för att, skulle det heta, sedermera använda dem *till fromma stiftelser* [1].

Danska planen mötte dock häftigt motstånd, ej blott från de öfriga tronföljare-partierna, utan ock från andra håll; nämligen från England, Ryssland och Preussen, hvilka sökte hindra hvarje skandinavisk förening, såsom vådlig för jemnvigten i Norden och för friheten på Östersjön. Innevånarne i Norrland hade väl i början talat för danska prinsen; men de öfvergingo till Adolf Fredrik, så snart utsigt öppnades att genom honom återfå Finnland och fred; likaså gjorde alla de finska riksdagsmännen. Såväl de, som norrländningarna förutsågo nämligen, att danska prinsens utväljande skulle medföra ett fortsatt och svårt krig mot Ryssland, och att just deras hemorter skulle derunder blifva utsatta för svåra lidanden och förödelser. Oaktadt så mägtiga motståndskrafter hade dock Grüners ifver och skicklighet och den skandinaviska tankens kraft vunnit många anhängare, och det inom alla stånd; minst bland borgrarna, der den vintern 1743 räknade blott 15 bland 75; dernäst bland adeln, der likväl antalet icke är uppgifvet; derpå inom preståndet med 27 bland 48 [2]; och mest inom bondeståndet med 80 eller 90 bland 120. Många det sednares medlemmar voro redan nu så ifriga, att de gång efter annan kommo till Grüner med försäkringar om sin tillgifvenhet och med begäran om föreskrifter för sitt handlingssätt.

Till ledning och understöd åt nämnde Grüner hade jultiden 1742 anländt till Stockholm ett nytt danskt sändebud vid namn Berkentin, och genom

---

[1]) *Ad pios usus.*

[2]) Antalet var dock enligt Bexell 90.

honom framställdes mera formliga och bestämda villkor; nämligen att, i händelse Danmarks kronprins valdes, skulle Danmarks konung med 20 krigsskepp och 12,000 krigare bispringa Sverge i striden mot Ryssland. Derjemnte lät danska regeringen till Norrge och till dess mot Sverge gränsande socknar uppforsla säd och tobak, hvilka varor derstädes höllos till salu mot mycket låga priser, tydligen i afsigt att ingifva svenska gräns-allmogen fördelaktiga tankar om danska undersåtarnes belägenhet. Till svenska landsorterna blefvo omigen utskickade en hop partilöpare, hvilka skulle locka dervarande allmoge att till bondeståndet i Stockholm insända så kallade petitioner, skrifter, i hvilka befolkningen socken-, härads- eller landskapsvis förklarade sin önskan, sin fordran vara att få till tronföljare utvald danska kronprinsen, — honom och ingen annan. Danska beskickningen hade till och med den omtanken att nedsända för sådant ändamål behöfliga formulärer. Också ankommo inom kort många dylika uppsatser, stundom försedda med mer eller mindre hotande tillägg. Derjemnte kringspriddes en med stor skicklighet författad grafskrift öfver en bonde, kallad Gunnar Larsson. Uppsatsen talade med beröm, till och med smicker om svenska bondeståndet, t. ex. huru dess medlemmar aldrig mottogo utländskt guld, huru troget de älskade sin Vise, och huru modigt de använde sin gadd, när så behöfdes, o. s. v. [1]) Både grafskriften och bondens namn hade blifvit hopdiktade, och det helas tydliga afsigt var att uppkittla allmogens sjelfförtroende och öfvermod, så att den, med glömska af sin verkliga och stora okunnighet i dithörande ämnen, skulle med pockande eller våld genomdrifva sin vilja, nämligen danska prinsens val. För att ytterligare bearbeta äfven ståndets

---

[1]) Danska min. bref, från den 21 Februari till den 4 Mars 1743, omtalar skriften såsom tryckt, den finnes dock ej af Warmholtz upptagen.

egennytta, skall man hafva tillåtit några dess medlemmar att mottaga penningar också af de andra tronföljare-partierna; dock med villkor att i afgörandets stund blifva sin danska förbindelse trogna.

Till följe af dessa bearbetningar blef ock ståndets flertal hänfördt till en sinnesstämning, som icke ville vidkännas några lagar, några band. Ständerna hade väl åt en Stor Sekret-Deputation gifvit i uppdrag att utarbeta ett betänkande öfver de olika förslagen till tronföljare och öfver de skäl både mot och med, som för hvart och ett bland dem kunde åberopas. och tillika och i förväg en försäkran, som skulle till underskrift föreläggas den furste, som blefve utvald. Dessa betänkanden borde sedermera till ständernas granskning öfverlemnas och först derefter skulle det vigtiga valet på vanligt och lagligt sätt anställas. Men flertalet inom bondeståndet var så uppspeladt och så försäkradt om både sin sak och sin magt, att det icke ville deltaga i de förberedande öfverläggningarna; utan fordrade, att med förbigående af alla dylika omständigheter danska kronprinsen skulle genast till tronföljare nämnas, och flere ståndets medlemmar läto förstå, att, om medstånden dröjde, skulle bönderna ensamma företaga valet samt för konungen tillkännagifva dess utgång; och derpå resa hem. I enlighet dermed uppträdde den 29 jan. 1743 en Jan Eriksson från Småland och framlemnade en skrift, som föreslog danska prinsen till tronföljare, i hvilken önskan många andra instämde. Olof Håkansson och Otto Olofsson, stundom ock Jan Persson från Enebacken i Tuna socken af Dalarne, hvilka, också de, hyllade danska tronföljden, insågo likväl det olagliga, det uppretande i så egenmägtiga tilltag af ett enskildt stånd; och de lyckades att med understöd af Upplands, Finnlands och Wermlands riksdagsmän utverka uppskof. De ifrigare bland danska partiet hotade dock att som förrädare anse en hvar, som afveke från de nu uttalade önskningarna, och de mente sig

omigen icke böra deltaga i några utskotts-arbeten, innan tronföljare-valet blifvit afgjordt. Emellertid inkommo från den ena landsorten efter den andra de af Grüner tillställda skrifterna, hvilka alla med en mun ropade efter danska kronprinsen. Med stöd häraf trodde sig partiet snart kunna taga än ett steg framåt. Vid ett ståndets sammanträde den 8 mars blefvo först flere dylika beskickningar åfhörda och skrifter upplästa, och derefter framlemnade Olof Andersson från Småland en inlaga, hvilken återigen föreslog danska prinsen och genast fick understöd af det ojemnförligt största flertalet. Finnarna hade väl tillförene haft stora betänkligheter, men blefvo för tillfället nedtystade och till och med öfvertalade att i någon mån bifalla. Olof Håkansson liksom några andra inom ståndet hade emellertid börjat inse svårigheten af att genomdrifva danska prinsens val samt fördelarna af Adolf Fredriks. Han uttalade väl icke denna sin nya öfvertygelse; men han föreställde flere gånger och äfven nu olagligheten och oformligheten af det sätt, hvarpå de danskt sinnade ståndsbröderna gingo till väga, men fåfängt. Flertalet beslöt att genom beskickningar underrätta de andra stånden om sitt val, och det ålade Olof Håkansson att anföra en bland dessa deputationer, hvilket han ock måste underkasta sig. Man ville ytterligare och till uppläsning inför de andra stånden medföra ett protokollsutdrag om böndernas härutinnan fattade beslut. Men, liksom i fråga om Karl Peter Ulriks val, förklarade sekreteraren, att pligten förbjöde honom uppsätta protokoll öfver en så olaglig och formvidrig åtgerd, och han kunde till eftergift hvarken öfvertalas eller skrämmas. Bönderna beslöto fördenskull, att nu liksom förra gången afgå utan något protokoll och att således blott mundtligen anmäla sitt beslut. För tillfället tyckas de andra stånden hafva gifvit blott undvikande svar.

Några dagar efter nämnde strid föreslog Olof Gustafsson [1]), att för de nu samlade prest- och borgare-stånden borde tillkännagifvas, *huru bönderna orygligen förblefve vid valet af danska prinsen, och att, om medstånden icke dertill biföllc, hade bönderna ej mer att vid riksdagen göra, utan ämnade genast resa hem.* Olof Håkansson ville utesluta *hotelsen om hemresan, såsom stridande mot riksdagsordningen och förolämpande mot de andra stånden.* Men flertalet gillade Olof Gustafssons förslag. Sekreteraren deremot vägrade att åt beskickningen utskrifva ett protokoll af nämnde, som han förmenade, olagliga innehåll; men han öfvertalades, nästan trugades, och likaså Olof Håkansson att anföra beskickningarna. Men när denne inför presteståndet framfört sitt uppdrag, svarade erkebiskopen: *vi prester hafva hoppats kunna genom fred med Ryssland och val af hertig Adolf Fredrik stilla blodsutgjutelsen och afvärja faran. Vi hafva fördenskull instämt i ridderskapet och adelns betänkande och hafva deri handlat efter vårt samvete och så, att vi kunna det inför Gud och hvar redlig man försvara. Det oaktadt hafva vi ingalunda dristat oss säga: »om vi ej få vår vilja fram, så resa vi hem». Vill bondeståndet resa, så kan presteståndet sådant icke hindra; men då kunna ock till hemorterna komma presternas bref härom, lika fort som riksdagsböndernas personer. Erkebiskopen bad derföre ståndet besinna både sitt eget och fäderneslandets bästa.* Detta svar väckte hos de ifrigare inom bondeståndet mycken förbittring; och man hörde hotelser att vid ett blifvande uppror bränna presternas boställen, o. s. v. Olof Gustafsson, understödd af sina vänner, ville öppna en serskild rättegång mot erkebiskopen, hvilket dock Olof

[1]) Från Hörnebo, somliga säga i Nerke, andra i Wermland andra vid Hedemora.

Håkansson, Otto Olofsson med flere lyckades afstyra, ehuru endast med möda; ty sinnena voro mycket upphetsade. Från flere håll omtalades ock, huru danska partiets ledare genom oupphörliga gästabud höllo en mängd bönder i ett nästan fortfarande rus; huru danska beskickningen öfverlastade deras hufvud med vin och deras fickor med vinbuteljer, och huru Hedman i sin boning, ett värdshus vid Jerntorget, lät för dansk räkning många bland dem dagligen och rikligen förplägas. Missbruket gick så långt, att talmannen i sittande plenum varnade mot det lättsinne, *som låter sig genom några gästabud dragas från den mening, han som en ärlig man hyser.*

Böndernas upprepade försök att med förbigående af de lagliga formerna framtruga sin skyddling till tronföljare väckte emedlertid en allmän och växande ovilja. Något hvar ogillade sättet. *Intet stånd,* hette det, *och allra minst det lägsta, bör tillåta sig en dylik sjelfrådighet. Bondeståndet hade bort afvakta Stora Sekreta Deputationens betänkande och i allmänhet iakttaga laglig ordning.* Man lär till och med velat hindra tryckandet af böndernas i ämnet afgifna skrift, såsom varande både vådlig och olaglig. Andra ogillade sjelfva saken, den danska tronföljden, och åberopade Kalmar-unionens olyckor. Fabian Wrede omtalade, *huru man nu ville omigen göra Sverge till en ladugård, ett utbruk under Danmark;* och en annan gång, *huru finska folket skulle häldre underkasta sig Rysslands spira än utsätta sig för de härjningar, som väntade deras land, i fall Sverge försköte Adolf Fredrik och valde motståndaren, danska kronprinsen.* Från Åbo inberättades ock, huru redan vid första talet om en sådan afsigt ryssarna hotade uppbränna hela staden, och Palmstierna, som länge vistats i Köpenhamn, och som önskade Birkenfeld eller Adolf Fredrik, lemnade en förfalskad och afskräckande målning af danska kronprinsens personlighet. Bondeståndet vidhöll dock sin åsigt, och understöddes och

eggades deri ej blott genom Danmarks guld och ingifvelser utan ock genom ständigt ankommande beskickningar från landsorterna, följder på en gång af varm och uppriktig längtan efter de nordiska staternas förening, samt af Grüners tillställningar. Besagde budskap eller rykten omtalade, huru 180,000 [1]) dalkarlar skulle komma och understödja bondeståndet; — huru allmogen i södra och vestra Sverge vore likaledes färdig att tåga till Stockholm, så snart den finge vapen och anförare; — huru allmogen i andra trakter ville gå ut och slå ihjel all adel; — huru äfven borgerskapet i flere småstäder ropade efter danska prinsen; o. s. v. När det berättades, huru konung Fredrik motarbetade sistnämnde furste, hörde man bönder påstå, att svenskarna gerna kunde gifva den gamle konungen ett årsunderhåll af 100,000 d. s. (ecus) och derpå skicka honom och hans frilla ut till Tyskland. Många företeelser hotade med ett snart utbristande uppror, och, om Kristian den sjette kunnat förmå sig att till uppmuntran och understöd sända sin flotta och sin här, skulle det genast bland allmogen och äfven bland andra samhällsklasser hafva uppstått en rörelse så stark, att den måhända genomdrifvit det danska tronföljare-valet.

Emedlertid nalkades våren 1743 och således äfven ett nytt fälttåg. Att derunder med vapenmagt återtaga Finnland, på något sådant var icke att tänka. Sverge hade hvarken mynt, manskap eller sammanhållning nog för att ens afvärja de ryska anfall, som kunde göras mot dess egna snart isfria och derigenom öppna kuster. I en mer och mer förskräckande gestalt framträdde faran af ett fortsatt ryskt krig; i en mer och mer lockande gestalt frestelsen att genom Adolf Fredriks val köpa sig fred med Ryssland och återförening med Finnland. Tanken på dessa

---

[1]) I hela Falu län fanns 1751 blott 97,428 menniskor, män och qvinnor, gamla och barn hopräknade.

förhållanden började utöfva sin mägtiga inverkan på alla stånd, samhällsklasser och partier, och äfven på det danska [1]).

HERTIGEN OCH ADMINISTRATORN AF HOLSTEIN-GOTTORP, FURST-BISKOPEN AF LÜBECK, ADOLF FREDRIK.

Han var andra sonen af den tillförene omtalade administratorn Kristian August [2]) och sjelf såsom förmyndare åt Karl Peter Ulrik innehafvare af samma befattning och tillika och för sin egen person af biskopdömet Lübeck [3]) och af dess tittel; ehuru sjelf varande hvarken biskop eller prest. Genom sin mor härstammande från Karl den nionde, hade han redan förut fästat vid Sverges krona åtskilliga förhoppningar, hvilka dock troligtvis aldrig gått i fullbordan, så framt de ej på ett lika oförmodadt som kraftigt sätt blifvit af ryska hofvet understödda. Ett framstående drag hos kejsarinnan Elisabet var nämligen hennes stora tillgifvenhet för holsteinska furstehuset; en känsla, föranledd af dubbla förbindelser, systerns, Annas, förmälning med hertig Karl Fredrik, och Elisabets egen förlofning med dennes syskonbarn, hertig Karl [4]). För sistnämnde sin ungdoms-fästman, hvilken dog redan 1727 och vid 20 års ålder, hade Elisabet bibehållit en tillgifvenhet så varm, att hon vid detta tillfälle föresatte sig att på Sverges tron upphöja hans yngre broder, Adolf Fredrik. Till detta beslut bidrogo äfven andra skäl; t. ex. stoltheten, som smickrades af att tillsätta konung i Sverge, detta Sverge, hvars styresmän ett par år förut lofvat till-

---

[1]) Danska, Fransyska, Preussiska, Saxiska och Österrikiska min. bref.

[2]) 25 70.

[3]) I stället för *Lübeck* skrefs ofta *Eutin*, efter den ort, hvarest furst-biskopen bodde.

[4]) 31. 179, 181, 183.

intetgöra Rysslands magt; — likaså beräkningen, att Adolf Fredrik sjelf kunde hvarken genom personlighet eller besittningar blifva någon farlig granne; — beräkningen, att han, såsom af Elisabet tillsatt, skulle städse känna sig förbunden till motsvarande tacksamhet; — och slutligen den allravigtigaste bland alla beräkningarna, nämligen den, att på sådant sätt förekomma danska kronprinsens utväljande och de nordiska rikenas framtida förening.

Redan i September 1742 hade kejsarinnan börjat tänka på ett sådant ordnande af Sverges tronföljd. När i November samma år Karl Peter Ulrik blifvit utnämnd till rysk tronföljare, affärdade hon till Stockholm en person, som skulle under hand låta förstå, huru hon, i händelse Adolf Fredrik valdes, ämnade gifva Sverge fördelaktigare fredsvillkor, än eljest kunde komma i fråga; och redan nu började derstädes fritafflar hållas för att åt besagde furste vinna anhängare [1]. Den stora beskickning, som kort derefter till Petersburg öfverreste för att åt Karl Peter Ulrik erbjuda svenska tronföljden, medförde vid sin återkomst till Stockholm likartade af ryska hofvet och till fördel för Adolf Fredrik gifna förhoppningar. Man började ock omtala, huru denne furste, vald till Sverges tronföljare, borde förmäla sig antingen med en dansk prinsessa för att sålunda försona hofvet i Köpenhamn och danska partiet i Sverge, — eller ock med en engelsk för att vinna stöd af detta mägtiga konungahus.

Förslaget rönte dock motstånd och det från många håll. Några stater och i synnerhet Danmark fruktade, och ej utan skäl, att två närbeslägtade prinsar, Adolf Fredrik och Karl Peter Ulrik, sittande bredvid hvarandra på Sverges och Rysslands troner,

---

[1]) Detta skall, säga några, hafva skett genom Stenflycht (??), hvilken dock på samma sätt kalasade straxt förut för Karl Peter Ulrik och straxt efteråt för hertigen af Birkenfeld.

skulle möjligtvis störa jemnvigten i Norden. Också inom Ryssland fanns ett parti, som, anfördt af Bestuschew, motarbetade Elisabets plan. Det ville ingalunda, att hon, för genomdrifvandet af dessa sina personliga och dynastiska tycken, skulle, såsom hon ämnade, tillbaka-lemna en betydlig del af Finnland och således uppoffra de fördelar, Ryssland under sista fälttågen vunnit. Spänningen mellan henne och Bestuschew var till anledning och art af ungefär samma beskaffenhet, som den mellan Katarina den förstas dynastiska och de då lefvande ryska statsmännens fosterländska åsigter [1].

Detta Elisabets förslag, först det blef bekant, väckte inom Sverge en allmän förtrytelse. Sjelfkänslan, sjelfständighetskänslan sårades djupt af den tanken, att svenskarne skulle köpa sig fred genom att till tronföljare mottaga icke den person, de sjelfve önskade, utan den, som blifvit af en främmande magt påpekad; och att denna magt var just det fiendtliga, det hatade, det fordom föraktade Ryssland, detta ökade både förödmjukelsen och harmen. Dertill kommo de andra tronföljarepartiernas motstånd. Bönderna, danska kronprinsens anhängare, gåfvo genast tillkänna, att de aldrig skulle till tronföljare mottaga en *biskop;* ty hette det, *Sverge hade redan förut biskopar nog* Hattarna, Birkenfelds anhängare, hördes både på riddarhuset och i enskilda samqväm yttra sin häftiga förtrytelse. *Ett sådant tronföljareval,* hette det, *skulle förvandla Sverges ära till vanära och Sverges fria innevånare till ryska trälar;* och partiet mente nu, liksom i fråga om danskt tronföljareval, *'att man kunde likså gerna sätta kronan på auktion. — Sverge* hette det vidare, *Sverge bör med egen sjelfbestämmelse taga en furste af Birkenfeld eller till och med af Oldenburg, häldre än att på Rysslands befallning taga en ölbult, en fyllhund, en,*

---

[1]) 31. 134.

som icke förstår någonting annat än spela fiol; personliga beskyllningar, som motpartiet, dock utan sken af sanning, kastade på Adolf Fredrik.

För att motarbeta dessa ofördelaktiga rykten och tänkesätt lät holsteinska partiet under vintern 1743 vidtaga flere anstalter. En utliggare vid namn Buchwald kringdelade ena gången Adolf Fredriks porträtt, en annan gång en slägttafla, som visade huru denne furste härstammade från Wasa-ätten, och en tredje gång betydliga penningesummor, förskjutna af kejsarinnan, sade somliga, af hertigens mor, sade andra. Många personer vunnos väl, men i allmänhet var partiet i början tämligen svagt.

Dess snabba och stora tillväxt var en följd af de farhågor, som till både allmänlighet och höjd växte i samma mån, våren nalkades och gjorde Sverges kuster tillgängliga för Rysslands sjömagt. Sedan också af dessa orsaker Birkenfelds parti hade vid slutet af Mars ohjelpligen fallit, kastade sig nästan alla Hattarna på Adolf Fredriks sida; också derföre, att hans val i sammanhang med Finnlands återbekommande var enda medlet att åtminstone till en del godtgöra den förlust, deras obetänkta krig ådragit fäderneslandet, och likaså enda medlet att undvika eller mildra den efterräkning, som största delen af svenska folket och främst Mössorna och bondeståndet tillämnade. Från denna tid hördes ock många Hattar tala för Adolf Fredrik; och när bondeståndets flertal ville med hotelser genomdrifva danska kronprinsens val, föreslogo Cronhiort och en löjtnant Skeckta, att man borde till försvar mot dylikt våld uppsätta en adlig fritropp, i hvilken mening många bland finska adeln instämde. Emedlertid blefvo Elisabets anbud om fördelaktiga fredsvillkor mer och mer lockande, och farorna af ett fortsatt krig mer och mer hotande; det ena som det andra med den påföljd, att flertalet af adel, prester och borgare, och äfven många bland bönderna snart ansågo utväljandet af Adolf Fredrik vara det

bästa medel, som kunde för rikets räddning tillgripas. Bondeståndet i sin helhet höll dock orubbligt fast vid danska prinsen och fordrade gång på gång, att tronföljarevalet skulle utan uppskof anställas; naturligtvis, ty partiets ledare insågo ganska väl, att ju längre valet uppsköts och våren framskred, desto mer växte farhågan för Ryssland och benägenheten för Adolf Fredrik. Men just af dessa orsaker ville de andra stånden uppskjuta valet, också för att hinna med Elisabet uppgöra om de blifvande villkoren [1]).

Vi hafva på föregående blad gifvit läsaren någon kunskap om de olika tronföljare-partierna och om deras inbördes ställning och öden intill våren 1743, och vi hafva derigenom sökt förbereda en lättare uppfattning af historien om de då ingående politiska storm-månaderna, Maj och Juni, och om de många och mycket invecklade brytningar och strider, som då föreföllo. Dessa uppträden voro föranledda af nyssbeskrifna tronföljare-partier, och dessutom af rättegången mot generalerna, af fredsunderhandlingen med Ryssland och af dalkarls-upproret. Vi skola på efterföljande blad gifva en öfversigt af också hvar och en bland dessa sednare den stora stridens beståndsdelar och af deras utveckling ända till början af nyssnämnde månader; d. v. s. till den tidpunkt, då alla dessa tvistefrågor på en gång ingrepo i ärendernas gång, och kämpande mot och bredvid hvarandra förorsakade en stormhvirfvel, så våldsam, att den hotade att alldeles krossa det svenska statsskeppet.

---

[1]) Danska, Fransyska. Preussiska, Saxiska och Österrikiska min. bref.

NIONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

RÄTTEGÅNGEN MOT GENERALERNA.

Redan är berättadt [1], huru Lewenhaupt och Buddenbrock blefvo från finska hären kallade till Stockholm för att redovisa för sina i kriget vidtagna åtgerder. Inom den korta tiden af föga mer än ett år hade dessa herrars anseende och belägenhet undergått en stor och bedröflig förändring. Våren 1741 var Buddenbrock en bland allmänna tänkesättets gunstlingar och hade helt nyss blifvit af regeringen utnämnd till general-löjtnant och af ständerna hedrad med en äreskänk. När Lewenhaupt i slutet af Aug. samma år afseglade till Finnland, var han af det allmänna tänkesättets högljuddaste talare och sångare upphöjd till svenska folkets förnämsta hjelte samt föremål för obegränsad beundran och obegränsade förhoppningar. Nu jemnt ett år derefter återvände han och Buddenbrock till Sverge efter ett fälttåg, hvars like i neslighet verlden sällan skådat. Från Finnland följdes de af dervarande troppars och innevånares ovilja och förakt, och i Sverge blefvo de med samma känslor inväntade, i synnerhet af de tillförene djupt förorättade Mössorna. Deras fordna vänner, Hattpartiets ledare, hade till råga på olyckan redan beslutat, på generalernas och på utförandets fel kasta skulden till krigets olyckliga utgång. Man ville derigenom draga uppmärksamheten från de stora fel af förflugenhet, af äfventyrlighet, af missräkningar, som förefunnos i sjelfva krigsföretaget, och ge-

---

[1] 35. 222, 223.

nom hvilka statsmännen, Hattregeringens ledare, hade redan i förväg mer eller mindre föranledt olyckan. Ju mörkare man utmålade krigets verkställare, desto ljusare syntes vid deras sida tillställarne. Man begynte föra ett derefter lämpadt språk, samt upprepade gång på gång, *att planen för krigsföretaget var god och omständigheterna gynnande; men att alltsammans blef vid verkställandet förderfvadt genom en förening af både oskicklighet och trolöshet.* Sådana voro de åsigter, de ord, som man lade i hufvudet och på läpparna hos den stora massa, som nödvändigt vill bedöma de allmänna angelägenheterna, men som sjelf saknar dertill nödiga kunskaper och erfarenhet. Det ena med det andra medförde åsyftad verkan; och ganska stor var den förbittring, med hvilken allmänheten afvaktade sina fordna gunstlingars återkomst till hufvudstaden.

Bland de båda generalerna var Buddenbrock utan tvifvel den minst felaktige. Han hade nämligen under fälttåget visat sig Lewenhaupt öfverlägsen i vård om tropparna och än mer i mod; ty det var Buddenbrock, som oftare och ifrigare än någon annan talade mot det beständiga återtågandet, och som gång på gång ville stanna och göra fienden motstånd. Men dessa sanningar, dessa vigtiga sanningar blefvo allmänheten undanhållna, hvilken, vi veta dock ej genom hvems tillställningar, hade fått i sitt hufvud, att det tvärtom var Buddenbrock, som förledt Lewenhaupt till de nesliga återtågen, och att han gjort det till följe af förrädiska stämplingar med en sin bror, hvilken, sade man, innehade ett högre befäl i ryska hären [1]. Allmänheten trodde också fullt och fast, att Hatten Buddenbrock hade med flit och af partiförbittring lemnat Mössan Wrangel i sticket vid Willmanstrand och således föranledt svenskarnes der lidna

---

[1] Enligt riddarhusets slägttaflor har Buddenbrock icke haft någon bror.

nederlag. Att dock skulden till olyckan låg mer hos Wrangel än hos Buddenbrock, har läsaren sett. Men Wrangel sökte komma ifrån sina fel genom att skylla olyckan på Buddenbrock, och inlemnade sommaren 1742 till rådet en derhän syftande berättelse om striden. Lagercrantz, hvilken, vi veta ej af hvad anledning, var en dödlig fiende till Buddenbrock, sökte likaledes och just vid samma tid skada och nedsätta dennes person. Följden af både det ena och andra blef, att regeringen beslöt afsätta och återkalla icke blott Lewenhaupt utan äfven Buddenbrock. Försöket att inför allmänheten rentvå Wrangel lyckades äfven derföre, att det understöddes af en liflig, ehuru missledd folkkänsla. Wrangel hade nämligen visat beslutsamhet och mod, och svenskarna sågo med glädje, att under detta nesliga krig deras rykte för tapperhet blifvit åtminstone vid ett tillfälle upprätthållet. Tacksam mot den man, som haft denna förtjenst, blundade man för de begångna felen och egnade honom sin varmaste hyllning. Skalderna uppstämde flere sånger till hans ära. Bondeståndet förklarade högtidligen sin tacksamhet för hans välförhållande. Fyratiotvå bland hufvudstadens borgare förärade honom en rik bordsprydnad af silfver, utsirad med wrangelska vapnet och passande inskrift, och som en det allmänna tänkesättets gunstling blef han af styrelsen upphöjd först till general-löjtnant och derpå till general, och tillika begåfvad med den afsatte Buddenbrocks regemente. Ju större nu förtjusningen var öfver Wrangel, desto större blef ock oviljan mot hans så kallade fiende Buddenbrock. Sjelf liffländare och med ett utländskt fruntimmer, en holländska, till maka, egde denne herre ej heller några mägtiga slägtingar, som ville till hans försvar uppträda, och han blef således ett värnlöst offer för den förföljelse, som skulle mot honom anställas.

Mindre hotande syntes i början utsigterna för Lewenhaupt. Denne var väl ojemnförligen mer fel-

aktig; men hade en mägtig slägt och från fordom många vänner och stort anseende. Också var han vid afresan från Finnland stundom modig och stolt; Buddenbrock deremot djupt nedslagen, likasom redan då anande sitt olyckliga slut.

Den sinnesstämning, hvarmed generalerna väntades till Stockholm, var upphetsad till en sådan förbittring, att Hemliga Utskottet frågade regeringen, om icke skyddsvakt borde till deras säkerhet förordnas. Många ville, att de vid ankomsten skulle genast och såsom brottslingar tagas i fängsligt förvar. För sistnämnde åsigt talade inom rådet Samuel Åkerhielm, och det med stränga ord. *General-löjtnant Lewenhaupt,* sade han, *har haft sig anförtrodd en så stor och väl rustad här, att ingen svensk konung har bättre rustad gått ut emot fienden. Han har ock sjelf förklarat samma här tillräcklig, icke blott till våra gränsers försvar, utan ock till våra förlorade landskaps återeröfring; — och likväl! och vid erhållen kunskap om fiendens annalkande, öfvergifver han Fredrikshamn, uppbränner staden och dess förråder, nedsänker eller qvarlemnar artilleriet, samt löper derpå bort och undan och öfvergifver det ena fasta passet efter det andra, utan att vid ett enda invänta fiendernas anfall, knappt nog deras anblick. Sist ställer han sig vid Helsingfors på en plats, så trång, att hären måste dagtinga, hvarigenom hela Finnland med så många trogna undersåtare lemnats i fiendens våld, och svenska vapenäran fått en fläck, som näppeligen kan aftvås. Mindre förseelser än dessa hafva såväl hos främmande som här hemma föranledt fängelse och rättegång. Och hvad gröfre missgerning kan väl finnas, än att ådraga sitt fädernesland så stor både skada och skam.* I början tyckte dock rådsherrarna en sådan åtgerd vara för sträng, och flertalet beslöt, att generalerna skulle vid sin ankomst erhålla tillräcklig skyddsvakt, men icke tagas i fängsligt förvar. Protokollet härom jemnte Åkerhielms betänkande un-

derställdes dock Hemliga Utskottet, hvilket svarade, att regeringen borde härutinnan förfara enligt rikets lagar, krigsarticklar och värdighet. Utskottet undvek således och med en viss försigtighet hvarje närmare föreskrift; men de begagnade orden kunde vara innehållsrika och blifva ansvarsfulla nog. Just i samma dagar uppträdde ock på riddarhuset Stiernstolpe och framlade sitt redan omtalade förslag om efterräkning med krigets upphofsmän. Detta jemnte allmänhetens stigande förbittring uppskrämde Hattregeringens ledare. För att nu genom en i ögonen fallande åtgerd skilja sin sak från generalernas och på dem skjuta skulden, beslöt man att genast häkta dem, hvilket äfven midt i natten, när de ankommo till Stocksunds färja, verkställdes, hvarpå de blefvo införda till hufvudstaden och satta under bevakning, dock ännu i enskilda boningar och med tillåtelse att mottaga sina vänners besök.

Med hvad tänkesätt de blefvo af sina ovänner mottagna, kan inhemtas af följande med afseende på Lewenhaupt då nedskrifna verser.

»Här kommer en hjelte, en svensk patriot»,
»Som rymde ur fälte, och aldrig slog mot.
»Nu vill han för skråmor på ryggen ha bot.

»Se herr generalen, som talte så stort;
»På riddarhussalen meriter han gjort.
»I barnalek käck,
»Han mannamod visar, och ryssarna spisar
»Ur svenskars matsäck.

»Vi sku' honom löna. En lagerkrans bör
»Hans hjessa bekröna. Hvem är, som ej gör
»Troféer och stoder till hjeltens honnör?»

De sålunda fängslade herrarna blefvo genast lagförda, men icke inför någon ständernas kommissjon utan inför krigsrätt. Hattregeringen valde sistnämnde domstol med tydlig afsigt att derigenom få så mycket

möjligt uppmärksamheten och anklagelsen rigtad mot det sätt, hvarpå kriget blifvit fördt, och från det sätt, hvarpå det blifvit tillställdt; kanske ock hos några med hemlig afsigt att, om möjligt, rädda de fordna partivännerna; ty nästan alla krigsrättens medlemmar hörde till adeln, det stånd, som mer än de andra var försonligt stämdt mot de anklagade. Till ordförande sattes fältmarskalken Hugo Johan Hamilton, en för rättrådighet och förtjenster aktad herre, och till allmän åklagare justitie-kansleren Peter Silfversköld, hvarpå rättegången tog sin början och under hösten 1742 fortgick med på vanligt sätt vexlade skrifter och motskrifter. Visserligen tyckes man hafva iakttagit de lagliga formerna; likväl klagades då liksom sedermera öfver väld och orättvisa; t. ex. att man på listigt sätt beröfvat Lewenhaupt några papper och förhållningsbref, genom hvilka han hoppades kunna stärka sitt försvar; — att af räddhåga för allmänna tänkesättet och för generalernas många och mägtiga motståndare flere herrar undanbådo sig att blifva de anklagades rättegångsbiträde; — att den person, som slutligen åtog sig uppdraget, skötte det med i ögonen fallande slapphet; — att man under något svepskäl skickade Hamilton till Skåne för att kunna i stället förskaffa sig en medgörligare ordförande [1]); — att generalernas fiender och i synnerhet Lagercrantz ställde så till, att dennes svåger och vän Silfversköld blef åklagare i målet [2]); — att Lagercrantz var den, som åt Silfversköld uppsatte såväl

---

[1]) Flere bland dessa uppgifter läsas i en troligen af sonen uppsatt försvarsskrift för Lewenhaupt. Der säges ock, att de, som kallades för att vittna, måste i förväg lofva att icke anföra något, som lände till Lewenhaupts försvar (??).

[2]) Detta åklagarekall tillhörde dock Silfversköld i egenskap af justitie-kansler, och vid rättegångens början framställde han sjelf den frågan, huruvida han ej i egenskap af svåger till Lagercrantz borde skiljas från målet, hvilket dock rådet ansåg obehöfligt. Rådsprot. 4 Sept. 1742.

anklagelse-skriften mot Lewenhaupt som vederläggnings-skriften mot Buddenbrock [1]. Det ensidiga och obilliga sätt, hvarpå skulden till olyckan kastades på generalerna, väckte emedlertid ovilja, i synnerhet bland några dessas fordna partivänner på riddarhuset. Också höjdes der ofta röster till de anklagades försvar, och man ville veta, att en hop unga officerare sammansvurit sig att på ett eller annat sätt rädda Lewenhaupt. Dessa hoppets ljusglimtar blefvo dock oupphörligen försvagade, genom de mer ooh mer mörknande molnen af ofrälseståndens och i synnerhet böndernas ständigt växande hotelser. I sin oro sökte då Lewenhaupt gifva rättegången en ny vändning, i det han påstod, att målet anginge icke blott generalerna utan ock regeringen, och att det följaktligen borde behandlas icke blott inför krigsrätt, utan ock inför en ständernas kommissjon, den der egde magt att granska och bedöma, så väl generalernas krigsåtgerder, som de regeringens föreskrifter, efter hvilka generalerna haft att rätta sig; — och likaså de regeringens egna krigsåtgerder, som underhjelpte eller försvårade generalernas. Lewenhaupts afsigt var att på detta sätt indraga regeringen i både ansvaret och faran och att dymedelst göra dess medlemmar angelägna om generalernas räddning, såsom varande med deras egen nära förknippad. Vid detta hans försök gjorde i början Hattpartiets ledare mycket larm och sökte skydda sig bakom Fredriks rygg, förebärande, att Lewenhaupts påstående innebure ett otillbörligt och olagligt angrepp mot konungens person och beslut. Lewenhaupt fick deremot understöd af några hans och rättvisans vänner på riddarhuset, och än mer af Mössorna och af borgare- och bondestånden, hvilka i hans förslag sågo ett nytt sätt att komma åt Hattpartiets ledare och krigets upphofs-

[1] Andra säga sjelfva slutpåståendena. En tredje källa nämner blott en vederläggningsskrift mot Lewenhaupt.

män. Många inom adeln och presteståndet motarbetade förslaget att öfverlemna saken åt en ständernas kommissjon; emedan de förutsågo, att i en sådan skulle våld och partihat erhålla friare spelrum än vid den lagliga domstolen. Men Mössorna voro obevekliga och äfven några Hattar, en Henrik Wrede och Lagercrantz m. fl. understödde numera Lewenhaupts förslag, troligtvis i hopp att såmedelst kunna än lättare fälla generalerna; och borgare och bönder förmente, att hvarken gerder eller rekryter borde beviljas, innan allvarsammare åtgerder blifvit mot de anklagade tillgripna. *Vi vilja,* sade bönderna, *icke omigen skicka ut våra barn, innan de herrar blifvit straffade, hvilka förorsakat allt det elände, för hvilket våra tillförene utgångna söner blifvit så beklagansvärda offer.* Adeln och presterna måste slutligen gifva efter, och vid jultiden 1742 beslöts, att målet skulle undersökas och afslutas genom en domstol, sammansatt af krigsrätten och af några medlemmar, som blifvit dertill af ständerna utsedda; och man föreskref tillika, att alla till saken hörande handlingar skulle tryckas. De anklagades umgänge inskränktes, deras bevakning ökades och man ville lägga beslag på deras egendom såsom blifvande skadestånd för de förluster, kronan lidit. De talrika från landskapen kommande bondeskrifterna yrkade också alla och ifrigt på generalernas bestraffning. Man nöjdes numera ej heller med dessa två herrars anklagande, utan fordrade samma åtgerd äfven mot de öfriga befälhafvarne, och en morgon stod på riddarhuset skrifvet: *Häng upp öfverstarna Herranom i solene, på det den grymma Herrans vrede måtte varda vänd ifrån Israel* [1]. Flere bland öfverbefälet blefvo ock till följe häraf formligen lagförda.

Mången, som hittills hade visat de anklagade generalerna välvilja, började vid dessa hotande företeel-

---

[1]) 4 Moseb. 25. 4.

ser nu draga sig tillbaka; och närmaste anhöriga och vänner uppmanade fångarne att söka räddning genom flykten, och att göra detta nu straxt, medan de ännu sutto häktade i enskilda boningar, från hvilka det var jemnförelsevis lättare att undkomma. Nödiga anstalter voro redan träffade; men Lewenhaupt förklarade, *att han icke ville taga sak på bak och således ej heller rymma, innan domen blifvit afkunnad. Ifall denna ginge på lifvet, då först*, mente han, *blefve det tid att tänka på flykt, och i fall en sådan då icke mer kunde verkställas, vore han med sitt goda samvete färdig att gå döden till möte* [1]. Man gjorde Buddenbrock samma förslag, men fick samma svar. *Så framt*, sade han, *så framt ringaste gnista rättvisa finnes till, kan mig intet straff ådömas; ty jag vet mig alldeles oskyldig. Jag vill derför icke söka någon olaglig befrielse, utan häldre afbida det öde, Gud mig beskär* [2].

Till denna punkt hade rättegången mot generalerna hunnit, när de politiska storm-månaderna, Maj och Juni 1743, ingingo [3].

TIONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

FREDSUNDERHANDLINGAR MED RYSSLAND.

Regeringen i Petersburg, både den då varande och de nyss föregående, hvilka ganska väl visste, att

[1]) Enligt ofvan åberopade och troligen af Lewenhaupts son nedskrifna berättelse.

[2]) Enligt underrättelser, meddelade af herr häradshöfding A. L. v. Strussenfelt, hvilkens farfader varit Buddenbrocks adjutant och hade med dennes söner uppgjort ofvannämnde räddningsplan.

[3]) Danska och Preussiska min. bref samt Rådsprot.

många oordningar och partier funnos inom Ryssland, hade följaktligen gerna velat upprätthålla freden med Sverge. Ryska folket, så lägre som högre, hyste samma önskan; *ty*, hette det vanligen, *vårt land har större behof af lugn och inre förbättring än af eröfringar.* Våren 1742 och innan det nya fälttåget öppnades, hade ock Elisabet låtit förstå, det hon ville sluta fred på ungefär samma villkor, som de i Nystad; d. v. s. utan någon gränsförändring; — ja, att Ryssland kunde måhända gifva Sverge någon penninge-ersättning för dess hafda krigs-omkostnader. Men regeringen i Stockholm hade icke magt att eftergifva något af de vida högre anspråk, sista riksdagen föreskrifvit [1]), ej heller mod att sluta en fred, så stridande mot dess och dess vänners nyss uttalade förhoppningar; och den vågade fördenskull icke fästa sig vid Rysslands anbud. Sverge, hette det, skulle i stället rusta sig till ett kraftigt fälttåg, och regeringen ämnade påbjuda en allmän och dryg rekrytering och i kungörelsen derom åberopa de stora löften, bönderna vid krigsförklaringen 1741 afgifvit; d. v. s. att uppsätta dubbelt antal soldater och i allmänhet att för sitt fädernesland offra lif och gods. Men inom den korta tiden af ett år hade allmänhetens tänke- och talesätt härutinnan undergått en stor förändring. Det hette nu, att, emedan Sverge och Finnland icke med förenade krafter mägtat hejda ryssarna, skulle Sverge ensamt vara dertill än mindre i stånd, hvarföre ock klokheten påkallade snar fred; och i sammanhang dermed hade dalkarls-rekryterna redan förut eller våren 1742 i det längsta sökt undandraga sig hvarje deltagande i kriget. När nu jemnte allt detta regeringen inom kort fick underrättelse om Lewenhaupts återtåg från Fredrikshamn, och från Kymene elf, föll modet, och man beslöt öppna underhandlingar på grund af freden 1721, det

[1]) 35. 135, 136.

vill säga, på de villkor, Ryssland nyss förut erbjudit. Men denna magt, uppmuntrad af sina sedermera hafda både stora och lätta framgångar, ökade nu sina anspråk. Sverge prutade emot, och hösten 1742 förflöt, utan att någon formlig fredsunderhandling kunde öppnas.

En ömsesidigt försonlig sinnesstämning blef dock under samma tid bibehållen, till följe af svenskarnes mer och mer framträdande afsigt att till tronföljare välja en bland Elisabets skyddlingar, först Karl Peter Ulrik och sedermera Adolf Fredrik. Slutligen kom man ock öfverens om ett ordentligt fredsmöte, som skulle vintern 1743 öppnas i Åbo. Såväl England som Danmark erbjödo sig till medlare; men tillbakavisades af Ryssland, som ville hafva att göra med Sverge ensamt.

Det var med fin takt och slug beräkning, som regeringen i Stockholm valde sina fredsombud, nämligen Cedercreutz och Nolcken. Begge hade varit svenska ministrar i Ryssland, den förre 1722—1727, den sednare 1739—1741, hvarföre de egde om dervarande förhållanden och personer en temligen nära kännedom. Deras inflytande på kejsarinnans person borde ock blifva af stor vigt. Cedercreutz, en välväxt, vacker och artig herre, hade under vistelsen vid ryska hofvet varit gunstling, några säga älskare, åt den då sexton- till sjuttonåriga Elisabet; och Nolcken var den, som hade sig anförtrodd ledningen af de hemliga underhandlingar, som åren 1739—1741 fördes mellan henne och svenska regeringen, hvarföre han ock egde på hennes person ett icke ringa band, nämligen genom kunskapen om de stämplingar, hon den tiden förehaft.

Den mot Sverge fiendtligt sinnade vice-kansleren Alexis Bestuschew hade öfvertalat Elisabet att till ryska fredsombud nämna Galizin samt vice-kanslerens broder Mikael Bestuschew, den samme, som länge varit ryskt sändebud i Stockholm. Dessa

herrar afsågo uteslutande sitt eget fäderneslands fördel och ville, att Finnland skulle antingen förenas med Ryssland, eller ock göras till en sjelfständig stat och således i alla händelser skiljas från Sverge. Men mot dessa utnämningar och planer reste sig Elisabets gunstling Lestocq och franska sändebudet i Petersburg Chetardie m. fl., hvilka med understöd af några andra herrar, dels holsteinska och svenska utliggare, dels fiender till bröderna Bestuschew, lyckades öfvertala kejsarinnan att återkalla den förra utnämningen och i stället afskicka Romanzow, hvilken icke hörde till Bestuschews parti och general Luberas, hvilken var gynnsamt stämd mot hertigarna af Holstein och derföre beredvilligt lånade sig till utförandet af de planer, Elisabet hade uppgjort till fördel för nämnde furstehus.

I Februari 1743 öppnades mötet. Svenska regeringen, något öfvermodig till följe af den lycka, hvarmed Bestuschews anhängare blifvit från fredsverket undanträngda, säges hafva till en början begärt icke blott gränserna enligt freden 1721 utan äfven Wiborg och Kexholm samt någon penningeersättning; *ty*, sade man, *det var dock egentligen för Elisabets skull, som kriget blifvit företaget.* Naturligtvis kunde hvarken anspråket eller det föreburna skälet gifva anledning till några allvarliga öfverläggningar.

Ryssarna å sin sida ville till en början behålla qvar alla sina då innehafda eröfringar; d. v. s. hela både Finnland och Åland. Gyllenborg, häröfver uppskrämd, vände sig till sjömagterna och Frankrike med anhållan om hjelp; och derjemnte i hemlighet till Elisabet sjelf med försök att uppreta henne mot Bestuschew, att smickra hennes stolthet och vinna hennes bevågenhet m. m., hvarföre man också iakttagit den försigtigheten att i de många mot Ryssland rigtade smädeskrifter, som utkommo, icke låta inrycka något anfall mot hennes egen person. Pla-

nen lyckades i någon mån, och ryska fredsombuden erhöllo snart föreskrifter, som voro för Sverge mer gynnsamma, än de första anspråken låtit förmoda.

Fredsunderhandlingen drog på tiden till följe icke blott af det vanliga prutet om villkoren, utan ock af alla partiernas inbördes stretande; å ena sidan Bestuschews att föra Elisabet från de holsteinska och till de ryska åsigterna; — och å den andra Adolf Fredriks och svenskarnas i alldeles motsatt rigtning; ty förnämligast på Elisabet och på hennes holsteinska känslor hvilade beggederas hopp; Adolf Fredriks att blifva vald till tronföljare, och svenskarnes att återbekomma Finnland. På ena sidan om kejsarinnan talade således Bestuschew om Rysslands fördel; isynnerhet den att till skydd för sin nya hufvudstad få behålla Finnland, eller åtminstone en så stor del deraf som möjligt. På andra sidan talade svenskar och holsteinare om Adolf Fredriks evigt blifvande tacksamhet för ett så kraftigt handtag, om norders evigt blifvande fred under två befryndade furstehus, om Elisabets evigt lysande ära, nämligen att hafva tillsatt konung i Sverge, liksom företrädarinnan Anna hade tio år förut gjort i Polen; — och slutligen om faran för en skandinavisk union, ifall Ryssland med för höga anspråk tvingade Sverge att kasta sig i Danmarks armar. Så talade, så trängdes man fram och tillbaka. Elisabet lät sig dock mer och mer föras till holsteinska sidan, och fredsvillkoren blefvo jemnkade derefter. Om Sverge icke toge Adolf Fredrik, hotade hon att återgifva på sin höjd Österbotten. Om Sverge toge Adolf Fredrik, lofvade hon att återlemna icke blott Österbotten utan äfven och trappvis efter hvarandra Åland, Björneborgs län, kanske ock Tavastland, kanske halfva Finnland efter en linea, dragen från Hangö udd. Svenska fredsombuden trodde sig förutse än större eftergifter, ifall man finge än längre underhandlingstid och ifall derjemnte svenska ständerna kunde förmås till ett i förväg gifvet löfte,

att mot försäkring om goda villkor verkligen taga Adolf Fredrik till tronföljare. Fredsombuden skrefvo följaktligen till Stockholm och begärde, att det till Mars månad utsatta tronföljare-valet [1]) måtte uppskjutas, och att ständerna skulle tillika afgifva det fordrade villkorliga löftet. Som förbemält är, blef ock till harm för birkenfeldska och danska partierna valet uppskjutet, och man sökte förmå ständerna till bemälte löfte. Troligen var det vid denna tid och af denna orsak, som man uppsatte och kringskickade en skrift, ur hvilken vi meddela nedanstående utdrag; emedan det tydligare än någonting annat visar det förtviflans djup, hvari Sverge och hvarje ädlare svenskt sinne blifvit störtadt. *Vårt fädernesland*, hette det, *vårt fädernesland har aldrig varit i svårare belägenhet än nu. Jag ser med fasa, huru detta rike, som tillförene aldrig berott af någon främmande magt, nu har blifvit nedsatt ända derhän, att det måste köpa sin räddning genom ett tronföljareval enligt den ena eller andra grannens föreskrift. Men så är det likväl, och så försvagade, så sjunkna äro vi; och ur detta olyckans djup kunna vi ingalunda upphjelpas genom fagra löften, glimmande skäl eller stora ord; ty det, som i verkligheten fordras, nämligen sjelfva förmågan, den sakna vi, och det helt och hållet. Det är ohjelpligen med oss så långt gånget, att vi måste blifva ryssar eller danskar. Annat val finnes ej, och måhända skall snart intet val stå oss öppet; ty frågorna om freden och om vår framtid torde blifva afgjorda, oss förutan.» Så dyrt få vi nu återköpa den en gång föraktade freden och det såsom »nesligt utropade stillasittandet»* [2]). *När atenienserna utan minsta nödvändighet och af blott ledsnad vid sitt stillasittande begynte syrakusanska kriget, råkade de i olycka och slutligen under Spartas ok, så att de aldrig*

---

[1]) Sid. 49—51

[2]) Tessins bekanta ord 1738, se 34. 114.

ner mägtade komma på grön qvist. Den man, som då, af blott högmod och ärelystnad och mot de gamlas råd, störtade sitt fädernesland i olyckan, hette Alcibiades. Hvad namn den eller de hafva, som äro upphofsmän till vår nu iråkade olycka, är allom bekant, och våra efterkommande lära dem i bedröflig åminnelse behålla. — Men för att nu återkomma till det förestående valet, så talar mot danska prinsens utkorande ganska mycket; t. ex. minnet af den förra unionens lidanden, minnet af många sednare och förbittrade strider folken emellan, och allra mest den omständigheten, att i sådant fall skola ryssarna behålla Finnland och Sverge derigenom blifva mycket försvagadt och förvandladt till en Danmarks gränsort, liksom Stockholm till en dess gränsfästning; ja, att vårt fädernesland skall förlora sin plats såsom en egen och oberoende stat. Bättre då att välja hertig Adolf Fredrik och återfå Finnland och derigenom komma till åtminstone någon magt och sjelfständighet. Det med ett sådant val förenade beroendet under Ryssland är visserligen ganska förnedrande, men kan icke räcka länge; ty furstarna, och således äfven hertig Adolf Fredrik, ledas alltid mer af deras och deras staters fördel än af någon slags tacksamhet. — Men om Ryssland icke medgifver antagliga villkor, låtom oss då gå till danskarna och öppet och uppriktigt omtala hela förhållandet, välja deras kronprins och sedermera med deras hjelp kämpa i döden mot den för oss båda farlige grannen [1]. Af så talande innehåll voro de skäl, som för ständerna framlades. Böndernas flertal höll det oaktadt på danska kronprinsen, envist och orubbligt. Men adel, prester och borgare d. v. s. ständernas flertal, läto enligt svenska fredsombudens önskan tillkännagifva sin benägenhet för Adolf Fredrik, så framt Elisabet lofvade återgifva

[1] Säfstaholm, Fol. Riksdagshandlingar 2. 1727—1748, N:o 63.

Finnland, tillfredsställa Danmark samt hjelpa till att upprätthålla det så gjorda valet. Skrifvelsen härom afgick den 22 Mars. Till följe deraf visade ock Elisabet sedermera en ökad benägenhet för eftergifter, hvarjemnte Nolcken for under April månad fram och tillbaka mellan Stockholm och Åbo för att å ömse sidor genom personliga föreställningar sammanjemnka så väl sinnen som villkor [1]).

På denna punkt stodo fredsunderhandlingarna med Ryssland när de politiska storm-månaderna Maj och Juni 1743 ingingo.

ELFTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

DALKARLARNES UPPLOPP.

Redan i början af 1742 rådde inom hela Sverge ett ständigt växande missnöje öfver riksdags-uppträdena 1738 och 1739, öfver troppsändningen till Finnland 1739, öfver krigsförklaringen 1741, öfver nederlaget vid Willmanstrand samma år och öfver den slapphet, hvarmed kriget dittills blifvit fördt. Oviljan vände sig mest mot adeln och mot Hattarna; ty något hvar visste, att dessa voro upphofsmännen till både råds-ombyte och krig.

I Dalarna blef oron större än annorstädes. De föga berömliga orsakerna till några dalkarlarnes fordna uppror; t. ex. daljunkare-fejden och klockekriget, och det allvarsamma sätt, hvarpå dessa blifvit qvästa, hade man sällan velat påminna sig, hvarföre ock de-

---

[1]) Franska min. bref. — Rådsprot. — Säfstaholm. Riksdagshandl. 1727—1748, Fol. — Tersmedenska slägtregistret på Hinseberg.

ras afskräckande exempel fallit mer eller mindre glömska. De stora tjenster deremot, som dalkarlarna under Engelbrekt, Sturarna och Gustaf Wasa gjort fäderneslandet, dessa lysande företeelser jemnte dalkarlarnes då utöfvade stora inflytande hade bibehållits i friskt och smickrande minne, och verkade naturligtvis som en lockelse att omigen uppträda till en verksamhet, lika ärofull som fädernas. Nu om någonsin tyckte sig ock menigheterna dertill uppmanade genom fosterlandets nöd och genom det olycksbringande sätt, hvarpå dess angelägenheter blifvit vårdade. Dalkarlarna, huru okunnig ock mängden bland dem var, tyckte sig dock lika kloka, lika skickliga, som de regeringsherrar, hvilka störtat fäderneslandet i dess närvarande djup af villervalla och elände, hvarföre ock allmogen tyckte sig kallad att sjelf ingripa i styrelseverket. Det är så verldens gång: när fadern yrar, vilja barnen, äfven de omyndiga, öfvertaga husets ledning.

Dalkarlarne drefvos ock af andra och mer enskilda bevekelsegrunder. De ledo af missväxt och lockades till Danmark genom underrättelsen om det låga pris, för hvilket spannmål inom norrska gränsen hölls till salu [1]. Derjemnte hade under de sednare åren mycket missnöje uppstått till följe af höjda tullar och strängare tull-bevakning. I fordna tider brukade dalkarlarna föra sina varor, mest laggkärl och smiden, öfver till Norrge och der tillbyta sig tobak, salt och sill, m. m. Rörelsen var väl ett slags lurendrejeri; men hade genom slappheten i kronans tullbevakning samt genom missbrukets långvarighet antagit i folkets tänkesätt egenskapen af en loflig, en oskyldig näring. Men sedan staten hade åt ett bolag, åt den så kallade tull-arrende-societeten, öfverlemnat sina tull-inkomster, blef bevakningen strängare än förut; och mången dalkarl, som ville fortsätta den

[1]) Sid. 62.

förra rörelsen, blef derifrån hindrad eller derföre straffad. Hvad härvid ej minst uppretade sinnena var förhållandet med den kära tobaken. Man hade hittills för drägligt pris tillbytt sig denna vara i Norrge; men dess införsel blef af Hatt-regeringen redan 1739 med ökad stränghet förbjuden; ty man ville såmedelst skydda de tobaks-planteringar och spinnerier, som blifvit kring Alingsås och flerestädes anlaggda; och tull-arrende-societeten vakade noga öfver förordningens efterlefnad. Sinnesstämningen i Dalarna blef vintern mellan 1741 och 1742 ytterligare uppretad genom hemkomna, dels vedsågare och arbetare, dels soldater, hvilka efter andras sägen eller egen erfarenhet omtalade den slapphet, hvarmed kriget blifvit fördt, den vanvård, för hvilken soldaterna blifvit utsatta, och i synnerhet det så kallade förräderi, hvarmed, såsom det öfver allt påstods, Wrangel och hans tappra svenskar och bland andra ock hans tappra dalkarlar, hade vid Willmanstrand blifvit af Buddenbrock lemnade i sticket. Missnöjet växte. Dess offentliga ledare var Per Andersson från Sollerön, en djerf och slug man, dock något begifven på starka drycker; hvarjemnte flere hemliga uppviglare genomkorsade landsorten och talade somliga för Birkenfeld, andra för danska prinsen. Ännu var dock missnöjet förnämligast rigtadt mot krigets tillställare. och ej minst mot Olof Håkansson och mot de dalallmogens egna ombud, som vid riksdagen 1741 röstat för krig. Sådana tänkesätt medfördes hemifrån af de nyutskrifna rekryter, hvilka, 500 man starka, skulle våren 1742 afgå till krigsskådeplatsen. Vid ankomsten till Stockholm blefvo de ytterligare uppretade af några orostiftare, deribland säger man, af unga Karl Fredrik Pechlin. Tillika omgåfvos de snart af en mängd andra på stället befintliga dalkarlar. Enligt dessas och hemmavarande landsmäns ingifvelser ville nu rekryterna ingalunda låta inskeppa sig; — *de hade hört, att de skulle från Waxholmen öfverföras*

till Frankrike; — men de ville ej låta bortskänka sig åt utländningen; — de visste, att konungen velat men ej fått gå ut i kriget; — nu ville ej heller rekryterna gå ut, förr än de fått honom med sig; — han borde ock medtaga krona och spira, på det de måtte se, för hvem de skulle våga sitt lif; — ty de ville fäkta, icke för Sverges adel, utan för Sverges konung; — de ville ej hafva mer än en Gud och en konung; — de kunde ej tåla, att alla, som bure peruker, också ville vara konungar, o. s. v. Fåfänga voro officerarnes motföreställningar, och när Mora kompani ville låta inskeppa sig, blef det af kamraterna med våld derifrån hindradt. Ombud, 15 från rekryterna och 12 från de andra dalkarlarna, begärde och erhöllo företräde i rådet, hvarest de fingo både af konungen och rådsherrarna mottaga upplysningar, förmaningar och varningar, men förgäfves; och de visade äfven sedermera en mycket trotsande uppstudsighet. Men när slutligen till deras tyglande troppar och kanoner framryckte, föll modet genast, och de läto sig föras ombord och till Finnland. Flere bland orostiftarne dömdes till döden, men blefvo benådade; dock måste tre bland dem springa gatlopp, och dermed var den första dalkarlsrörelsen i Stockholm afslutad. Hela uppträdet kallades den *Lilla Daldansen* i motsats till den sednare, så kallade *Stora*.

Uppe i Dalarna var folket fortfarande lika oroligt, och det trugade då varande landshöfdingen Lindcreutz att utlysa ett så kalladt landsting, hvilket i Juli 1742 sammanträdde i Falun. Ehuru han, ortens högste styresman, var tillstädes, gick dock de missnöjdas djerfhet ganska långt; ja ända derhän, att en Leksandskarl vid väckt fråga om någon ny tullkammare sade: *ja sätt man dit en tull! vi skola snart slå ihjel tullaren.* — »*Hvad sade du?*» frågade landshöfdingen: »*Vi skola slå ihjel tullaren*», upprepade karlen, och landshöfdingen vågade icke för en så brottslig utlåtelse ställa honom till ansvar; och flere

bland socknarna valde just missnöjets anförare Per Andersson till riksdagsman. Regeringen hade redan förut till ortens lugnande skickat den derstädes kände och älskade samt mycket vältalige hofpredikanten Samuel Troilius, och det med både spannmål och förmaningar. Den ditsände nu i början af Juli 1742 ytterligare dåvarande pastor primarius Erik Alstrin, hvilken sjelf, liksom hans far, varit kyrkoherde i Leksand och vunnit dalkarlarnas förtroende och tillgifvenhet. Uppdraget var att visa dem osanningen af många der utspridda rykten, varna dem för de många olyckor, som upproriska företag kunde medföra, och säga dem, att konungen icke önskade större magt än den, han redan egde. På Leksands kyrkovall, kanske ock flerestädes, höll Alstrin samspråk med allmogen och icke utan framgång; ty flere äldre bönder erkände sanningen af hans ord och skyllde oroligheterna på ungdomens obetänksamhet och öfverdåd. Rörelsen saktade sig ock, åtminstone för ögonblicket. Men i stället gaf allmogen sina riksdagsmän uppdrag att å ortens vägnar framställa åtskilliga dess önskningar; t. ex. *att Karl den elftes helsosamma förordningar måtte efterlefvas; — att adel och prester skulle i krigstid underhålla soldater; — att ingen annan än skattdragare skulle få ega talan på riksdagen*[1]; — *att tullarrendet skulle upphäfvas och tull-afgifterna åter uppbäras af kronans ämbetsmän; — att alla landsförrädare skulle strängeligen straffas; — att bönderna skulle till husbehof få bränna »litet brännevin»; — och att på apostladagarna skulle som fordom Gudstjenst hållas för att »derigenom främja Guds ära och afvända det hotande syndastraffet».* Under afvaktan på verkningarna af denna åtgerd och af riksdagens arbeten samt af Karl Peter Ulriks val, höllo sig dalkarlarna hösten 1742 någorlunda stilla.

---

[1]) 33 37—44.

Men under samma tid kommo efter hvarandra flere oroande underrättelser; nämligen om krigets olyckliga och nesliga utgång, om förlusten af hela Finnland, om soldaternas lidanden under hemresan från Helsingfors, om Karl Peter Ulriks afsägelse, om de sedermera uppkomna tronföljare-tvisterna, om en ny tillämnad rekrytering, ehuru några rotar måst redan 5 (?) gånger uppsätta ny knekt. Utom dessa verkligheter spordes en mängd nya vanrykten, visserligen blotta alster af illvilja, missförstånd eller uppskrämd inbillning; men likväl af okunnigheten, lättron och förbittringen antagna som sanningar, t. ex. att herrarna sålt Sverge till Frankrike; — att hertig Karl Peter Ulrik velat mottaga svenska kronan och för sådant ändamål kommit till Stockholm, men blifvit tillbakavisad; — att man kastat spannmål i sjön hällre än att gifva den åt nödlidande allmoge; — att man med flit tillställt kriget och låtit förgifta soldaterna endast för att utmatta och försvaga allmogen; — att Wennerstedt, den nya landshöfdingen, vore en ryss, en elak man; — att han skulle till Dalarnas tyglande låta der bygga flere nya borgar, och i de bördigare trakterna flere nya säterier, under hvilka den kringboende allmogen skulle läggas till torpare, o, s. v. — Dessa rykten voro till stor del i Stockholm hopdiktade af det danska partiet, och den, som sedermera till deras utspridande i Dalarna förnämligast bidrog, var nämnde Per Andersson. Till sinnesstämningens uppeggande arbetade ock flere andra kring landet resande eller i nejden boende personer, t. ex. de redan omtalade handtlangarne, presten Granholm och fabrikören Hedman; men allramest en nu framträdande person, vid namn Gustaf Schedin. Född i Skedevi socken i Dalarna, hade han tjenat som soldat först i Sverge och sedermera vid preussiska gardet och var nu i sin födelseort anställd som bruksbokhållare. Utrustad med blott medelmåttiga själs-egenskaper, företog han sig dock att resa

genom socknarna och uppvigla folket, icke utan framgång; ty han var både dristig och driftig. Han och nyssnämnde Per Andersson voro rörelsens synliga hufvudmän. Bakom och ofvanom stodo dock andra och hemliga ledare, nämligen i Stockholm det danska sändebudet Grüner, och i Dalarna den der tjenstgörande majoren Wrangel; en person, som under finska fälttåget utmärkte sig genom tredska och näsvishet emot öfverbefälet, och i Dalarna underhöll, dock i största hemlighet, en nära förbindelse med upprorets hufvudmän. Bakom och nedanom rörde sig i samma rigtning en mängd personer och i synnerhet soldaterna, hvilka icke ville gå ut i ett krig sådant som det sista, och derföre, dels uppenbarligen, dels förklädda till arbetskarlar, deltogo kanske mer än några andra i upphetsningarna och upploppen, och dervid fingo lifligt understöd af sina hustrur och af andra qvinnliga fränder. I Mars 1743 läto ock flere dal-socknar tillkännagifva, att från dem skulle ej utsläppas en enda soldat, förrän krigets både tillställare och verkställare undergått välförtjent straff. Hela landskapet fästade sig ock vid danska prinsen och hotade med uppror, så framt någon annan tronföljare utkorades. Flere tecken visade, att dessa tänkesätt kommo icke blott från kärlek till den skandinaviska tanken utan ock från den ene handtlangarens, presten Granholms, lockande ord, och från den andres, fabrikör Hedmans, lockande förplägningar, och från hufvudledaren Grüners dukater och vinbuteljer. I sin ifver trugade dalkarlarna landshöfdingen Wennerstedt att utlysa ett nytt landsting, som skulle den 12 April 1743 hållas i Leksand. I stället för de ordentligt valda ombud, som blifvit kallade, nämligen fyra eller fem från hvar socken, infann sig derstädes en stor skara allmoge, bland hvilken många voro mer eller mindre öfverlastade, till följe af den välplägning, som blifvit under föregående natten utdelad. Landshöfdingen, åtföljd af några ämbetsmän, inträdde

i sockenstugan och tog plats vid bordet; men der bredvid satte sig ock Per Andersson och såsom sjelfskrifven ordförande med en hammare i handen. Stugan fylldes genast af folk, och när alla till stället komna omöjligen kunde få rum, uttogos fönsterbågarna, så att de utanför stående svärmarna kunde höra och deltaga i öfverläggningen. Dystra blickar och doft mummel visade sinnesstämningen, och inne i sockenstugan framförde bönderna en ny och ovanligt stor spikklubba, hvilken med sin spets blef midt framför landshöfdingen faststött i taket. *Hvartill skall den der tjena?* frågade landssekreteraren. *Den skall*, svarade Per Andersson, *visa dig och landshöfdingen, hvilka vapen dalkarlarna hafva att försvara sig med;* och en Mora-karl, hvilken höll vakt vid mordvapnet, tillade: *klubban skall flå skinnet af alla skälmarna, och det blir lagom åt dem.* Sedan Per Andersson skaffat ljud, lät landshöfdingen uppläsa konungens befallning, att soldaterna skulle tåga ut. Knappt var dock läsningen slutad, förr än hoparna både i och utanför stugan på en gång och med en mun ropade: *det skall ej ske! vi släppa ej ut våra soldater*, o. s. v. Landshöfdingen sökte föreställa dem hvarje krigares pligt att deltaga i fäderneslandets försvar, och dalkarlarnas, liksom hvarje medborgares pligt att lyda öfverhetens befallningar, och likaledes de olyckor, för hvilka de eljest blottställde sig, m. m.; men förgäfves. Hopen svarade med ett stormande och oredigt sorl, hvarur blott då och då några rediga ord kunde urskiljas; t. ex. ena gången: *om fäderneslandets nöd så fordrar, skola vi gå man ur huset, men att på sätt, man nu vill, utsända våra soldater, det göra vi ingalunda;* och en annan gång: *hela riket är sjukt och det blir ej friskt igen, om allmogen längre tiger stilla och låter herrarna göra, som de vilja.* Oordningen växte stundligen; bönderna sprungo upp och ställde sig på bänkarna, ja till och med på sjelfva bordet, samt trängde sig

fram mot landshöfdingen och ryckte honom flere gånger i knapparna. Under tre timmars tid arbetade han på deras lugnande och öfvertalande; men fick till svar: *om du predikar aldrig så länge, så skola knektarna ändå blifva hemma.* Slutligen kunde ej ens Per Andersson hålla de oroliga i ordning. Landshöfdingen upplöste då sammanträdet och ville aflägsna sig; men massan öppnade dertill icke någon väg genom trängseln och röster hördes, som ropade, *läs igen dörren!* och den blef verkligen igenläst och nyckeln uttagen, hvarpå hotelser framstöttes mot en närvarande kronofogde, som icke var af allmogen älskad. Men till följe af landshöfdingens allvarliga förmaningar och genom några välsinnade bönders biträde lugnade sig hoparna och öppnade för honom och för hans sällskap väg genom både trängsel och dörr, och han fick aflägsna sig; dock förföljd af bistra blickar, och utan att de församlade på minsta sätt besvarade hans afskedshelsning [1]. Efter ämbetsmännens bortgång vände sig harmen mot de bönder, som talat för lugn och lydnad, och hvilka nu blefvo mål för skymford och hotelser. Än hårdare behandlades Johan Person från Tuna (Enebacka) socken och en annan bonde, hvilka varit riksdagsmän 1741 och då, som man trodde, röstat för krig. Man lofvade bränna upp deras hemvist, och de sjelfva blefvo slagna, släpade vid håret och örfilade, så att blodet sprang ut från näsa och mun. När en bland dem frågade: *hvad ondt hafva vi då gjort?* svarades: *i hafven bortsålt Finnland och våra soldater, och i viljen nu göra på samma sätt.* Man hotade ena gången att slå ihjel dem, andra gången att kasta dem i elfven; men slutade med att kasta dem i häradshäktet. Danska sän-

---

[1] Att, som man sagt, några bonddrängar i vild mordlystnad sprungo efter hans vagn, och att han blott genom hästarnas snabbhet kunde räddas, detta förekommer icke i hans egen berättelse.

debudet och några andra ledare fruktade, att oordningarna, stigna till så hotande höjd, skulle uppskrämma landets fredliga befolkning och sålunda motarbeta Danmarks planer, hvarför ock Per Andersson ålades att söka i någon mån stäfja rörelsen, för hvars öfverdrift äfven han sjelf började frukta. Men när nu han, som hjelpt till att uppväcka stormen, sökte lugna den, fick han erfara, att dess styrka redan växt hans egen öfver hufvudet. Hans medlande och lugnande ord blefvo bemötta med skrik och ovett, sedermera ock med hugg och slag. Då tog Per Andersson sitt beslut. Han öfvergaf alla försök till ordningens upprätthållande och återgick helt och hållet till de missnöjdas sida och deltog med ifver i deras sednare och än mer betänkliga förehafvanden [1].

På denna punkt stod dalkarls-upproret, när de politiska storm-månaderna, Maj och Juni år 1743, ingingo.

Föregående fyra kapitel hafva omtalat uppkomsten och beskaffenheten af *tronföljare-partierna, af rättegången mot generalerna, af freds-underhandlingen med Ryssland, och af dalkarlarnas upplopp*, d. v. s. af de parti-krafter och tvister, samt af de yttre och inre förvecklingar, som från hösten 1741 utbildat sig bredvid och till en del ur hvarandra; och vi hafva serskildt följt hvar och en bland dem till våren 1743. Vid denna tidpunkt började deras inbördes häftiga och afgörande strid; afgörande, icke blott för frågorna, för partierna enskildt, utan äfven för hela

---

[1]) Danska min. bref. Säfstaholm. Fol. Riksdagshandl. 1727—1748, i hvilket band finnes landshöfding Wennerstedts berättelse om dalkarls-upproret jemnte bilagor.

fäderneslandet och för dess framtid. Den utkämpades under Maj och Juni 1743, en politisk brytningstid, som i vigt, våda och villervalla haft få sina likar inom vår historia. Af denna strid skall nedanstående kapitel lemna en framställning, hvilken dock icke som hittills, behandlar hvart ämne serskildt, utan samtidigt följer på en gång allas än med hvarandra jemnlöpande, än hvarandra korsande rörelse-banor, och detta från början af Maj och till slutet af Juni 1743; d. v. s. den tid, under hvilken de häftigaste stormarna frambrusade öfver fäderneslandet.

TOLFTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

STORM-MÅNADERNA MAJ OCH JUNI 1743.

DEN 1—15 MAJ.

Stormarna känna vi; — den från öster, hvilken redan bortslitit Finnland och hotade hvarje ögonblick kasta sina förkrossande störtsjöar öfver det gamla svenska statsskeppet; — den från vester, som på sin sida hotade lösrycka Bohus-län eller Skåne och hemsöka de angränsande landskapen med ödeläggande öfversvämning; — och den invertes, som fullbordade villervallan, nöden och olyckan, och som nästan ensam var tillräcklig att spränga fartygets sidor, bräcka dess köl och sänka det hela i djupet; — och under allt detta ingen man med blicken nog skarp att utfinna den rätta kosan, ej heller med handen nog stark att fasthålla det fram och åter kastade rodret; men deremot en besättning, som under olydnad mot befälet och oenighet sinsemellan sökte räddning och hamn, somliga i vester, andra i öster.

Åt vester vände sig väl känslan och det månghöfdade flertalet, men åt öster beräkningen och det skarpsyntare fåtalet. Högre än alla andra skäl talade näml. den stora vådan af ett fortsatt krig mot Ryssland, och likaså den stora vinsten af en återvunnen fred och ett återvunnet Finnland, och båda delarna utan ytterligare ansträngningar och blott genom utkorandet af en tronföljare, mot hvars personlighet inga vigtigare anmärkningar kunde göras, och som tillika härstammade från den store Gustaf Wasa. Redan från Mars månad 1743, och till följe af de upplysningar, svenska fredsombuden då meddelade, hade dessa tankar och skäl utöfvat stort inflytande på de personer, som egde närmare kunskap om förhållandet. Sedermera hade ock Nolcken kommit till Stockholm och medhaft nya och förvissande underrättelser om Elisabets oväntadt gynnsamma tänkesätt, samt föreställt nödvändigheten af att passa på det kanske snart försvinnande tillfället och att derför skyndsamt gå hennes önskningar till mötes. Af dessa orsaker hade, som berättadt är, Cedercreutz redan förut erhållit tillåtelse att för ryska fredsombuden tillkännagifva ständernas benägenhet för Adolf Fredrik. Han vågade nu på egen hand ett annat steg, och det ganska djerft, men icke utan sina anledningar. Vi minnas nämligen, huru han fordom varit en Elisabets gunstling, om icke något än mera. Ryska fredsombudet Luberas, hvilken blifvit vunnen för de svensk-holsteinska planerna, rådde honom fördenskull att sjelf skrifva till kejsarinnan och söka utverka de önskade än större eftergifterna; *ty*, hette det, *hon hade till Cedercreutz lika stort förtroende, som till sina egna ministrar*. Uppmaningen följdes. Brefvet, dateradt den 3 Maj 1743, innehöll hvarjehanda slugt beräknade framställningar; t. ex. *att Cedercreutz vördsamt hoppades, det kejsarinnan skulle allernådigst erinra sig de flere vedermälen af sin höga gunst, hvarmed hon täckts belöna det nit och den tillgifvenhet, Cedcr-*

creutz alltid ådagalagt för hennes person; — att Cedercreutz hade sig bekant, huru hon icke funne något nöje i krig och blodbad, utan tvärtom och af medfödt ädelmod önskade befordra Nordens lycka och lugn; — att detta minne och denna öfvertygelse gifvit honom mod att på sätt, nu skedde, framträda och bedja henne med sin mägtiga vilja sätta en gräns för kriget och för dess eländen, och detta till odödlig ära för sig sjelf, till lättnad och välfärd för egna undersåter, och till stor hugnad för svenskarna, hvilka för hennes utmärkta egenskaper hyste en högaktning, en vördnad, en tillgifvenhet, så stora, att de för henne och för hennes lyckliga regering uppsände brinnande böner [1]. *Sådana sina tänkesätt*, fortfor han, *hafva svenskarna omöjligen kunnat ådagalägga tydligare, än genom sin nu förklarade benägenhet att till följe af kejsarinnans tillkännagifna önskan välja hertig Adolf Fredrik till tronföljare. Äran att se ett fritt folk sålunda mottaga sin blifvande beherrskare ur Elisabets hand, — äran att genom en sådan fred förbinda ett helt folk till evigt varande tacksamhet, — äran att sålunda återställa freden i Norden; att vinna all denna ära, det anstode den furstinna, som är dotter af den oförliknelige Peter den store, och som sjelf skall på detta sätt än mer stadfästa den vördnad, hvarmed hela verlden betraktar henne som den mägtigaste och tillika den mildaste regent på jorden.* Luberas lagade så, att brefvet blef i hemlighet lemnadt åt Elisabet sjelf och af henne brutet och läst. Det gjorde påräknad verkan, och hon befallde sina fredsombud att än mer nedsätta Rysslands fordringar. Svensk-holsteinska partiet i Petersburg hade äfven lyckats att under en hel veckas tid hålla Bestuschew i okunnighet om både brefvet från Cedercreutz och svaret från Elisabet. Enhvar kan föreställa sig statsmannens harm, när

[1] En antydning på förra årets bönedags-plakat. Se **35. 190.**

han sedermera fick reda på den bakom hans rygg och till men för Ryssland förda underhandlingen. Han sände ock genast till Åbo föreskrifter, som åsyftade att försvaga verkan af Elisabets eftergifvenhet. Dessa och andra hans likartade bemödanden blefvo väl i det hela fruktlösa, men bidrogo att förlänga tvisterna och fördröja fredsslutet.

Det danska partiet var emedlertid å sin sida lika verksamt. Första dagarna af Maj utdelades stora summor åt bonde- och isynnerhet åt det vacklande borgare-ståndets medlemmar; de sistnämnde lära hafva uppburit 38,000 r:dr r:mt. Båda stånden ville ock till den 6 eller 9 Maj utsätta valet i förhoppning, att det skulle falla på danska prinsen, häldst man trodde sig kunna räkna på flere röster äfven bland presterna. Valet blef dock uppskjutet; ty några borgare, många prester och flertalet bland adeln lutade mer och mer till Adolf Fredrik. Man trodde sig ock hafva fått säker underrättelse derom, att i händelse den sistnämnde valdes, ville Elisabet återlemna hela Finnland med undantag af Nyland och Kymene gårds län. Då och den 10 Maj uppsatte rådet ett betänkande, hvilket föreslog, att ständerna borde utvälja Adolf Fredrik, så framt Sverge återfinge Finnland till Kymene ström, och att man för att till dessa underhandlingar få behöflig tid borde ännu på några veckor uppskjuta tronföljare-valet. Förslaget antogs af Hemliga Utskottet och likaså af adeln, dock först efter en tvist, som varade i fem timmar, och under hvilken Rutger Fuchs och Fredenstierna voro de, som gingo i spetsen för fredspartiet. Rådets betänkande antogs likaledes af presterna och af de nyligen danskt sinnade borgrarna. Man beslöt alltså att för inväntandet af en sådan Rysslands eftergift låta tronföljare-valet uppskjutas tills omkring den 6 Juni; men ock att, ifall Ryssland icke innan dess medgifvit antagliga fredsvilkor, utan ytterligare dröjsmål anställa besagde val, och prester och borgare förklarade, att

de då och i sådan händelse ämnade utkora kronprinsen af Danmark, och med underrättelse härom blef redan samma dag, den 11 Maj, den vanliga budbäraren v. Lingen afsänd till Åbo. Men detta uppskof väckte mycken förbittring inom bondeståndet och bland allmogen i Dalarna. För att blidka dessa sednare, medgaf regeringen, att dal-regementets soldater skulle uttåga, icke till Vesterbotten, som först varit befalldt, utan blott till Gefle, och, som det hette, för att skydda dervarande kuster. Men den mer och mer uppspelta allmogen påstod nu, att ingen enda soldat skulle gå ut, icke ens till Gefle, innan danska kronprinsen blifvit vald och generalerna straffade; och emedan de tre högre stånden tycktes sätta sig emot dessa åtgerder, hotade dalkarlarna att sjelfva tåga till Stockholm och med våld genomdrifva sina påståenden, hvarjemnte de uppbrottsorder, som regeringen gång efter annan till regementet afsände, lemnades utan åtlydnad. Riksdagens bondestånd var i början lika omedgörligt. Man begärde dess bifall till det nyssnämnde uppskofsbeslut, som regeringen, Hemliga Utskottet och de tre andra stånden fattat. Olof Håkansson, understödd af sekreteraren och af Otto Olofsson jemnte några andra ståndets medlemmar, talade för saken; *ty*, hette det, *bondeståndet kunde dock omöjligen vid håret draga de tre andra stånden till att påskynda valet och utkora danska kronprinsen; — och dessutom, ifall bondeståndet förkastade den nu af Ryssland erbjudna freden, skulle det komma att inför både eget samvete och hemmavarande medbröder ansvara för alla de besvär och kostnader, all den sorg och blodsutgjutelse, som ett fortsatt krig mot Ryssland medförde.* Andra sidan, det stora flertalet, anfördt af Per Andersson och af den mer och mer framträdande Olof Gustafsson, påstod, *att det vore ett än större ansvar, en än större nesa, om man afslöte en för riket vanhederlig fred; och om man till tronföljare valde en furste, som icke hade kärlek hos*

menigheten; och om bondeståndet ginge ifrån ett val, som det redan gjort, ett beslut, som det redan fattat. Tvisten varade tvänne dagar. Flertalet hotade att sönderbryta riksdagen och resa hem, och skulle måhända hafva så gjort, om ej den försigtige dansken Berkentin hindrat. Måhända var det nu, som en bonde bland danska prinsens häftigare anhängare, uppbragt öfver Berkentins försigtighet, sade: *du är en tysk och är icke din konung trogen.* Förbittringen var stor. Men ehuru bondeståndets flertal platt icke ville gå ifrån prinsen af Danmark, så måste dock utsigten till fred, till en så fördelaktig och lätt vunnen fred, inverka på månget sinne. Efter åtskilliga vändningar fram och tillbaka, lyckades det Olof Håkansson, visserligen icke att i bokstafven rubba beslutet om danska kronprinsens utväljande, men likväl att förmå ståndet till en åtgerd, som kunde medföra en dylik rubbning; nämligen att liksom de andra stånden invänta ryska regeringens eftergifter och att för sådant ändamål uppskjuta tronföljare-valet. Striderna härom föreföllo den 11 och 13 Maj, hvarpå och med underrättelse om ett sådant ständernas beslut Nolcken i medlet af Maj återvände till fredsmötet.

DEN 15 MAJ—6 JUNI.

I afvaktan på den utsatta valdagen omkring den 6 Juni och på Rysslands innan dess väntade beslut, förflöt denna tid jemnförelsevis något lugnare. Den mer och mer hotande sinnesstämningen fortfor och utbredde sig dock bland allmogen i de flesta rikets landskap. I Dalarna fingo de personer, vare sig herremän eller bönder, som talade för lydnad och ordning, uppbära icke blott skymford och hotelser, utan stundom äfven hugg och slag. Soldaterna vägrade fortfarande att hörsamma sina erhållna uppbrottsorder, och de missnöjdas ledare begärde af danska

sändebudet såväl föreskrifter som vapen. I Stockholm fortfor bondeståndet att under ledning af Per Andersson och Olof Gustafsson m. fl. sätta sig envist och djerft mot alla de försök till jemnkning eller försoning, som framställdes af regeringen, af de andra stånden och af några dess egna medbröder, och talmannen och sekreteraren blefvo tvungna till åtgerder, hvilka de öppet och uttryckligt ogillade. Derjemnte och icke blott inom bondeståndet, utan ock inom andra samhällsklasser, växte förbittringen mot de anklagade generalerna och häftigheten af de rop, som fordrade deras snara och stränga bestraffning. Den 21 Maj blef också Buddenbrock genom formligt utslag dömd från lif, ära och gods. Man trodde, att förbittringen skulle häraf i någon mån lugnas. Men när kort derefter han och Lewenhaupt flyttades från sina enskilda fängelser till de allmänna, blef den vagn, hvari Buddenbrock fördes till Stadshuset, omgifven och förföljd af en uppretad pöbel. som under rop mot den så kallade *landsförrädaren* slog sönder vagnsfönstren och inkastade smuts och stenar, och skulle tillåtit sig än större våldsamheter, om ej en stark betäckning åtföljt tåget. Lewenhaupt vid sin förflyttning till Castenhof hade förmodligen blifvit på samma sätt behandlad, så framt man icke lyckats hålla den för afresan utsatta tiden hemlig.

DEN 6—14 JUNI.

Den 6 Juni var den tid, vid hvilken enligt sista öfverenskommelsen tronföljare-valet skulle anställas och danska kronprinsen troligtvis utkoras, så framt ej Ryssland innan dess medgifvit antagliga fredsvillkor. Som ett sådant hade väl Elisabet nu mera erbjudit sig att återlemna också Nyland; men hon fordrade i dess ställe Savolaks och återstoden af Karelen, och som det tycktes, med mycken envishet.

Svenska ombuden låtsade då afbryta fredsunderhandlingen, hvilket, ifall det skett, skulle troligen haft till omedelbar påföljd, att danska prinsen blifvit inom ett par dagar formligen utkorad till svensk tronföljare. Ryska fredsombuden befarade en sådan utgång, och ville ej blottställa sig hvarken för Elisabets personliga missnöje, ej heller för den beskyllningen att hafva orsakat krigets förlängning och kanske en ny skandinavisk union. De bådo fördenskull svenskarna invänta kejsarinnans svar på ett bref, som med ilbud afskickades till Petersburg, och hvilket de hoppades skulle återkomma med än större eftergifter. Svenskarna stannade ock; men skickade äfven å sin sida till Stockholm ett ilbud med underrättelse om förhållandet För att nu icke genom otidig brådska tillintetgöra så lofvande utsigter, beslöto konungen och rådet att genom ett aflåtet betänkande söka öfvertala ständerna till valets ytterligare uppskjutande på ett par veckor, och under afvaktan på nämnde från Elisabet väntade medgifvanden. Beslutet fattades af regeringen den 7 Juni, och betänkandet blef derpå af Tessin uppsatt. Denne herre, som 1738—1740 på mångahanda sätt eggat och underhållit krigslystnaden mot grannen i öster, rådde nu lika ifrigt till fred med samma granne; och han, som 1738 talade med förakt om det »*nesliga stillasittandet*», talade nu med förtjusning om »*fredens sällhet och välsignelser*», m. m. Denna gång voro dock de rundade ordalagen mindre ihåliga än förut; ty nöden hade i dem intrugat en kärna af verklighet, och den både hård och bitter. I samma betänkande måste nämligen Tessin omtala: *huru rådet önskat kunna tillstyrka krigets eftertryckliga fortsättande; men måste beklaga, att medlen vore dertill otillräckliga, häldst fienden borttagit flere våra ädlaste landskap; — huru man tillika tänkt på det myckna blod, som skulle en gång kräfvas ur rådsherrarnas hand, ifall på deras tillstyrkande kriget blefve fortsatt; — huru dessutom*

andra stater kunde begagna tillfället och stympa riket, isynnerhet som stor oenighet rådde bland dess innevånare; — och huru fördenskull rådsherrarnes samveten tringade dem att enhälligt bedja ständerna afvakta freds-underhandlingens slut, hvilket omöjligen kunde vara långt borta. Rådet bad dessutom ständerna tillåta några ytterligare jemnkningar i de sist föreslagna freds-villkoren. Det vore väl med blödande hjerta, rådet tillstyrkte dessa åtgerder; men det hoppades på stormens slut och på en kommande fred, då under ostörd sämja innevånarne emellan, fäderneslandet skulle dagligen tillväxa i trefnad och magt, och rikets fyra stånd med hvarandra täfla endast i dygd, vitterhet och ädla tankar, men icke i någonting annat. Samma dag rådet fattade beslutet härom, lyckades ryska galererna att, såsom förut är berättadt [1], framtränga förbi Hangö udd, hvarefter, och emedan den svaga svenska galerflottan nödgats vika undan, vägen till svenska kusterna stod dem öppen. Det ena med det andra verkade. Hemliga Utskottet gillade rådets åsigt och föreslog tronföljarevalets ytterligare uppskjutande, och denna gång till den 21 Juni, hvilket förslag blef genast antaget af adel, prester och borgare, men icke af bönderna. Nämndt är, huru detta stånd började i Maj månad lyssna till talet om fred och om Adolf Fredrik. Men danska upphetsningar jemnte underrättelsen om det utbrustna Dal-upproret ökade åter modet hos Per Andersson, Olof Gustafsson och deras starka parti. Med häftighet förkastade nu ock flertalet rådets förslag om uppskof och fordrade tvärtom att *ständerna skulle* enligt förra beslutet genast skrida till val och att dervid ingen annan måtte komma i åtanka än danska kronprinsen. Olof Gustafsson påstod till och med, *att i händelse de tre andra stånden icke kunde förmås att häri instämma, skulle bondeståndet söka hjelp hos Danmark.* Talmannen på-

---

[1]) 35. 232.

pekade otillbörligheten af ett dylikt hot; men flertalet ville, att det skulle qvarstå och åt de tre andra stånden meddelas jemnte tillkännagifvande, *att, ifall dessas tredskande mot danska kronprinsen ådroge dem något bedröfligt, så finge de skylla sig sjelfva; bondeståndet hade deruti ingen del.* Olof Håkansson, Otto Olofsson och sekreteraren föreställde omigen anstötligheten af sådana ord, men fåfängt; sekreteraren måste med sin underskrift intyga ståndets bifall till Olof Gustafssons förslag, och många hotade omigen att resa hem, så framt de andra stånden icke gåfve med sig. I dessa tänkesätt styrktes bönderna genom danska stämplingar och utliggare samt genom täta från landsorterna insända budskap och uppmaningar, hvilka alla påyrkade danska prinsens utkorande och generalernas bestraffning.

Bland de från landet ankommande underrättelserna voro inga så hotande, som de från Dalarna, hvarest redan budkaflar till uppror kringskickades. Till ortens lugnande, och emedan man väntade snar fred med Ryssland, gjorde regeringen en ny eftergift, medelst tillåtelse för dal-regementet att stanna hemma och icke utskickas, hvarken till Vesterbotten eller ens till Gefle; men detta mägtade icke hejda rörelsen, icke förekomma upprorets formliga utbrott. De kringskickade budkaflarna hade nämligen kallat allmogen att den 8 Juni infinna sig i Falun, och på nämnde dag inryckte der ock en stor skara bönder från norra och närgränsande socknar; hvarje flock under trumslag och med sin egen sockenfana samt beväpnad med spikklubbor, korsgevär och spjut, några äfven med bössor. De samlades på torget och höllo der gemensam aftonbön samt inqvarterade sig sedermera och efter eget välbehag hos stadens borgerskap och öfriga innevånare. Upproret var nu i full gång; men en aktad och skicklig anförare saknades, och med undantag af major Wrangel fanns inom hela svärmen knappt en enda ståndsperson, hvarken

prest, officer, ämbetsman eller näringsidkare, blott en tullnär, en bokhållare, en regements-qvarter-mästare o. s. v. nämnas. I brist på infödda ledare, hade ock några dalkarlar föreslagit dansken Grüner; men denne fick ej sitt hofs tillåtelse att mottaga anbudet. Han och Berkentin hade redan förut med sin regering brevexlat om behofvet af en anförare, dock utan att kunna föreslå någon dertill passande person. Man tänkte på generalerna Bielke, Düring och Spens, hvilka alla tre voro missnöjda med Hattarna; men Grüner trodde icke, att någon bland dem skulle åtaga sig ett slikt befäl, ej heller, att bönderna, ehuru i hemligt förstånd med major Wrangel, skulle ställa sig under någon adelsman, hvilken som häldst. Öfverbefälet föll således i händerna på ofta nämnde Schedin, och underbefälet lemnades åt de anförare, som Wrangel föreslagit eller hvarje socken åt sig utvalt, mest underofficerare, bland hvilka dock flere sökte undandraga sig och kunde blott med våld förmås att medfölja tåget.

Emedlertid var nu Schedin högste befälhafvare, och morgonen den 9 Juni uppställdes på torget skarorna socknevis, och landshöfdingen, ehuru lidande af fotgikt, blef jemte en hop ämbetsmän och borgare trugad att deltaga i öfverläggningen. Denna öppnades med gemensam bön, hvarefter man framlade en uppsats, genom hvilken de samlade skarorna fordrade, att danska prinsen skulle utväljas, och under hvilken de nu uppmanade landshöfdingen och öfriga ståndspersoner att teckna sina namn. Dessa vägrade, och landshöfdingen föreställde, huru angelägen freden vore för rikets innevånare i allmänhet och ej minst för dalkarlarna sjelfva; och huru en hvar, som önskade den, borde också underkasta sig alla dertill erforderliga villkor. Vid dessa ord lyfte Per Andersson musköten och förklarade med hög röst, *att en skamlig fred skulle af bönderna aldrig mottagas*, i hvilket tillkännagifvande skarorna instämde under vilda

skri och aflossande af några skott, och man hörde till och med rop, att landshöfdingen borde genast nedskjutas, så framt han ej förenade sig med folket. Wennerstedt jemnte 35 ämbetsmän och borgare förklarade då skriftligen *att de vore med allmogen af enahanda beslut och vilja*, hvarpå tvänne bönder genast blefvo med dessa uppsatser afskickade till Stockholm. Ur såväl kronans som enskilda bolags och personers förråder tog nu och under sitt fortsatta framtågande upprors-skaran allt, hvad den tyckte sig behöfva, gevär, krut, kulor, säd, sill, läkemedel och en stor mängd tobak; äfven penningar. Dessa sednare blefvo dels som en slags brandskatt utkräfda af städer och bolag, t. ex. af Falun 6000, af Hedemora 1,500, af Avesta bruk 8—10,000; — dels som lån tagna ur kyrkokassorna, t. ex. från Mora 600, Sollerön 200, Leksand 5,000, Tuna 1,600, allt daler kopparmynt. Till folket i de sydvestra Dal-socknarna sändes befallning att ur kronans magasiner förse sig med vapen m. m. och att sedermera stöta till den från Falun kommande hären; — och de motsträfviga hotades med *repet kring halsen och eldbranden i knutarna*. Äfven bland sistnämnde trakters allmoge hade missnöjet stigit högt och förorsakat våldsamma uppträden mot de ämbetsmän och bönder, som ville lugna sinnena och upprätthålla ordningen. Flertalet af dervarande menigheter åtlydde fördenskull uppmaningen och beredde sig att vid Brunbäcks färja möta upprors-skaran från Falun. Den sistnämnde, tvingande landshöfdingen och andra ämbetsmän att medfölja, uppbröt den 11 Juni, tågade söderut mot Brunbäck, tog under vägen och på förbemälte sätt flere kassor och förråder samt födde sig på innevånarnes bekostnad, dock utan att begå några gröfre personliga våldsamheter. Hela rörelsen, i all sin råhet, olaglighet och oordning, var hos mängden ett verk, visserligen af någon dalkarla-stolthet och af mycket oförstånd; men tillika af ett upprigtigt och välment

uppsåt att rädda fosterlandet, och att likväl iakttaga lagens och menskligheteus bud. Det första så kallade *Dalbrefvet*, undertecknadt af ombud från 23 socknar, bekände, *att Dalarna visserligen visste sig vara en blott ringa del af Sverge, och således icke hafva magt att råda öfver det hela; men*, hette det ock, *det öfriga Sverge syftar på dalkarlarna och väntar på deras utlåtelse och uppträdande*. Allmogens fullmagt för Schedin att vara anförare [1]) ålade honom att *under tåget upprätthålla kristlig ordning samt hindra sjelfsvåld och missgerningar*, och i en samtidig så kallad *Gustaf Schedins visa* lästes:

Hvar redeliger dalkarl, Som flit för kronan bär
Sjelf himlen har befallt Att gripa till gevär.
Deröfver fröjdens alla, Som svenska hjertan har,
Att efter dem få skalla, Som otro i Sverge drar.
Tro, att en sådan handel Skall aldrig olönt bli!
Himlen styr vår vandel Och hjelp, ty nu är tid.
Är nu er lycka mogen, I, som till Stockholm dra,
Låt skälmsk se dalkarls trohet, Och håll' er käck och braf.
Låt våra fäders heder Er dubbelt hjerta ge!
Att dygd i dalkarls seder Vårt hela Sverge ser [2]).

Sången i all sin otymplighet visar dock tydligt, att minnet af de ädla och ärorika dalkarlstågen under Engelbrekt och Gustaf Wasa sväfvat för menigheternas sinnen och uppmanat till icke blott mod och kraft utan ock till menskliget och till laglig ordning. Men säkert är ock, att inom hopen funnos våldsamma och illasinnade personer, hvilka skulle framdeles hafva bemägtigat sig rörelsen och lockat dalkarlarna till plundringar och till blodiga våldsamheter. Redan nu uppvisades listor på de personer, som vid ankomsten till Stockholm skulle straffas eller dödas, och deribland isynnerhet krigets uphofsmän, d. v. s. Hattarnes ledare, samt talmän-

[1]) Utfärdad den 10 och förnyad den 13 Juni.
[2]) Kongl. Bibl. Handskrifter rörande dalkarls-upproret.

nen vid 1741 års riksdag, Lewenhaupt, Benzelius, Aulævill och Olof Håkansson. Samtidigt förspordes ock, att allmogen i andra rikets landskap, men isynnerhet i Westmanland och Nerike, var mycket orolig. Man hörde der hvarjehanda hotelser; t. ex. *nu hafva herrarna länge nog regerat, hädanefter vilja vi bönder regera;* — eller en annan gång: *adeln ämnar uppresa en galge i hvarje by, och sedan göra oss till lifegna, här liksom i Liffland; men vi skola, om så behöfves, slå ihjel hvarenda både adelsman och prest.* Man kunde när som häldst vänta ett också i dessa orter utbrytande uppror.

Underrättelsen om dylika rörelser väckte i Stockholm olika känslor; hos danska partiet förhoppningar om seger, hos Stockholms samhällsdrägg förhoppningar om plundring, hos adeln och isynnerhet hos Hattarna harm öfver böndernas djerfhet och fruktan för böndernas hämnd, och hos de flesta stadens innevånare en hög grad af oro och bestörtning. Naturligtvis spordes ock mycken ovilja mot Grüner, hvilken bidragit till oroligheternas både anstiftande och ytterligare upphetsning. Harmen blef så stor, att der utstöttes hotelser om danska sändebudens skymfande och bortjagande, och Grüner fick en gång på öppen gata en kula skjuten genom sin vagn.

Men hur skulle nu de lagliga myndigheterna behandla så invecklade och kinkiga företeelser? Uppdraget var ej lätt. Man kunde ingalunda gilla, men vågade ej heller bestraffa upprorsrörelserna, utan stannade vid medlingsförsök. De fyra stånden läto sina talmän uppvakta konungen och förklara sin trohet mot honom och sitt misshag öfver upploppen, och regeringen å sin sida föreslog, att till dalkarlarnas varning och hejdande, borde skickas ombud från samma fyra stånd. Dessa biföllo genast. På riddarhuset hördes dock en och annan påstå, *att orostiftare, sådana som dalkarlarna, borde mötas med kulor och krut, men icke med goda ord och underhand-*

lare; — och att den af Skeckta och Cronhjort föreslagna fritroppen borde under sådana omständigheter genast uppsättas och komma i verksamhet. Flertalet af adeln röstade dock för mildare medel och biföll regeringens förslag. Till nämnde beskickning valde fördenskull hvarje stånd, tre sina medlemmar och riddarhuset deribland, och troligtvis med beräkning, generalerna Karl Henrik Wrangel och Stenflycht, hvilka begge voro af allmogen högt uppburna. Sändebudens åliggande var att fästa dalkarlarnas uppmärksamhet på de vådliga följderna af deras företag; nämligen huru Finnland skulle förloras, och kriget med dess härjningar sedermera på närmare håll och derföre med svårare följder, drabba Sverge sjelft och isynnerhet dess nordliga landskap. Hvad anginge befälhafvarne i finska fejden, så vore redan en bland dem, nämligen Buddenbrock, dömd från lifvet, (man hade medtagit, för att bland menigheterna utdelas, flere tryckta exemplar af dödsdomen), hvaraf dalkarlarna kunde se, att den saken blifvit och skulle blifva med allvar bedrifven. Hvad anginge danska kronprinsens utväljande, så ämnade man skrida dertill, såframt Ryssland icke före den 21 Juni medgifvit billiga fredsvillkor. Dalkarlarnas tåg vore alltså öfverflödigt, till och med vådligt, och det både för dem sjelfva och för hela fäderneslandet. Med uppdrag af sådan art afreste ständernas ombud från Stockholm den 11 Juni eller samma dag, dalkarlarna lemnade Falun.

Den i hufvudstaden redan förut mycket oroade sinnesstämningen blef än mera uppskrämd genom följande tilldragelse. Borgareståndet, under ledning af Plomgren, hade, dock ännu blott villkorligen, bestämt sig för Adolf Fredrik till tronföljare; men bland det lägre borgerskapet i nästan hela riket herrskade stor benägenhet för prinsen af Danmark. Detta var händelsen äfven i Stockholm, hvarest tillika förefanns mycken ovilja och afund mot Plomgren för dennes

politiska stämplingar och stora inflytande, och ej minst för de vinstgifvande krono-leveranser, m. m., han troddes hafva genom Hatt-partiet tillskansat sig. I spetsen för de missnöjda trädde en hans personliga fiende, handelsmannen Kristofer Springer, en orolig person och, som några mente, en soldtagare hos Danmark. Den 11 Juni eller samma dag, ständernas ombud reste från Stockholm för att möta och stäfja dalkarlarna, kom besagde Springer, åtföljd af en sammanrafsad och stormande skara Stockholms-boar upp i det då församlade borgare-ståndet och förklarade å sina och sina följeslagares vägnar, att riksdagsmännen för Stockholms stad hade förbrutit sig på flere sätt: *ty*, sade Springer, *de hade skridit till val af tronföljare, ehuru ständerna förbjudit hvarje dylik åtgerd, så länge konungen lefde; — de hade ock beviljat gerder och valt tronföljare utan att om så vigtiga ämnen hafva förut, och som det höfdes, inhemtat sina på stället varande principalers, Stockholms borgares, föreskrift. Nu*, tillade han, *nu fordra vi, Stockholms borgare, redogörelse för dessa åtgerder, och förklara tillika handelsmannen Tomas Plomgren förlustig sin riksdagsmannarätt.* Borgareståndet försvarade Plomgren och ogillade Springers åsigter, hvilket föranledde en ordvexling, under hvilken denne framkastade hotelser, *om bödels-yxan, eller åtminstone om vad till rikets öfriga borgerskap* [1]); och

---

[1]) Dessa uppgifter stödja sig dock på en berättelse, afgifven af en borgareståndets medlem vid namn Boberg, hvilken vid samma riksdag utmärkte sig som en bland Hatt-partiets mest ifriga och våldsamma medlemmar; och som, äfven han, misstänktes hafva från sitt håll mottagit mutor. — Att Springers uppträdande och satser hafva, med eller utan medvetande, stått i någon förbindelse med en högadlig opposition, eller att Mössorna nu begynte förbinda sig med demokratien, — derpå hafva vi ej kunnat finna något bevis. Åkerhielms gillande af principalatet tillhörde personen, ej partiet.

verkligen spordes från de andra städerna och serdeles från Göteborg några utbrott af ett dylikt missnöje. Springers företag var emellertid i hög grad både olagligt och vådligt, hvarföre ock regeringen åt honom och hans kamrater tilldelade en skrapa; något svårare straff vågade man icke tillgripa, och någon annan påföljd fick för den gången ej heller hela uppträdet. Det hade emellertid visat, huru stort anhang danska kronprinsen egde äfven bland hufvudstadens borgerskap; en upptäckt, som gjorde den annalkande dalkarls-rörelsen än mer betänklig, än mer hotande. Dertill kom, att ryska fredsombuden ännu icke gifvit efter, och att man icke med säkerhet visste, om de någon gång skulle göra det. *Kanske,* tänkte många, *kanske äro Rysslands förespeglade eftergifter blotta bedrägliga påfund för att i Sverge stifta oenighet och slappa försvars-anstalterna, tills ryska flottan uppnått Sverges kuster och ryska troppar bestigit Sverges jord? Kanske vore det bäst att enligt böndernas önskan genast utkora Danmarks kronprins och anhålla om dess hjelp?* Som berättadt är, hade prester och borgare redan bestämt sig för ett sådant val; nämligen i den händelse ryska freden icke blifvit först innan tiden kring den 6, och sedan inom dagen af den 21 Juni afslutad. Riddarhuset hade hitintills prutat emot; men nu blef också der samma åsigt med stigande eftertryck förfäktad: dels af kärlek till skandinavismen, dels af kärlek till endrägt, dels af fruktan för bond-uppror, och dels i beräkning, att hotelsen om en ny union skulle påskynda Rysslands eftergift. Den 14 Juni föreslogo Düring och Wulfwenstierna m. fl. att adeln skulle instämma i prest- och borgareståndens nyss omtalade villkorliga val. Men deremot reste sig med ifver många bland Hattarna, hvilka nu mera voro anhängare af Adolf Fredrik. Gardeslöjtnanten Börje Filip Skeckta förbehöll åt sig *och åt enhvar rättighet att lemna Sverge, ifall detta förnedrade sig ända der-*

hän att till tronföljare utkora en dansk prins; och i samma rigtning talade Boje, Coyet, Cronhjort, Scheding m. fl. Lagercrantz *beklagade sitt fosterland, om adeln af fruktan för hotelser samtyckte till danska prinsens utväljande, hvilket icke skulle medföra någon hjelp, ty dertill vore Danmark för svagt, utan blott olyckor och förnedring. Det skulle,* tillade Lagercrantz, *upphäfva Gustaf Wasas, den stores, verk, hans, som befriade oss från utländskt herravälde. Det skulle medföra förlusten af vårt fäderneslands sjelfständighet, ty det skulle lägga oss under Danmark; förlusten af vår medborgerliga frihet, ty danska konungen skulle snart i Sverge införa samma envälde som i Danmark; förlusten af vår handel och våra manufakturer, ty de skulle uppoffras för Danmarks skull; förlusten af Finnland, ty detta skulle ryssarna behålla; och slutligen förlusten af alla de menniskolif och alla de medel, som ett fortsatt krig mot Ryssland måste medtaga. Lagercrantz protesterade fördenskull och på det högtidligaste mot ett sålunda med våld framtvingadt val och mot den tillämnade unionen, och han förklarade, att inför Gud, samtid och efterverld skulle ett tungt ansvar falla öfver enhvar, som till en dylik olycks-åtgerd bidragit eller bifallit.* Häruti instämde Hattarna, Coyet, Fredrik och Henning Gyllenborg, Hårleman, A. J. von Höpken, Henrik Wrede, m. fl. Också de flesta finnarna satte sig mot det föreslagna valet. De framställde, under anförande af Sprengport, sina betänkligheter och sina inkast; t. ex. att, *om danska prinsen valdes, och man sedermera ville med väpnad hand återtaga Finnland, skulle försöket troligen misslyckas och slutas så, att Finnland komme att stanna under Ryssland och Sverge under Danmark: — att Finnland skulle dock genom ett sådant krig blifva alldeles förstördt; — och att finnarna, hällre än att utsätta sig för slikt elände,*

ville så gerna först som sist underkasta sig Ryssland, ehuru ogerna de ock skildes från sina bröder, svenskarna. Andra sade: *om vi välja prinsen af Danmark, så låtsar sig Elisabet hafva ämnat åt Adolf Fredrik återgifva hela Finnland och än flere fördelar, och hon gör det endast för att genom dylika förespeglingar locka oss svenskar till oenighet och inbördes krig.* Men oaktadt dessa motsägelser, dessa hotelser, dessa betänkliga omständigheter, beslöt dock riddarhusets flertal att i enlighet med prest- och borgareständen till tronföljare utvälja prinsen af Danmark, så framt ej Ryssland hade inom den 21 Juni medgifvit antagliga fredsvillkor. Flere bland Hattarna förklarade sitt stora missnöje, och att de häldre ville sälja sina egendomar och lemna landet än att sålunda låta förvandla sig till danskar. Men det hjelpte ej och flertalet stod fast vid sitt en gång fattade beslut. Danska kronprinsen var således numera verkligen utkorad till svensk tronföljare, med ovillkorligt val af bönderna och med villkorligt af adel, prester och borgare. Man gick än längre och sade danska sändebuden rent ut, att Sverge för att återfå både freden och Finnland hälst önskade utvälja Adolf Fredrik till tronföljare; men att, ifall kejsarinnan icke inom den 21 Juni gifvit med sig, skulle alla ständerna utkora danska kronprinsen, hvarföre dennes fader, konungen i Danmark, borde hålla sina stridskrafter i ordning för att mot Ryssland understödja det sålunda gjorda valet. Å andra sidan affärdades till Åbo major Lingen med uppdrag att för fredsombuden tillkännagifva dessa omständigheter och med befallning att vara med svar tillbaka, innan den afgörande dagen, den 21 Juni. För att påskynda färderna fram och åter, lät regeringen till Åland och till gästgifvaregårdarna mellan Stockholm och Grisslehamn afskicka pålitliga personer, som skulle tillse, att nödiga båtar, roddare och hästar beständigt vore till hands. En dag förr eller sednare var ock af utom-

ordentligt stor vigt; ty derpå kunde komma att bero, huruvida Sverge skulle till tronföljare få hertig Adolf Fredrik och med honom Finnland tillbaka, eller prins Fredrik och med honom en ny union.

Utsigterna för Adolf Fredrik blefvo dock just i dessa dagar mycket förmörkade. I Åbo hade ryssarna ingalunda velat foga sig, och när svenskarna den 14 Juni envist fordrade Finnland intill Kymene elf, förklarade ryssarna en så stor eftergift omöjlig och fredsmötet fördenskull upplöst. Just samma dag hade ock dalkarlarna med afvisande af alla medlingsförsök framträngt till Hedemora och Brunbäcks färja samt hotade att framtränga äfven till Stockholm. Just samma dag var det ock, som adeln, enligt hvad nyss berättades, instämde med prest- och borgareståndet i danska prinsens villkorliga val. På en för sistnämnde furste så lofvande punkt stodo sakerna den 14 Juni 1743.

DEN 15 OCH 16 JUNI.

När ryska fredsombuden den 14 Juni förklarade Åbo-mötet upplöst, trodde sig Cedercreutz förstå, att detta skedde mindre på allvar än för att skrämma svenskarna. Men dessa visade ingen oro, utan sökte tvärtom skrämma sina motståndare tillbaka. Cedercreutz låtsade fördenskull en viss tillfredsställelse öfver brytningen. *Jag är*, sade han till ryssarna, *jag är eder stor tack skyldig; ty jag får nu af konungen i Danmark uppbära 40.000 R:dr, som han lofvat mig i händelse den tillämnade freden med Ryssland blifver tillintetgjord.* Cedercreutz lät tillika några kistor med inpackadt husgeråd fraktas Auraströmmen utefter och förbi ryska fredsombudens fenster samt till de i hamnen liggande svenska fartygen. Ryssarna blefvo nu oroliga och begärde och fingo nytt sammanträde. Det öppnades eftermiddagen

den 15 Juni och fortfor till klockan 10 på qvällen, samt slutade så, att ryssarna lofvade återlemna hela Finnland vester om Kymene elf. Kl. 9 f. m. den 16 Juni fortsattes samtalet. Det gällde nu hufvudsakligen Nyslott med kringliggande trakt, hvilken ryssarna nödvändigt ville behålla. Svenskarna deremot sökte att nu, liksom i freden 1721, återfå bemälte gränsfästning samt stänga ryssen från Saimas vigtiga och vidsträckta farvatten. Men de hade redan förut och fingo genom den nu ankomne Lingen ytterligare underrättelse om svenska allmogens upprors-rörelser, — om svenska regeringens förlägenhet, — om svenska både örlogs och galer-flottornas återtåg, — om de svenska kusternas värnlösa tillstånd, — och till följe af allt detta om det ytterst trängande behofvet af snart fredsslut. Ombuden hade ock erhållit uppmaning att i nödfall göra några ytterligare eftergifter. Under sådana omständigheter togo de, tvingades de att ändtligen taga sitt afgörande beslut och afstå från Nyslott, den sista men omtvistade punkten. På ofvannämnde sätt [1]) blef alltså gränsen bestämd och freden afslutad, dock med ofta nämnde villkor, att svenskarna skulle till tronföljare utvälja hertig Adolf Fredrik. Först kl. 1 på natten voro alla frågorna afgjorda. Nödiga exemplar blefvo straxt renskrifna och den 17 Juni kl. 5 på morgonen underskrifna, hvarpå Lingen genast med ett bland dem afsändes till Stockholm för att, så fort möjligt, genom denna underrättelse lugna sinnena och påskynda Adolf Fredriks val. För den händelse någon olycka kunde träffa hans person, blef genast derefter ett annat ilbud, en Fleming, afskickad med samma uppdrag.

Den beskickning, ständerna just i samma dagar affärdat mot dalkarlarna, hann ej längre än till Sala, ty upproriska Vestmanlands-bönder förbjödo dervarande borgerskap att lemna ombuden skjuts till fort-

---

[1]) Enskildheterna skola framdeles närmare beskrifvas.

sättande af resan. Det behöfdes ej heller; ty dalkarlarna sjelfva som under tiden tågat öfver Hedemora och Brunbäcks färja, inryckte i Sala den 15 Juni och under flygande fanor och klingande spel. Nu öppnades samspråk och allätos föreställningar, dels skriftliga från konungen och från ståndens talmän, dels muntliga af ståndens i Sala varande sändebud. Innehållet var, *att riket befanns på mynt och manskap utblottadt och nära nog oförmöget till krigets fortsättande; — att Ryssland erbjöde fred och nästan hela Finnland åter, så framt Sverge till tronföljare valde hertig Adolf Fredrik; — att denne furste, också han, härstammade från gamle kong Gösta likasaväl som den af allmogen förut efterlängtade hertig Karl Peter Ulrik, ja till och med en slägtled närmare; — att, om man ej inom den 21 Juni fått billig fred med Ryssland, hade adels-, prest- och borgareständen beslutat genast anställa val och låta det enligt bondeståndets önskan falla på prinsen af Danmark; — att hvarken regering eller ständer ens tänkt på några sådana åtgerder som de, hvilka till dalkarlarnes uppretande blifvit ryktesvis kringspridda, nämligen att lägga en dryg skatt på hvarje kreatur, och tillika att hänga hvar tionde bland de oroliga dalemännen;* o. s. v. Dessa tillkännagifvanden tycktes väl i början lugna sinnena. Men snart och omigen uppretades oron, modet och öfvermodet. Vid påminnelsen om faran för ryska infall och härjningar svarades, *att de nu uttågade dalamännen skulle nog skydda riket och fördrifva ryssarna.* Tillika utspriddes ett nytt rykte, en ny osanning; nämligen att regeringen hade till Almaresták sändt krigsförråd och kanoner för att möta och tillbakadrifva dalkarlarne. Dessa kände sig uppretade till trots och påstodo å sin sida, att fred och ordning kunde omöjligen inom riket återställas, förr än allmogen kommit till Stockholm och straffat landsförrädarne samt tillsatt en rigtig regering, hvarföre de ock

den 16 Juni tågade från Sala söderut och mot Almare-stäk. Någon del af troppen skulle i förening med skaror från Vest- och Södermanland gå söder om Mälaren och från den sidan inrycka i Stockholm. En uppsats i samma anda som deras förra blef gillad och underskrifven af allmogen i hvar och en bland de socknar, dalkarlarna tågade igenom.

Inom regeringen föreslogs nu att möta våld med våld och sända troppar mot den envist framträngande skaran. Men konungen afrådde, och bondeståndets flertal än mer; ty. mente det sednare, *man kunde ej föreställa sig annat, än att Dal-allmogen såsom trogne undersåtare komme i god mening*. Bönderna beslöto fördenskull att genom skrifvelser till medstånden afråda från alla våldsamma åtgerder. Talmannen Olof Håkansson ogillade detta ståndets bemödande att förlama hvarje mot upproret rigtad försvars-åtgerd, och sekreteraren vägrade länge att dertill låna sin penna. Men Per Anderssons och Olof Gustafssons parti dref sin vilja igenom, och bemälte skrift blef uppsatt och afskickad; och i dylika omständigheter var det ej rådligt att mot de uppro-riska vidtaga några kraftigare åtgerder, häldst äfven prest-ståndet sådana afstyrkt.

Under dessa brytningar hördes många dalkarlar tala för ökad konungamagt. I Wingåkers och Österåkers socknar sammangaddade sig ock allmogen under anförande af en f. d. riksdagsman, Håkan Persson, och der undertecknades en skrift, som uttalade sådana önskningar. Flere personer både då och sedermera hafva också misstänkt, det konung Fredrik hemligen uppeggade rörelserna, och att det var af sådan orsak, han i det längsta afböjde hvarje kraftigare försök till deras hämmande. Misstanken är dock föga sannolik. Vid nu fyllda 67 år var Fredrik alltför gammal och trött att inlåta sig i ett företag, på en gång så kraftansträngande och så vådligt. Hans person var ej heller hos dalkarlarna serdeles väl an-

skrifven. Det hördes bland dem åtskilliga röster, hvilka omigen påstodo, att *man borde med något årsunderhåll hemskicka den gamle tysken, denne halfkonung och hans frilla, och sedermera skaffa sig i danska kronprinsen en rigtig konung.*

DEN 17 OCH 18 JUNI.

Under loppet af dessa två dagar sträfvade Lingen att med sitt vigtiga fredsbud komma så fort möjligt öfver till Sverge. Men stora hinder mötte; ty Åland var af många sina innevånare öfvergifvet, och oaktadt regeringens omförmälta anstalter, måste budbäraren ofta hjelpa sig fram med föga dugliga så väl båtar som roddare. Det tycktes osäkert, huruvida han kunde taga sig öfver Ålands haf och i rätt tid hinna fram till Stockholm.

Dalkarlarna deremot nalkades samma stad, och det med stora steg och i hotande sinnesstämning. Snart hunno de till Stäket. De hade visserligen lofvat derstädes qvarstanna och afbida svar från regeringen, hvilken också ditsändt lifsmedel till deras underhåll. Men här, i grannskapet af hufvudstaden, mötte flere uppviglare, skickade dels från danska partiet, dels från en hop orostiftare, hvilka båda delarna uppmanade dalkarlarna att fortsätta tåget, hvartill ock dessa visade mycken benägenhet.

I och kring hufvudstaden växte oron och förskräckelsen, häldst man ännu var okunnig om den med Ryssland afslutade freden. Folket i skärgården flydde till Stockholm af fruktan för ryssarna och för dessas till Åland framkomna galerer. Folket i Stockholm flydde till skärgården eller till landet af fruktan för dalkarlarna och för hufvudstadens pöbel. Det talades nämligen om vilda planer, icke blott att afsätta de s. k. *sexton konungarna*, d. v. s. rådsherrarna, utan äfven att mörda all adel samt plundra

banken och stadens förmögnare innevånare. Mycket oroande var ock, att besättningens soldater ådagalade en viss benägenhet för de missnöjda och för deras åsigter. Man förehöll en gång gardes-soldaterna deras pligt att, i fall så behöfdes, skjuta skarpt på de upproriska. En bland knektarna svarade: *i Finnland fingo vi icke skjuta skarpt på våra fiender, här hemma ämna vi icke skjuta skarpt på våra landsmän.*

Mer än andra voro naturligtvis Hattarna uppskrämda; ty en hvar visste, att dalkarlarnas vrede skulle drabba förnämligast dem, och man fick omigen från flere håll höra omtalas listor öfver de krigets upphofsmän, som skulle straffas, och de hus, som skulle plundras. Flere personer, hörande till nämnde parti begåfvo sig fördenskull bort från hufvudstaden. Fredrik Gyllenborg säges hafva på något landtställe gömt sig undan i en fiskarebod. Tessins grefvinna utflyttade med ett par sina vänner till Nynäs, nära Nyköping. A. J. v. Höpken ansåg sig mindre säker i Stockholm och for derför på besök till samma landtgods; men fruntimren förklarade honom denna gång mindre välkommen, ty hans person kunde ditlocka de upproriska bönderna. Höpken måste afresa och stannade sedermera icke förr än i trakten af Kristianstad [1]). Utländska sändebud talade om behofvet af skyddsvakt; och, samma dag, dalkarlarna anlände till Stockholm, uppbrände Lanmary sina listor öfver de svenskar, som åtnjutit underhålls-penningar från Frankrike. Rådet var ofta församladt; men i de protokoll, som dervid fördes, upptog man för det mesta blott besluten, icke de föregående öfverläggningarna: det tyckes, som af fruktan för efterräkningar ingen bland rådsherrarna vågat uttala några bestämdare åsigter, åtminstone icke låta dem för sin

---

[1]) Vetensk.-Akad. Bibl. Voltemats anekdoter.

räkning införas i protokollen [1]. Både Gyllenborg och Tessin iakttogo härutinnan mycken försigtighet, och ingendera visade på långt när den beslutsamhet och det mod. som en statsman bör vid sådana tillfällen ådagalägga. Hvad Tessin angår, så anmodades han besöka dalkarlarna för att med sin kända vältalighet lugna deras sinnen, men han vägrade och mente sitt uppträdande snarare förbittra än lugna; en anmärkning, som kunde vara ett räddhågans svepskäl, men som också innehöll mycken sanning. När sedermera dalkarlarna inryckte i Stockholm, skall han liksom några andra Hattar hafva för det mesta hållit sig undangömd i någon bland stadens aflägsnare delar. Karl Gyllenborg varnades af flere anhängare, hvilka bådo honom i tid rädda sig undan; *men*, berättar vännen, det franska sändebudet [2], *han visade ett sannt hjeltemod, och förklarade sig ämna i förlitande på samvetets goda vittnesbörd stanna qvar*. Andra deremot omtala, huru han verkligen ämnade afvika, men blott i högsta nödfall; och huru han blef så betagen af oro, att han stundom icke mägtade befatta sig med de allmänna angelägenheterna; ja, att han verkligen för en kort tid begaf sig ur staden [3]. Bland Hatt-partiets framstående personer, funnos ej mer än två, nämligen Rosen och Lagercrantz, hvilka vid denna vådliga brytning ådagalade någon högre grad af mod och beslutsamhet.

Vi minnas, huru grefvinnan De la Gardie, fröken Henrika Liewen och friherrinnan Buddenbrock voro de fruntimmer, som under åren 1737—1740 hade i hufvudstadens sällskapskretsar framstått som Hatt-

---

[1] Till följe, hette det, af brådskan blefvo dessa dagars rådsprotokoll icke justerade; de fattade besluten verkställdes likväl genast. Se Råds-prot. den 26 Februari 1745, då justeringen först skedde.

[2] Fransyska min. bref den 5 Juli 1743.

[3] Kongl. Bibl., Magnus v. Celses, Svenske mäns minnen. Fol. s. 164.

och krigs-partiets utmärktaste sakförarinnor. Deras uppförande och öden under nu inträffade brytning ega sin märkvärdighet. Grefvinnan De la Gardie, nu mera enka, höll sig undan och lemnade några veckor derefter sitt eget fädernesland, till hvars olycka hon väsendtligen bidragit, och flyttade till Castejas fädernesland, till Frankrike, för hvars åsigter hon länge och nitiskt arbetat. Fröken Liewen fann för godt att, när dalkarlarna nalkades, resa undan till landet. Friherrinnan Buddenbrock stannade qvar hos sin lifdömde man, i sorg, i förtviflan öfver hans olycka, till hvilkens framkallande hon sjelf bidragit, och till hvilkens afvändande hon nu slösade både böner och tårar, men förgäfves.

År 1840 undanträngde Hattarna sin vedersakare, danska sändebudet Lynar och förberedde dymedelst Grüners ankomst till Stockholm [1]. År 1743 blef det just samme Grüner, som hufvudsakligen bidrog att jaga många bland dem på flykten, och som hotade hela partiet med undergång, nämligen genom de upprorsrörelser, han tillställt. Troligen skulle Lynar, lika litet som Berkentin, velat tillåta sig dylika uppviglings-försök.

DEN 19 JUNI.

Vid Stäket kom till dalkarlarna en ny beskickning, anförd af Lindcreutz, deras fordna landshöfding. Han sökte förmå dem att stanna vid nämnde pass, och att der afbida styrelsens ytterligare meddelanden, hvilket de äfven tillförene lofvat göra. Men till följe af inbördes uppletsning och af lockelser från Stock-

---

[1] 35. 45, 46.

holm [1]), ville de ej mer låta sig hvarken bindas af gifna löften eller hejdas af erhållna förmaningar, utan fortsatte sitt tåg raka vägen mot hufvudstaden. Konungen, underrättad härom, skickade dem ny befallning att stanna, och denna gång vid Järfva. Regeringen väntade nämligen hvarje ögonblick, att Lingen skulle återkomma med underrättelse om slutad fred, och man hoppades, att detta budskap skulle lugna sinnena och afvända faran. Men på eftermiddagen den 19 Juni hade Lingen ännu icke kommit, och man visste ej heller, om eller när han skulle komma, hvaremot man kunde med säkerhet förutse, att dalkarlarna icke skulle låta sig af några föreställningar, några varningar hejdas; vid Järfva lika litet som förut vid Stäket, eller vid Sala, eller i Falun. Regeringen beslöt derföre att till hufvudstadens skydd tillgripa vapenmagt och att för sådant ändamål skicka en tropp ryttare till Järfva och vid pass 600 knektar jemnte kanoner till Norrtull, under anförande af fältmarskalken Hamilton och öfverste Lagercrantz m. fl. Skriftliga befallningen var att hindra dalkarlarnas inryckande i hufvudstaden, och att för sådant ändamål bruka äfven våld, i fall så behöfdes. Om inbördes krig skulle utbrista eller ej, tycktes helt och hållet bero på Lingens uteblifvande eller ankomst.

Dennes resa hade, som berättadt är, mött flere hinder. Han nödgades slutligen att från Eckerön begifva sig ut på Ålands haf, utan annan farkost än en gammal gisten och bräcklig båt, och utan annan besättning än Lingen sjelf och hans betjent samt tvänne 70-åriga gubbar, de enda menniskor, som anträffats; och mellan hvilka fyra personer arbetet måste delas och omvexlas, en vid hvardera åran, en vid styret och en vid det städse behöfliga öskaret. Det var klockan 2 tidigt på morgonen den 19 Juni, som han på detta sätt styrde ut från Signilsskär,

---

[1]) Sid. 121.

för att uppnå den fjerran i vester liggande svenska kusten. Lyckligtvis var väderleken tämligen fördelaktig, och vid middagstiden anlände båten till Grisslehamn. Sedermera funnos vid skjuts-ombytena hästar i beredskap, så att Lingen med sina af arbete blodsprängda händer, men ock med sitt vigtiga och efterlängtade budskap redan samma dag, ehuru först sent på qvällen, anlände till Stockholm. Bland styrelsens medlemmar blef nu stor glädje, och befallningen att använda vapen utströks ur förhållningsbrefvet för befälhafvaren vid Norrtull. Man hoppades att underrättelsen om fred, och om en i visst fall så fördelaktig fred, skulle lugna allmogens upprörda sinnen.

DEN 20 JUNI.

Tidigt på morgonen denna dag framkommo dalkarlarna till Järfva. Der möttes de af konungens befallning samt af några lifregementets sqvadroner, hvilka beggedera skulle, hvar på sitt sätt, förmå dem att stanna. Men dalkarlarna brydde sig hvarken om bref eller ryttare, och dessa sednare hade icke tillåtelse att bruka sina vapen, ej heller benägenhet dertill, varande nämligen i mycket af lika tänkesätt med upprorsskaran. Dalkarlarna tågade alltså framåt och kommo kl. 5 om morgonen inemot Norrtull, hvarest de funno den ofvannämnde troppstyrkan ordnad i en tämligen fördelaktig ställning. Vid denna åsyn stannade skarorna längs efter vägen, så att Lagercrantz hade med sina fältstycken lätt kunnat nedskjuta hela leder deraf, så framt ej hvarje användande af våld varit förbjudet.

Klockan 6 på morgonen kom till stället ridande konung Fredrik, åtföljd af flere herrar, med undantag af Rosen, endast Mössor, nämligen Åkerhielm, Düring, Fuchs och H. J. Hamilton, troligtvis med flit så

valda; emedan något hvar visste, att de ogillat kriget, hvadan förmodas kunde. att de skulle af allmogen gerna ses och höras. Konungen red till hvar och en af dalkarlarnes troppar, berättade dem, att freden var afslutad, lofvade dem snart och gynnsamt svar på deras klagopunkter samt bad dem under tiden stanna utanför staden, hvilket de ock lofvade göra. Underhandlingen räckte 1 ½ timme, hvarefter konungen återvände till tropparna. Lagercrantz bad då om tillåtelse att få med sina soldater och kanoner genast angripa, så skulle konungen få se, huru dalkarlarna skulle inom en half timme vara slagna och bortjagade. Men Fredrik förböd hvarje sådan åtgerd och red derpå tillbaka till staden. Kort derefter började upprorsskaran att sorlande samtala sins emellan och derpå att utbreda sig i en halfmåne kring tropparna och att tillika röra sig framåt. Lagercrantz sprang emot dem med en spänd studsare i handen och hotade att nedskjuta den, som icke genast gjorde halt. De midt framför anryckande dalkarlarna lydde väl tillsägelsen och stannade; men längre bort och på flyglarna gingo de framåt och blandade sig med tropparna, så att snart hvarje soldat var omgifven af flere dalkarlar, hvilka sökte vinna honom för deras parti. Tillika borttogo de den ammunition och de kanoner, Lagercrantz medfört, och tågade så tvärt igenom tropparna och liksom i triumf in på hufvudstadens gator. Lagercrantz var utom sig af förbittring. Han uppsatte sedermera en berättelse öfver hela uppträdet, *på det*, sade han, *att efterverlden, som läser beskrifningen om, huru de upproriska fått strafflöst håna tropparna, borttaga kanonerna, och mot utfärdadt förbud intränga i hufvudstaden, icke må tro, att detta skett till följe af någon feghet hos mig, mina officerare eller mina soldater; utan må se, att det skett till följe af de bindande föreskrifter, vi erhållit. Bättre*, tillade han, *bättre och hederligare hade varit att lemna dem obehindradt inträde, än*

att utskicka troppar, som hotade med att göra motstånd, men som slutade med att göra parad-honnör. och det för en sådan skara upprorsmakare. Han uppsatte dagen derpå sin ansökan om afsked, hvilken dock vid närmare besinning icke blef framlemnad.

Knappt hade konungen återkommit till staden, förr än rådet sammanträdde. Man befarade, och icke utan skäl, att dalkarlarna, inkomna i staden, skulle snart i förening med en hop illasinnade menniskor anställa oordningar, hvilka lätt kunde öfvergå till plundring och blodsutgjutelse. Regeringen ville derföre hindra skarans ytterligare framträngande, äfven om våld skulle dertill behöfvas, och man föreslog i sådan afsigt att tillkalla, utom andra troppar, äfven 6,000 krigare, hvilka nyss med svenska galerflottan återkommit till Stockholms grannskap, och således icke hunnit af upprorsstiftarne bearbetas, och hvilka dessutom voro utledsna vid kriget och derför uppbragta mot dalkarlarna, som hindrade freden. Regeringens förslag tycks hafva blifvit genast antaget af Stora Sekreta Deputationen, af de fyra talmännen och af de tre högre stånden; ehuru bland prester och borgare många talade för lindrigare åtgerder. Bondeståndets flertal deremot ville ej veta af någon den väpnade magtens inblandning. Olof Håkansson och sekreteraren föreställde väl, att *dalkarlarnas inryckande kunde föranleda bedröfliga uppträden: och att ansvaret derföre skulle falla på bondeståndet, ifall detta hindrade konungen från att vidtaga de anstalter, som till oordningars förekommande vore nödiga. Talmannen och sekreteraren ville åtminstone icke hafva någon del deri.* Ståndets flertal framhärdade dock i sitt vägrande beslut samt ålade sekreteraren att utskrifva protokoll derom, hvilket han äfven gjorde, dock med tillägg af orden: *efter befallning.* Under sådant förhållande blefvo ej heller denna gång några kraftigare mot-anstalter vidtagna.

Dalkarlarna tågade alltså utan ringaste hinder in i hufvudstaden och besatte genast Gustaf Adolfs-, Riddarhus- och Södermalms-torgen samt inqvarterade sina personer, hvar dem bäst syntes, och sina kanoner och ammunitions-vagnar i den nära Gustaf Adolfs torg liggande och kringbyggda gård, som nu tillhör Frimurare-barnhuset. Under dagens lopp såg man dem sedermera med sina vapen, för det mesta spjut, spikklubbor och gamla muskötter, stryka omkring på gatorna, ofta beledsagade af personer ur sämsta delen af stadens lösa befolkning. Dock befanns, att äfven några bland adeln och borgare-ståndet sökte deras kamratskap och välvilja, och man utspridde det förledande rykte, att danska flottan väntades till Stockholm för att understödja rörelsen.

Den hotande faran tvang nu styrelsen att ofördröjligen vidtaga några försigtighets-mått. Så blef till lugnets tryggande galèrflottans besättning inkallad, och till plundrings förekommande banken stängd, och till de missnöjdas blidkande Lewenhaupts dödsdom med brådskande ifver afkunnad. Redan för tre månader sedan hade i denna rättegång skriftvexlingen varit afslutad, utan att likväl någon dom sedermera blifvit afsagd, troligtvis emedan man hoppats kunna slutligen rädda den olycklige mannen. Men generalernas bestraffande var den punkt, som de upproriska, och med dem en stor skara andra personer, oftast och ifrigast påyrkade; och denne herres dödsdom ansågs blifva ett bland de kraftigaste medlen till sinnesstämningens lugnande. Och nu, och just på denna dag, blef också nämnde utslag afkunnadt.

Som ett annat lika och än mer lugnande medel begagnades det från Åbo komna fredsbudet. Regeringen framlade genast sjelfva urskriften med dess gränsbestämningar och med dess villkor om Adolf Fredriks val. Både det ena och andra blef på stället antaget af adel, prester och borgare, hvilka genast

affärdade till bönderna en stor beskickning, som medförde samma skrift och tillika berättade, huru de tre stånden bifallit dess innehåll och nu uppmanade det fjerde att göra likaledes, och att göra det straxt, på det freden måtte kunna samma dag offentligen utblåsas och oron derigenom möjligtvis stillas. De tre ståndens ombud utgingo i böndernas förmak för att der invänta, troligen ock för att derigenom påskynda beslutet.

Nu blef fredsinstrumentet för bondeståndet uppläst. Det förorsakade häftiga tvister, ty många gillade och många ogillade innehållet. De förra voro alla riksdagsmännen från Finnland samt äfven ganska många från Sverge, anförda af Otto Olofsson och Jan Persson; — de sednare, utgörande flertalet, voro från Sverges medlersta och södra landskap och isynnerhet från Uppland, Nerike, Bohus-län och Skåne. Bullret var stundom så häftigt, att man näppeligen kunde höra, hvad som sades. Olof Håkansson erinrade *om Sverges utblottade tillstånd, om Dannmarks oförmåga till kraftigare understöd, om Rysslands öfverlägsna härar, hvilka medelst dess flottor kunde när och hvar som häldst landstiga och intränga i Sverge, innan Danmark ens hunne komma till hjelp; likaså om de tre andra stånden, och huru dessa skulle kasta krigets bördor liksom dess ansvar på bondeståndet, ifall detta ensamt förorsakade krigets förlängning*, o. s. v. Men hans ord mötte många och häftiga motsägelser, och tvisten härom blef både bullersam och långvarig.

De tre andra ståndens ombud, som sutto i förmaket, ledsnade slutligen vid det långa dröjsmålet och gingo ifrån alltsammans och upp till konungen och begärde på egen hand, att freden måtte genast blifva på stadens gator och torg utblåst; och de mente sig hafva rättighet att framställa en sådan begäran, emedan freden blifvit af dem, af tre stånd mot ett, och således enligt laglig omröstning gillad och antagen. Till följe häraf blef också freden ome-

delbart derefter under pukor och trumpeter offentligen kungjord.

Bondeståndet, som ännu höll på att tvista om samma fred, och huruvida den skulle antagas eller ej, blef icke litet förvånadt, när det fick höra, att den, såsom antagen, redan offentligen förkunnades. Flertalet fattade då sitt beslut, nämligen att på freds-instrumentet skulle antecknas, *huru ståndet aldrig sammanblandat freden med tronföljden, — huru det högeligen åstundade den förra; men huru det i afseende på den sednare hade enligt sina principalers vilja utnämnt danska kronprinsen; — huru ståndet vore nöjdt med freden; dock under vilkor, att Danmark först tillfredsställdes; ty ståndet vågade icke gå från sitt en gång gjorda val.* Lätt inses osammanhanget i ett beslut, som antog freden, men förkastade dess uttryckliga och oeftergifliga villkor, — ett beslut, som i ena raden vidhöll danska prinsens val, och i den andra fordrade Danmarks tillfredsställande för upphäfvandet af samma val. Man såg, huru tänkesätten började vackla. Märkligt är ock, att motståndets ledare och mest högröstade talmän, en Per Andersson och Olof Gustafsson, började vid denna betänkliga brytning att förstummas och draga sig tillbaka, ungefär på samma sätt som Gyllenborg och Tessin gjorde vid rådsbordet. Men ett stort antal af nämnde bönders blinda eftersägare vidhöllo och upprepade äfven i denna stund de engång inlärda läxorna. Derföre och när Olof Håkansson med sina vänner sökte förmå ståndet, att helt enkelt godkänna freden, mötte han ett ännu oöfvervinnerligt motstånd, och man vidhöll envist det nyss anförda beslutet, oaktadt dess osammanhang. Sekreteraren ville dock ej medelst underteckandet af sitt namn ansvara för en så besynnerlig uppsats; men flertalet lofvade att sjelft åtaga sig detta ansvar, hvarpå han ditsatte sitt namn, men äfven denna gång med tillägget: *efter befallning.*

På denna punkt stodo sakerna qvällen den 20 Juni.

DEN 21 JUNI.

På förmiddagen var bondeståndet som vanligt församladt. Då inlemnades från Marks, Bollebygds och Wedens härader i Westergötland en skrift, som tillkännagaf, att *der boende allmoge vore trött vid kriget; men att den häldre ville dermed fortfara än till tronföljare taga den så kallade biskopen af Lübeck, om hvilken de icke visste, huruvida han härstammade från vårt kungliga hus eller ej; och likaså att allmogen ville i stället hafva danska kronprinsen, emedan denne vore af gammalt och redligt konungablod*, o. s. v. Olof Håkansson upplyste sändebuden om Adolf Fredriks skyldskap med den kungl. Wasaätten och om den just nu afslutade freden; men i öfrigt fattade ståndet rörande sjelfva saken icke något beslut. Det tillförene djerfva flertalet började mer och mer tveka och tystna, till följe af såväl de sansade medlemmarnas ihärdiga motstånd som några andra betydelsefulla företeelser. Rysslands galèrflotta nalkades nämligen kusterna, hvarföre ock en mängd Roslags-boar begynte fly undan och gömma sig i skogarna eller i landets inre delar; och på hufvudstadens gator blefvo riksdagsbönder angripna af personer ur alla samhällsklasser, hvilka bittert tadlade den envishet, hvarmed ståndet motsatte sig freden och derigenom utsatte sin hufvudstad för ett anfall af ryska sjömagten, och sitt fädernesland för de olyckliga följderna af ett fortfarande krig. Det tyckes, som till och med Schedin och Per Andersson blifvit tveksamma, ehuru ingen bland dem vågade öppet visa det för sina upprorskamrater. — Andra tro, att alla våldsamma åtgerder blefvo af Schedin med flit uppskjutna, tills de från andra landsorter väntade

skarorna hunnit anlända och gifva åt upproret en styrka, som omöjligen kunde motstås; och att detta var orsaken, hvarföre dalkarlarne under loppet af den 20 och 21 Juni höllo sig tämligen stilla.

Vid pass 200 bland dessas medlemmar trädde eftermiddagen den 21 Juni tillhopa i bondeståndets samlingsrum, hvarest de i brist på dertill dugliga eller villiga partivänner, nästan tvungo Jan Persson från Tuna, hvilken dock hörde till Adolf Fredriks parti, att föra protokollet. Der infann sig då en beskickning från de många finnar, som vistades i Stockholm, en beskickning, hvars medlemmar voro tagna ur alla samhällsklasser, och hvilken å dessa flyktingars vägnar enträget bad, att *dalkarlarna icke måtte genom ytterligare motstånd omintetgöra den afslutade freden; ty derigenom skulle Finnland än mer ödeläggas och flyktingarnas elände förlängas och ökas.* Men beskickningen måste aflägsna sig utan att hafva erhållit något tillfredsställande svar. Straxt derefter infunno sig de fyra talmännen, åtföljda hvar och en af några sina ståndsbröder. Landtmarskalken förde ordet och visade olagligheten och vådan af dalkarlarnas företag, vederlade åtskilliga bland dem utspridda vanrykten samt försäkrade, att freden verkligen blifvit afslutad och dödsdomen öfver Lewenhaupt afkunnad m. m. Men dalkarlarna svarade med ett sorlande och ett buller, hvilket stundligen så tilltog i djerfhet och illska, att talmännen och ständernas ombud nödgades afbryta öfverläggningen och begifva sig bort. *Dalkarlarne,* hette det, *tro sig kunna styra hela Sverge, och de förkasta alla varningar, till och med vännernas.* Öfvermodet kom till en del af deras djupa okunnighet, deras fullkomliga oförmåga att bedöma omständigheterna; men ock af de många budskap, som anlände från andra landsorter, hvilkas allmoge lofvade hasta dalkarlarna till hjelp. Man ville också veta, att icke mindre än 36,000 personer vore af denna orsak på benen, och att de skulle om en eller

annan dag anlända till hufvudstaden. Troligt var, att med deraf ökad styrka och ökadt mod skulle några illasinnade personer låta sina planer utbrista i plundringar och våldsamheter, för hvilka svårligen någon gräns skulle kunna sättas; under det å andra sidan ryska flottan torde samtidigt angripa kusterna, kanske ock hufvudstaden

På denna förfärliga punkt stodo sakerna qvällen den 21 Juni.

DEN 22 JUNI.

DALKARLS-UPPRORET KUFVAS.

På förmiddagen trädde åter en hop af de upproriska tillsammans i bondeståndets rum, och ofvannämnde Jan Persson måste omigen föra pennan. Många vidhöllo ännu det gamla ropet, *att danska prinsen skulle ovillkorligen tagas till tronföljare.* Jan Persson deremot bad dem *godkänna de tre andra ståndens beslut och icke genom afvikande derifrån tillintetgöra freden.* Man ropade tillbaka, *att ingen fred blifvit sluten, och att berättelsen derom vore en osanning.* Jan Persson bedyrade dess *sanning och bad dem i motsatt händelse taga hans hufvud.* Härvid tystnade man för några ögonblick; men snart hördes omigen de förra ropen, *om danska prinsens utkorande.* Jan Persson steg då upp från sekreterare-bordet och vände sig till myckenheten och sade: *i här församlade män ären från Dalarna, Uppland och Westmanland, d. v. s. från blott trenne län och likväl viljen i ensamma tillsätta tronföljare. Men riket består af 24 län; veten i, hvad de andra 21 vilja? Tre stånd hafva bestämt sig för hertig Adolf Fredrik, och det fjerde, eller bondeståndet, lär snart göra likaså. Dessa stånd ensamma hafva laglig magt att utkora tronföljare och derför blifver nog samme hertig Adolf Fredrik*

en gång vår konung. Viljen i nu genom ytterligare motstånd ställa eder i onåd hos vår blifvande öfverhet? I kunnen väl slå ihjel några tusen menniskor; men derigenom blifver icke det lagligt, som i sig sjelft är olagligt. Dessa ord jemnte en hos många liflig, ehuru ej uttalad längtan efter freden verkade. Schedin, som förde talmansklubban, var dessutom synbarligen modfälld och förlägen; och de närvarande dalkarlarna gåfvo slutligen sitt bifall till Adolf Fredriks val. Just i detsamma och till ytterligare stadfästande af samma åsigt, anmäldes en beskickning från krigsfolket på den nyss hemkomna galèrflottan. Etthundradefemtio man af nämnde tropp omgåfvo huset och in i rummet trädde en kapten Apiarius, åtföljd af 30 soldater, alla stora och starka karlar och med undergevär vid sidan, hvarpå kaptenen tilltalade de församlade upprorsmännen på följande sätt. *Jag och mina kamrater hafva blifvit från krigsfolket på galèrflottan skickade för att fråga, hvad i hafven här att göra? Vi soldater hafva erhållit kongl. majestäts tillåtelse att hemvända till våra boningar; emedan riket nu återbekommit den hugneliga freden. Men det förspörjes, att i, dalkarlar, viljen upprifva denna fred. Sker det, så måste vi ut igen på sjön och slita ondt, och det är icke att längta efter. Vi äro dock, äfven vi, landets barn, hvilkas bästa bör afses. Vi äro också 6,000 man, och vi ämna med lif och blod försvara den nu afslutade freden. Eller hur gossar!* sade han, vändande sig till manskapet, *är icke detta våra kamraters vilja?* Alla soldaterna räckte upp sina händer och ropade med en mun och som en man sitt *högljudda: Ja!* hvarpå kaptenen vände sig åter till dalkarlarne och sade: *Ja, mina vänner! gören nu, hvad eder lyster, och faren väl!* hvarpå han genast gjorde höger om vänder eder och med sina kamrater lemnade rummet. Genom detta uppträde blefvo dalkarlarna än medgörligare. Några ögonblick der-

efter inträdde de fyra talmännen [1]), åtföljda af några sina ståndsbröder och af några finska flyktingar. Nu föllo upprors-männen helt och hållet undan och medgåfvo hertig Adolf Fredriks val. Landtmarskalken föreslog tillika, att dalkarlarne borde begifva sig ur staden, men för vården af sina angelägenheter qvarlemna ombud, hvilka skulle på regeringens bekostnad underhållas, med hvilket förslag de närvarande visade sig nöjda [2]).

Stadens utrymmande och Adolf Fredriks val hade sålunda blifvit bifallna af de här samlade vid pass 200 upprorsmännen. Dessa skulle väl föreställa urvalet och ledarne för hela den i hufvudstaden inbrutna svärmen. Men de hade ej företett någon fullmagt att å de öfrigas vägnar göra och låta. Det beslut, de nu fattat, hade dessutom hvarken blifvit af de beslutande justeradt, ej heller af deras principaler godkändt. I hög grad osäkert var ock, om det skulle någon gång blifva af dessa sednare till efterlefnad antaget; t. o. m. om det skulle blifva dem ordentligen meddeladt; ty den vana vid lydnad och punktlighet, som för sådant ändamål fordras, hade man icke ens kunnat bjuda till att införa hos dessa menniskor, bland hvilka nästan hvar och en ville följa sitt eget tycke. Upprorsskaran kunde alltså och skulle efter all sannolikhet bryta det nu gifna löftet lika väl, som den förut brutit många dylika; och dessutom väntades hvarje stund nya svärmar, hvilka säkerligen skulle handla hvar och en på egen hand och efter eget tycke. Regeringen, — alla tillstädes varande rådsherrar hade den dagen, samlade kring konungen, spisat vid hans bord, — regeringen fann alltså högsta nödvändigheten fordra, att, innan de nya svärmarna ankommit, skaffa de gamla ur staden. För sådant än-

---

[1]) Presterna anfördes af biskop Schröder.

[2]) Flere enskildheter om detta uppträde grunda sig på en berättelse af ofvanbemälte Jan Persson sjelf.

damål lät konungen i alla större gathörn och under trumslag tillkännagifva, *att enhvar bland de inryckta skarorna, som före kl. 5 eftermiddagen samma dag nedlaggt gevär och lemnat Stockholm, skulle få förlåtelse för allt, hvad brutet var: men att den, som efter kl. 5 funnes qvar i staden, skulle behandlas som landsförrädare;* och för att gifva vigt åt dessa ord lät han tillkalla åtskilliga troppar, hvilka uppställdes, dels på Riddarhus-torget, dels på Gustaf Adolfs torg och utefter dess södra sida, liksom för att stänga hvarje anfall, som dalkarlarna från Norrmalm kunde vilja öfver Norrbro göra mot staden.

Vid underrättelsen härom skyndade många dalkarlar, några säga ända till 1,500, att enligt det nyss åt talmännen gifna löftet, nedlägga sina vapen och begifva sig bort; dervid dock beledsagade å ena sidan af sina medbröders skymford och hotelser, och å den andra af en till skydd lemnad ryttare-tropp. De qvarblifna upprors-männen rustade sig deremot till motstånd. De i sjelfva staden varande samlade sig på Slottsbacken och ryckte sedermera till Norrbro, öfver hvilken de, utan att på något sätt hindras af de der uppställda topparna, tågade framåt och förenade sig med dalkarlarna på Norrmalm, hvilka likaledes ryckte fram och besatte Freds- samt nedra delarna af Drottning-, Malmtorgs- och Regerings-gatorna och öfra delen af Gustaf Adolfs torg, så att nu stodo midt emot hvarandra topparna utefter torgets södra och dalkarlarna utefter dess norra långsida. Detta skedde vid pass kl. 3 eftermiddagen. Flere ansedda herrar, både Hattar och Mössor, t. ex. riksråderna Adlerfeld och Rosen samt generalerna Düring, Hamilton och Spens m. fl. och isynnerhet Ungern-Sternberg framgingo till de upproriska och sökte öfvertala dem att i godo lemna staden [1]. Några enskilda dal-

---

[1]) Några säga, att man lofvade åt hvar dalkarl en tunna råg; och tillika åt hela landsorten frihet från fenster-skatten, och från betalnings-afgiften.

karlar förklarade sig ock vilja efterkomma uppmaningen, men icke våga det, i anseende till medbrödernas hotelser. De i bondeståndets rum samlade upprorsledarne hade väl nyss bifallit till stadens utrymmande. Men den stora hopen, ifall den ock erhållit kunskap derom, ville ej rätta sig derefter, utan besvarade alla föreställningar med hotande ord och åtbörder. Någon bland officerarne vände sig med varningar till en af honom personligen känd dalkarl; men fick till svar: *vet du, vi viljom icke ha den der biskopen, presten å kong.* Åkerhielm sökte likaledes stilla bullret, men till svar blef han sjelf stött för bröstet och hans betjent sårad. Imellanåt hördes rop och uppmaningar *att skjuta de talande herrarna genom hufvudet, eller att krossa dem med spikklubborna*, hvarjemnte dalkarlarna läto röra larmtrumman, så att de varnande orden icke skulle uppfattas. Så fortgick det nära en timma, utan att de upproriska visade minsta håg att enligt konungens befallning och enligt ledarnes löfte aftåga. Då kom öster ifrån och utefter Jakobs gata anryckande en tropp Westgöta ryttare, liksom för att taga dalkarlarna i ryggen. Dessa framdrogo genast från barnhusgården en laddad kanon, hvilken en tillfångatagen styckjunkare befalldes afskjuta mot westgötarna. Mannen lydde; men i detsamma och helt oförmärkt ryckte han rigtkilen undan, så att kulan gick ryttrarna öfver hufvudet. Flere bland dervarande upprorsmän började dock i detsamma att skjuta på ryttrarna. Vid ljudet häraf begynte också dalkarlarna på torget att likaledes lossa sina bössor, mindre dock mot tropparnas manskap än befäl, hvarföre ock flere officerare och isynnerhet den hatade Lagercrantz sårades, och några dödades, bland andra riksrådet Adlerfeld. Nu befallde Rosen sina troppar besvara elden; men när åt westmanländningarna ropades: *lägg an!* gjorde soldaterna *gevär för fot!* och lifregementets ryttare öfvergåfvo sina officerare och vände ryggen till samt redo öfver Norrbro in till

staden. Lagercrantz's soldater deremot gåfvo eld, somliga väl i luften, men många mot upprorsskaran, mot hvilken dessutom aflossades tvänne kanoner, laddade med kartescher, och med den påföljd, att öfver hundrade dalkarlar föllo i sitt blod, sårade eller döda. Mer behöfdes ej. Den öfriga skaran upphäfde hiskliga skrän af fasa och förskräckelse, och derpå och utan att försöka ringaste motstånd flydde hoparna undan åt alla sidor, och förföljda af soldater och ryttare. Många kastade sig af förvirring i strömmen och drunknade; andra kastade sig bedjande på knä för sina förföljare och läto sig utan motstånd pryglas, fängslas, till och med dödas, hvarvid uppretade officerare och soldater stundom förforo så våldsamt, att det väckte ovilja och tadel. Omkring tretusen man blefvo sålunda tagna till fånga och under vakt instängda på arsenals-, artilleri- och kyrkogårdarna eller på galèrerna eller på dertill hyrda köpmansskepp, och på sådant sätt blef denna del af rörelsen, den s. k. *Stora Daldansen*, afslutad.

DEN 23 JUNI.

HERTIG ADOLF FREDRIK UTKORAS TILL TRONFÖLJARE.

Sedan dalkarlarnas motstånd numera var besegradt, föreslog regeringen, att ständerna måtte redan den följande dagen, den 23 Juni, sammanträda på rikssalen för att anställa det gång efter annan uppskjutna tronföljarevalet. Säkert var, att de tre högre stånden skulle, såsom de ock gjorde, samtycka till såväl den föreslagna tiden som den åsyftade personen, nämligen Adolf Fredrik. Man hoppades ock, att bondeståndet skulle numera göra likaledes. När detta på morgonen och till förberedande öfverläggning sammanträdde, berättade Olof Håkansson gårdagens sorgliga uppträde och beklagade icke blott den skedda

blods-utgjutelsen utan ock den förblindelse, med hvilken några ståndets egna medlemmar hade, tvärt emot Olof Håkanssons varningar, underblåst upproret. Häruti instämde flere, och man nämnde uttryckligen Olof Gustafsson och en Anders Månsson från Skåne, såsom de der plägat umgänge med de upproriska och bidragit till villervallan. Samme Anders Månsson jemnte några andra skåningar sökte dock ännu i denna stund försvara sin åsigt; *ty*, hette det, *om hertig Adolf Fredriks val skaffar Finnland tillbaka åt Sverge, så torde det ock skaffa Skåne tillbaka åt Danmark, och det ena kunde vara lika vigtigt som det andra.* Efter någon, men aftynande tvist härom, framställde Olof Håkansson propositionen sålunda: *den, som är nöjd med freden och med hertig Adolf Fredrik till tronföljare, sitter stilla; men den, som dermed är missnöjd, stiger upp och säger sina skäl till protokollet.* Ingen steg upp. Olof Håkansson frågade ytterligare: *i fall man nu på rikssalen tillspörjer mig, om bondeståndet gillar hertig Adolf Fredriks val, får jag då derpå svara: ja?* hvartill alla lemnade sitt bifall.

Klockan 11 förmiddagen samlades på rikssalen rådet och alla stånden. Efter hållen predikan och bön framträdde landtmarskalken och frågade, om rikseens här församlade ständer, hvilka förut tillkännagifvit sin benägenhet för hertig Adolf Fredrik, ville nu formligen utnämna och förklara honom för tronföljare, hvartill de alla svarade, *ja!* Sedermera, och början de med bönderna, framställde han samma fråga serskildt till hvart och ett bland de serskilda stånden, hvilka ock hvart för sig likaledes svarade *ja!* Derpå framlades en i förväg färdigskrifven ständernas valförening härom, och efter dess uppläsning frågade landtmarskalken, huruvida ständerna densamma gillade, hvilket enhälligt bejakades. Landtmarskalken önskade nu lycka till det skedda valet, hvarpå man afsjöng psalmen: *Herre signe Du och råde!* Derefter sändes en talrik beskickning till konungen för att

tillkännagifva det träffade valet. Fredrik uttalade sitt bifall, sin lyckönskan och tillade: *jag har förut gifvit riksens ständer mitt hela hjerta. Men nu kan jag ej annat än taga ena hälften deraf tillbaka; dock endast för att skänka den åt en så värdig efterträdare.* Sedan hans bifall blifvit till rikssalen framburet, uppstämdes psalmversen: *Herre hela riket akta!* hvarpå ständerna åtskildes vid pass kl. 2 eftermiddagen. Det skedda valet blef genast med pukor och trumpeter kring hufvudstadens gator och torg tillkännagifvet; och på detta sätt var det, som holstein-gottorpska ätten blef till svenska tronens innehafvare utkorad.

DEN 24—30 JUNI.

UPPRORSSKARORNAS FÖRSKINGRANDE OCH BESTRAFFNING.

Från flere håll var allmogen stadd på vandring till Stockholm och i afsigt att understödja dalkarlarne. Men vid underrättelsen om uppträdet på Gustaf Adolfs torg mistade något hvar lusten till dylika företag, och skarorna vände om; Upplands vid Rotebro, Vestmanlands vid Barkarby och Vesterdalarnes vid Westerås. Regeringen hade dock fått veta, att äfven på Mälaren kommo flere svärmar roende mot hufvudstaden. Man uppdrog derföre åt Karl Tersmeden, en ung kaptenlöjtnant vid flottan, att efter bästa urval bemanna några smärre örlogsfartyg, dubbelslupar och espingar, och med dem qvällen efter uppträdet på Gustaf Adolfs torg gå genom Södersluss upp i Mälaren samt eftersöka och skingra alla der befintliga samlingar; men att blott i yttersta nödfall begagna vapen. I den ljusa sommarnatten och gynnad af en frisk vind, seglade ock Tersmeden med sina farkoster och en besättning af 176 man upp mot Eldgarns sund, beläget norr om Färentuna-landet; ty man

visste, att det var här, som upprorsflottorna stämt möte. Klockan 3 på morgonen den 23 Juni kom han till stället och fann der fem större båtar, men allt folket, ungefär 200 man, sofvande på stranden. Han lät nu i tysthet omringa dem både till lands och sjös, och när detta var gjordt, ropade han med hög stämma: *fäll bajonett, gå på!* men gaf sitt folk tecken att tills vidare stå stilla. De angripna sprungo yrvakna och förskräckta upp, hvarpå Tersmeden berättade dem dalkarlarnes nederlag, men gaf de närvarande löfte om fred och förlåtelse, om de blott kastade sina vapen i sjön och sedermera återvände till sina hemvist, hvilka befallningar de genast efterkommo, och således var den hopen skingrad. Efter erhållen anvisning styrde nu Tersmeden upp åt Norra Björkfjärden och fick der vid middagstiden se vid pass 30 lastbåtar, hvilka, fullpackade med folk, styrde åt Stockholm. Tersmeden stannade, men skickade i en snällroende slup sin adjutant mot skutorna, med befallning att underrätta folket om så väl dalkarlarnes nederlag som konungens befallning att genast vända om, och tillika med hotelse att eljest låta nedskjuta hela flottan. Adjutanten fullgjorde sitt uppdrag på 30 stegs afstånd och så, att hans tal väl kunde höras; men de upproriska svarade icke ett ord, utan fortsatte sin rodd och höllo sina vapen hotande upp i vädret. För att skrämma dem, lät då Tersmeden afskjuta en kanonkula öfver deras hufvud, men fåfängt; de slöto sig blott närmare tillsammans och rodde rakt mot örlogssluparna. Då och på 50 famnars afstånd skickade dem Tersmeden en ny kula och denna rigtad midt in i svärmen. Under förfärliga skri af förskräckelse kastade då upprorsmännen sina vapen i sjön samt vände om skutorna och flydde undan, hvar åt sitt håll. Tersmeden undersökte derpå såväl Södermanlands- som Upplands- och Vestmanlands-stränderna, men fann ej mer några

misstänkta samlingar. Skarorna hade skingrat sig, och Stockholm var äfven från den sidan tryggadt.

Med de derstädes tillfångatagna dalkarlarna blef emedlertid efterräkning ofördröjligen anställd. Bland deras tillhörigheter och packning hade man funnit 6 bödelsyxor (?), och tillika i flere bondrenslar åtskilliga fina kläder, silkes-strumpor, dyrbara dosor m. m., hvilka fynd Hattarna mente vara tydligt talande vittnesbörd om blodiga afsigter, och om anhängare och ledare också inom högre samhällsklasser, — ja vittnesbörd derom, att några herrar af Möss-partiet hade, förklädda till arbetare. deltagit i rörelsen [1]; detta, ehuru de fina kläderna m. m. äfven kunnat vara byten, tagna på de herrgårdar, upprors-svärmarna besökt. Emellertid och emedan fångarna voro många, och deras underhåll dyrt, blef rättegången, som sagdt är, genast öppnad. Såsom upprorsmän, de der flere gånger vägrat lyda sin konung, och såsom derjemnte gripna med vapen i hand och på färsk gerning, voro de förfallna till ståndrätt. Också blefvo sådana nedsatta, och efter godtyckliga bestraffningar af prygel eller spö lössläpptes den ena socken-svärmen efter den andra; men blott i samma mån, som hemmavarande församlingsboar bedit om tillgift och lofvat lydnad. Stundom och till gäckande bestraffning lät man de hemvändande skarorna gå barhufvade genom hufvudstaden, likasom för att bedja om tillgift för den oro, den skada, de förorsakat. Bland dem, som blifvit förlaggda på galèrer eller köpmansfartyg, utbrast snart en rödsot, som bortryckte många hundrade af dessa olyckliga, liksom åren förut af skepps-besättningarna. De, som i högre grad förbrutit sig, blefvo ordentligt lagförda och efter olika brottslighet dömda till minst 10, ofta 20, någongång 40 par spö, samt till olika fängelsestraff, några för lifstiden. Afstraffningarna

---

[1] Denna uppgift är tagen ur den anförda Hattarnas partiskrift, som förvaras i gyllenborgska samlingen på Ekebyhof.

skedde i Januari 1744, och det påstås, att vid utslagens både fällande och verkställande hafva officerare och ämbetsmän gifvit allt för mycket spelrum åt den ovilja, den hämndkänsla, som de brottsliga förut medelst sitt orimliga beteende och sina hotelser och skymford uppväckt. Bland de egentliga anförarne blef major Wrangel, oaktadt all sin iakttagna försigtighet, öfverbevisad om några brottsliga förbindelser och dömd till 21 dagars vatten och bröd och till fängelse för lifstiden. Fem bland de i brottslighet mest framstående bönderna halshöggos, likaså anföraren Schedin, hvilken derjemnte misste högra handen och blef laggd på stegel [1].

Såsom motstycke till bestraffningen öfver dalkarlarna, firades med mycken ståt begrafningen efter riksrådet Adlerfeld, som fallit för deras kulor, och på hans likkista lästes en inskrift [2], som omtalade, huru den tappre Abner *fallit för arga skalkar.*

Det var Hatt-partiet, som vid alla tillfällen häftigast utfor mot dalkarlarna, och som äfven i denna inskrift kallade dem *arga skalkar*, och som tillika ifrigast yrkade på deras bestraffning. Men hvilka, om ej just samma Hattar, voro de, som genom en motbjudande sammansättning af egennyttiga beräkningar och obetänkta regerings-åtgerder störtat riket i det djup af elände, som slutligen framlockade, nästan framtvingade den tron, att bonden, oaktadt sin okunnighet, likväl visste bättre än herrarna, huru rikets ärender borde ledas, och att han, bonden, fördenskull

---

[1]) Fransyska, Preussiska, Österrikiska och isynnerhet Danska min. bref. — Rådets och Adelns prot. — Voltemats anekdoter. — Tersmedenska slägtregist. — Kongl. Bibliot. Adelns prot. från Aug. 1742 till Sept. 1743. 4:o. — Magnus v. Celses Svenska mäns minnen. Folio. — Gyllenborgska samlingen, nu förvarad pd Ekebyhof; ett orubriceradt manuscript, Fol. sid. 209. — Säfstaholm, Folio. Riksdagshandlingar 1727—1748, hvari finnes Wennerstedts berättelse om Dalkarls-upproret med bilagor.

[2]) 2 Sam. Bok. 3, 34.

äfven borde öfvertaga denna ledning. — Vi hafva sett dalkarlarnas öfvermod, oförstånd och i flere fall oefterrättliga och brottsliga uppförande. Men å en annan sida bör ej heller glömmas att, ehuru virriga deras åsigter och klandervärda deras åtgerder mången gång voro, så lågo dock till grund för dem tvänne ingalunda klandervärda tankar, den ena af storartad fosterlandskärlek, den andra af liflig rättskänsla. De ville nämligen förena nordens tvänne folk till ett skandinaviskt helt, — och de fordrade straff öfver de män, de i dalkarlarnas ögon *arga skalkar*, som af egennytta och lättsinne störtat fäderneslandet i så förfärliga olyckor. Glömmas må ej heller, att dessa svärmar under sitt fram- eller återtågande icke tilläto sig några gröfre personliga våldsamheter; ett drag, hvaruti de visade sig värdiga afkomlingar af Engelbreckts berömda dalkarlar. — Mer än sannolikt är dock, att rörelsen skulle snart hafva urartat till svårare, till högst olyckliga uppträden, så framt man icke lyckats att i tid hejda dess hotande framfart.

TRETTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

BUDDENBROCKS AFRÄTTNING.

Den upprors-eld, som i mellersta Sverge utbrustit, hade visserligen blifvit för den gången qväfd; men i hela landet glödde en förbittring, hvilken blef genom dalkarlarnas nedskjutande och bestraffning ytterligare närd och genom danska utliggare oupphörligen underblåst, så att den hotade omigen utbrista i ny låga, och att denna gång sträcka sina härjningar till rikets flesta landskap. Ett bland de oftast och häftigast

åberopade skälen till missnöje var, att de så kallade »*förrädiska*» generalerna ännu icke blifvit straffade. Regeringen hade visserligen, som nämndt är, låtit efter hvarandra afkunna Buddenbrocks och Lewenhaupts dödsdomar; men hatet och hämndlystnaden fordrade också i detta hänseende »*verkligheter*». Då beslöt man, att till en början låta Buddenbrock falla; Buddenbrock, som var mest hatad, ehuru ojemnförligen minst skyldig. Den 13 Maj hade skriftvexlingen i hans rättegång blifvit slutad, och den 21 afkunnades utslaget, hvilket dömde honom från lif, ära och gods och till nedgräfning på afrättsplatsen. De anförda domskälen voro, att han fullgjort hvarken öfverhetens befallning eller fältherrens pligter, i ty *att han icke hållit sina troppar tillsammans, utan låtit dem delvis angripas och nedgöras* [1]; — *att han icke satt Willmanstrand i försvars-tillstånd;* — *att han, i fall sådant varit omöjligt, icke låtit dervarande troppar och förråder i tid undanföras;* — *att han icke nog snart hastat till Wrangels hjelp;* — *att han icke nog kraftigt satt sig emot Lewenhaupts beständiga återtåg;* — *och att han, i händelse föreställningarna deremot varit fruktlösa, icke gifvit svenska regeringen underrättelse om förhållandet,* m. fl. dylika skäl, hvilka, om de ock varit sanna, kunnat gälla som bevis möjligtvis på mindre skicklighet men ingalunda på förräderi, ej heller, såsom det nu skulle heta, *på stor och mångahanda olydnad mot undersåtlig trohet och ämbetets pligt.* Men flere bland domslutets uppgifter voro osanna eller vrängda och flere dess slutsatser trugade. Man dref till och med partiskheten ända derhän, att sjelfva domslutet påstod, *det Buddenbrock icke haft fullt allvar med att komma Wrangel till hjelp.*

[1]) Detta var hufvudskälet. Buddenbrock visade dock, att, när hans här delades i två läger, blef denna åtgerd af regeringen icke ogillad. (Se 35. 152.). Men kommissjonen lät denna ursäkt, detta skäl icke gälla.

Denna dom, i all sin orättrådighet, blef dock inom kommissjonen gillad af alla bönder och borgare, af flertalet bland presterna och af några bland adeln. Till den grad var allmänna tänkesättet villsefördt och uppretadt [1].

Vi hafva sett domslutets vigtigaste anklagelsepunkter och skäl. Lika om ej mer vigtig var dock den förebråelse, som ligger i en annan af domstolen likaledes anförd men icke öfverklagad omständighet; nämligen *att Buddenbrock så mycket som hos honom stått till görandes, hade styrkt och rådt till anfallskriget mot Ryssland.*

Buddenbrock påstod domen vara orättvis och begärde målets upptagande till ny granskning, hvilket äfven adel och prester biföllo, men borgare och bönder afslogo. Hans son framlade ock tvänne Karl Gyllenborgs bref till Buddenbrock, hvilka skulle bevisa den sednares oskuld; men kommissjonen förklarade dem icke tillfyllestgörande, och de blefvo icke ständerna meddelade; *ty,* hette det, *de angingo utrikes förbindelser, hvilka böra hållas hemliga,* hvarföre samma bref ej heller bland de andra rättegångs-handlingarne offentliggjordes [2]. Buddenbrocks fru gjorde nu med sina barn flere försök till makens räddning. Hon vände sig till konungen; men denne sköt saken till ständerna, såsom de der vore både målsegare och domare [3]. Hon vände sig följaktligen

---

[1]) Vi hinna ej ingå i en utförligare granskning och vederläggning af så rättegång som domskäl; men hänvisa till Anteckningar om 1741 och 1742 års finska krig m. m. af Lagus.

[2]) Författaren har ej någonstädes sett dessa skrifvelser.

[3]) Ett rykte förtäljer, att konungen varit mot generalerna förbittrad till den grad, att han icke velat höra talas om deras benådning. Detta är dock föga sannolikt; emedan Fredrik var hvarken grym eller hämndlysten. Troligare är en annan och motsatt uppgift, nämligen, att han ville rädda båda de anklagades lif.

äfven till dem. På riddarhuset talade då Cronhjort och Björnberg för nåd. Men det var den 18 Juni, som saken föredrogs: just samma dag, som de upproriska dalkarlarna stodo färdiga att från Almar-stäk tåga mot hufvudstaden. Riddarhusets flertal ansåg Buddenbrocks död eller åtminstone dödsdom vara oundgänglig, så framt menigheterna skulle kunna stillas. Man beklagade den olycklige; man twådde sina händer; man sköt ansvaret på den kommissjon, som fällt domen, och man afslog den begärda nåden. Samma svar gåfvo ock de andra stånden. Makan och barnen lyckades väl utverka en veckas uppskof; men bönderna fordrade med häftighet domens snara verkställande, hvilket äfven utsattes till den 16 Juli.

Men sättet? — Domrarne hade föreskrifvit halshuggning, en art af straff, som ansågs äfven i sjelfva sättet innebära någonting skymfligt. Dagen före afrättningen frambar derför sonen sin faders önskan och bön, *att förskonas från bödeln och bödelsyxan, och att i stället, som en gammal krigare, få falla för andra krigares kulor, d. v. s. att blifva arkebuserad.* Med deltagande och djup rörelse gaf adeln sitt bifall, borgaresåndet likaså; men prest- och bondestånden vägrade, och domen måste således efter bokstafven verkställas.

Under sista dagarna hade Buddenbrock mottagit besök af Tolstadius och visat mycken undergifvenhet, stundom ock en själsrörelse så skakande och djup, att han engång på knä bad de sina om förlåtelse för den skugga, hans afrättning skulle kasta öfver deras namn. Vid sista vandringen återtog han dock en lugn och värdig hållning, betraktade med obortvända ögon de omgifvande skarorna och helsade på några bekanta, och detta icke blott under vägen utan ock efter framkomsten till afrätts-platsen. Hit hade samlats en otalig skara menniskor, och bland andra också flere medlemmar af bondeståndet samt 30 till 40 bland de fångna dalkarlarna, hvilka båda de-

larna regeringen ditsändt, på det de måtte med egna ögon se, att döds-straffet verkligen ginge i fullbordan. Buddenbrock visade äfven i sista stunden mycken frimodighet, och tog afsked af den åtföljande Tolstadius med ett handtryck och de orden: *consummatum est!* [1]) Afrättningen gick hastigt och lätt. Liket blef på stället nedgräfdt, men sedermera genom slägtens föranstaltande upptaget, bortfördt och nedsatt i vigd jord.

Huru stor förbittringen mot Buddenbrock var, kan bedömas af några då synliga grafskrifter. I en bland dessa lästes följande rader.

Här hvilar Buddenbrock, marskalk för finska färden;
En räf uti sitt råd, kujon för hela verlden.

— — — — — — — — — — — — — — —

På galgar skola djupt dess skambedrifter ristas,
Af gastar skrikas ut, som på slikt ställe vistas;
Och korpar ropa sku' utur båd' sköld och hjelm:
»Han lefde som en räf, och dödde som en skälm».

Skriften är långt mindre vanhedrande för Buddenbrock än för den person, som låtit sig af lösa rykten och af lössläppt både ilska och inbillningskraft förledas till uttalande och utspridande af slika omdömen.

En annan sedermera gjord anmärkning är, att Buddenbrock blef halshuggen just på samma ställe, der år 1707 ett annat politiskt blods-offer, Paikull, aflifvades [2]), hvilket skedde till följe af en orättvis dom, i hvilkens afkunnande dock Buddenbrocks far sades hafva deltagit.

Efter Buddenbrocks död öfvergåfvo hans enka och son Sverge. Vid riksdagen 1747 ville dock arfvingarna återupptaga rättegången för att sålunda åter-

---

[1]) Det är fullkomnadt!
[2]) **27**. 152—155:

upprätta faderns minne och sjelfva återfå hans gods. Deras anhållan tycks hafva blifvit afslagen [1]).

FJORTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

KARL EMIL LEWENHAUPTS AFRÄTTNING.

Omtaladt är, huru den 20 Juni, eller just vid upprors-skarans inryckande i Stockholm, ständernas kommissjon afkunnade sitt utslag mot Lewenhaupt; ett utslag, hvarigenom denne, liksom Buddenbrock, dömdes från lif, ära och gods och till nedgräfning på afrättsplatsen. Skälen voro, *att han, fastän utrustad med så ansenlig och duglig krigsstyrka, likväl icke gjort fienden allvarligt motstånd, utan helt och hållet otvungen och mot ed och pligt och på det oerhördaste sätt öfvergifvit fästningar, pass och städer och öfverlemnat hela Finnland i fiendens händer, hvarigenom hans fädernesland blifvit störtadt i vanheder och olycka, samt många tusende dess söner gagnlöst uppoffrade.* Mot detta utslag ingick Lewenhaupt till konungen med ansökan om nåd eller om ny rättegång; men hänvisades på samma sätt som Buddenbrock till ständerna. På riddarhuset blefvo då, om icke till försvar åtminstone till ursäkt, till mildring, många skäl anförda af Coyet, Cronhiort, Fersen, Schekta, Stjernstedt, Henrik Wrede m. fl., hvilka tyckte domen allt för sträng, och förklarade sig platt icke vilja hafva någon del i Lewenhaupts blod. Men deras invändningar blefvo fruktlösa. Bland

---

[1]) Danska, Saxiska och Österrikiska min. bref. — Adelns prot.; och en gammal handskrifven visbok, befintlig i förf:s boksamling.

presterna talade ock många för mildring. Men till följe af allmogens och många andra medborgares uppretade sinnesstämning, ansåg äfven detta stånd rådligast vara att stadfästa dödsdomen, i hvilken åsigt äfven borgare och bönder instämde; de sednare nästan enhälligt. Lewenhaupt begärde då att få inför riddarhuset mundtligen framlägga sina skäl; men det vägrades. Han begärde få sina försvarsskrifter upplästa i stånden, men också detta vägrades; *ty,* sade prester och bönder, *derigenom skulle allt för mycken tid bortspillas.* Södermanlands regemente hade någon tid bestridt vakthållningen vid hans fängelse och derunder lärt känna hans person. Hela troppens öfver- och underbefäl ingick derför med formlig anhållan om hans förskoning från lifsstraff, men förgäfves; och i deras ställe anförtroddes vaktgörningen åt Vestgöta-Dals regemente, hvilket för sådant ändamål tillkallades.

Hvad ej litet förvärrade Lewenhaupts belägenhet var förhållandet till finnarna. Som ursäkt för sin obeslutsamhet och för sina återtåg, hade han uppgifvit också finnarnas beteende, och anklagat dem för opålitlighet, nästan förräderi. Dessa blefvo mycket uppbragta och svarade med en häftig skrift, hvari bland annat lästes, *att Lewenhaupt lemnat Finnland till värnlöst rof åt kosackerna; och att han låtit sig och sina troppar liksom fähopar jagas från det ena stället till det andra;* och han blef från denna stund ett föremål för de finska riksdags-ombudens häftiga ovilja.

Det berättas, att en Köhnnigstedt, som fordom tjenstgjort under Lewenhaupt, har under dessa dagar ofta besökt honom i fängelset för att med brädspel och samtal fördrifva tiden och sorgetankarna. Han skall dervid engång hafva påmint om det sätt, hvarpå *under finska fälttåget en skara officerare med Lagercrantz, Stierneld och Björnberg i spetsen hade uppträdt inför Lewenhaupt och förklarat sin till-*

gifvenhet för den i Ryssland varande Karl Peter Ulrik och sitt beslut att icke mot honom bära vapen, och att de derigenom försvårat hvarje kraftigare angrepp mot Ryssland och bidragit till fälttågets misslyckande. Köhnnigstedt tyckte nu, att Lewenhaupt borde angifva detta deras uppförande såsom ursäkt för sin tveksamhet och sina återtåg. *Han kunde*, sade Köhnnigstedt, *göra det så mycket häldre, som några bland bemälte herrar numera sökte rädda sig just genom att på honom ensam skylla hela olyckan.* Men vid detta förslag sprang Lewenhaupt upp och slog brickorna i brädspelet så hårdt, att de nästan hoppade medspelaren i ansigtet. *Vet*, utropade han, *vet, att jag är en ärlig karl! Jag har ingen glädje af att se andras blod. Hafva de glädje af att se mitt, så må det redan i dag rinna* [1]).

Afrättningen var först utsatt till den 20, men blef uppskjuten, på Lewenhaupts bön till den 23, samt på Tolstadii och flere andras till den 30 Juli. Aftonen förut var allt i ordning. Tolstadius besökte Lewenhaupt och förklarade denne vederbörligen beredd, hvarföre ock Tolstadius skulle återkomma kl. 5 följande morgon för att gifva honom nattvarden, innan vandringen anträddes till afrättsplatsen, densamma, der Buddenbrocks blod nyligen flutit.

Emedlertid hade Lewenhaupts son och vänner vidtagit nödiga anstalter till beredande af hans flykt. Det hushåll, som bebodde våningen midt under Lewenhaupts fängelse, hade rest ur staden; men den tjenare, som under tiden vaktade rummen, mutades, hvarpå man medelst afsågande af de plankor och

---

[1]) Berättelsen härom finnes i Voltemats anekdoter, och, som det säges, äfven hos Knös; men kanske på båda ställena, enligt uppgift, af Köhnnigstedt. Andan i detta Lewenhaupts uppförande öfverensstämmer dock ej med hans redan omtalade åtgerd, att söka rädda sig sjelf genom att skylla en del af olyckorna på regeringens felaktiga åtgerder.

borttagande de tegelstenar, som utgjorde skilnaden mellan begge våningarna, bildade en öppning så stor. att en menniskokropp kunde smyga derigenom. Detta allt förbereddes natten mellan den 28 och 29 Juli och på så sätt, att Lewenhaupts säng dolde det ställe, der plankorna voro afsågade. Följande qväll eller natt kröp Lewenhaupt genom nämnde hål ned i undra våningen och lyckades att derifrån, förklädd till arbetare, komma undan, trots den stora mängd, man säger 100 soldater, som bevakade huset. Vägen togs till Frösvikslandet i Ryd socken, der han hade några vänner boende, och hvarifrån han skulle ro till holmen Höggarn för att mottagas af en skeppare, som för sådant ändamål mutad, lofvat föra honom till Danzig. Några dagar förut hade Björnberg och Stierneld uttagit tvänne pass, som man tror, för att begagnas af Lewenhaupt och hans betjent.

Tiden för afrättningen var i förväg bekant, hvarföre ock redan på morgonen en mängd menniskor hade till ort och ställe utströmmat, och äfven denna gång skulle några ombud från bondeståndet och från de fängslade dalkarlarna bevittna uppträdet. Men hoparnas väntan blef bedragen. När kl. 5 på morgonen Tolstadius anlände till Kastenhof, var fången försvunnen, och man upptäckte genast det hål, genom hvilket han lyckats komma undan. Uppståndelsen blef stor, och många serdeles inom bondeståndet och bland dalkarlarna misstänkte, att regerings-herrarna haue med flit beredt sin gamle vän och kamrat tillfälle att undkomma. Dels för att qväfva sådana misstankar, och dels för att få flyktingen fast, gjorde styrelsen, hvad göras kunde. Man vände sig genast till grannstaternas regeringar med begäran, att ingen bland dem måtte lemna honom något beskydd. För hans fasttagande blef ock en belöning af 20,000 d. s. m. utlofvad, och spejande både troppar och farkoster utsändes, och det åt alla håll.

Planen och vägen för Lewenhaupts flykt blefvo emellertid röjda, genom skepparen, säga somliga; men säga andra, och med större sannolikhet, genom en officer, som blifvit intagen i förtroendet, men som för att vinna penningarna förrådde hemligheten. Alltnog; öfverståthållaren Fuchs fick kunskap till och med om flere enskildheter, och sände två sjö-officerare, Graman och Tersmeden med några fartyg ut till Höggarn för att uppsnappa flyktingen. Det blefve för långt att berätta alla de anstalter, som nu å båda sidor vidtogos. Slutet blef, att Graman natten mellan den 2 och 3 Augusti utspejade Lewenhaupts rodd från landet till fartyget, hvarefter snart den olycklige blef i sitt dervarande trånga gömställe upptäckt och tagen. Han fördes genast tillbaka till Stockholm, der, vid ryktet härom, en stor skara menniskor rodde ut till fartyget för att få se den hatade mannen. Graman ville befria honom från obehaget af dylika påhelsningar, och utom Tolstadius, som äfven infunnit sig, afvisades den öfriga nyfikna skaran. Men bland andra kommo ock några riksdagsbönder, hvilka ståndet ditskickat för att förvissa sig om, huruvida Lewenhaupt verkligen vore ertappad. Dessa vågade Graman icke afvisa. Vid första skymten af deras personer ropade ock Lewenhaupt: *i herredagsmän kommen in. kommen in!* hvarpå han, sedan de inträdt, tillade: *i ären mycket törstige efter mitt blod. Jag är dock ingalunda så brottslig, som i förmenen.* Bönderna svarade: *i domstolen sitta dock redlige män, och de säga annorlunda. Säkert är i alla fall, att kriget gått illa, och att Finnland är förloradt och Sverge blottställdt och olyckligt:* och, mente de, *den illa gör, han illa far.* Väntad af stora folkskaror, fördes Lewenhaupt i land och insattes nu på Stadshuset, och i Buddenbrocks förra fängelserum, samt till yttermera visso med black om fötterna. Afrättningen bestämdes till dagen derpå eller den 4 Augusti. Lewenhaupt bad om nå-

got uppskof, men ständerna svarade *nej!* Tolstadius häröfver uppbragt, sade: *fast han ej får nåd hos menniskor, torde han dock få nåd hos Gud.* Lewenhaupt tillbragte sista natten tämligen lugnt, sof fyra till sex timmar, rökte några pipor, samtalade med Tolstadius och ådagalade under färden till afrätts-platsen mycken frimodighet. Men vid sin framkomst och vid anblicken af stupstocken, utbrast han: *Jesus vare min arma själ nådig!* hvarpå han bleknade, vacklade och dröjde några ögonblick, innan han lade sig ned. Efter afrättningen blef liket på stället nedgräfdt; men sedermera af slägten upptaget, bortfördt och jordadt i Öfveds kyrka i Skåne.

Vid detta tillfälle, likasom vid Buddenbrocks död, utkommo flere visor, hvilka genom ondskefulla och sanningslösa beskyllningar underhöllo och ökade allmänhetens redan förut rasande förbittring. En bland dessa sånger har framför de andra utmärkt sig genom fullkomlig okunnighet om verkliga förhållandet, och genom en det oaktadt gränslös djerfhet att detsamma med en lika gränslös illska bedöma. Ett och annat drag derur må anföras som prof på den fullkomliga oefterrättlighet, hvartill okunnighet och partisinne ledde — och kunna leda. Sången omtalade t. ex. *huru Wrangel vid Willmanstrand begärde hjelp af Lewenhaupt; och huru hjelpen dröjde i fyra dagar;* ty, hette det,

Lewenhaupt, som falsker är,
Han hos ryssen vinet tär; —

men, att Wrangel ändå började striden, i hvilken föllo 12,000 ryssar, men blott 32 svenskar [1], *och att efter slaget blef Lewenhaupt fängslad af Wrangel;* och, berättades det vidare om Lewenhaupt:

Han då värjan presentera'
Åt vår Wrangels käcka hand.

[1]) Enligt en annan läsart 8,000 ryssar mot 25 svenskar.

Så gick honom, så gå flera,
Som förråda kung och land.
Stupestocken blef hans del,
För hans stora brott och fel.

Läsaren torde påminna sig, att, när striden vid Willmanstrand, den 22 Augusti, pågick, der Wrangel blef slagen och tillfångatagen, var Lewenhaupt ännu i Stockholm, och kom till finska hären först den 17 September, allt 1741; men att den sednare ej blef fängslad förr än vid återkomsten från Finnland och utanför Stockholm i September 1742. Stora skaror, som ej kunde bedöma och ej brydde sig om att undersöka halten af denna och dylika dikter, trodde dock på deras innehåll och hänfördes af deras häftighet; och så hafva dessa hejd- och samvetslösa versmakare i hög grad bidragit till den förvillade och förvildade sinnesstämning, som vid samma tid vanhedrade en ej ringa del af svenska folket.

Hvad Lewenhaupt angår, så fick hans personliga ära någon upprättelse under riksdagen 1746; och äfven sedermera både i allmänna tänkesättet och på häfdens blad; en upprättelse, som dock någon gång, af harm öfver det orättvisa hatet och den orättvisa bestraffningen, ådagalaggt en viss benägenhet att glömma det obetänkta, det högst klandervärda sätt, hvarmed han först under föregående riksdagar framtvingade detta krig, och sedermera under fälttågen föranledde dess ömkliga utgång.

De åt hans fastragare lofvade belöningarna voro ännu i November 1745 icke utbetalade, åtminstone icke åt Graman.

Efterräkningen för fälttågets uppträden blef, som berättadt är, utsträckt äfven till några andra befälhafvare, t. ex. generalmajor Didron, öfverstarna Fröberg och Lagercrantz, amiralerna Cronhawen och Falkengren m. fl. Bland dessa blefvo några frikända, några dömda till större eller mindre böter, längre

eller kortare tjenstlöshet o. s. v.; dock behandlades de alla med ojemnförligt mindre stränghet än den, för hvilken de begge generalerna föllo offer. Bland dessa domar är det i synnerhet två, som påkalla vår uppmärksamhet. Den ena är domen öfver amiralerna. För efterverldens ögon visar det sig, som skulle flottans ledning varit lika olycksbringande och i ett och annat nästan lika klandervärd som landthärens; och som amiralernas overksamhet i betydlig mån föranledt Lewenhaupts, och det både 1741 och 1742. Och likväl blefvo de straff, till hvilka dessa amiraler fälldes, ganska ringa och obetydliga i jemnförelse med generalernas. Vi kunna ej till fullo förklara orsaken.

Den andra domen, som påkallar vår uppmärksamhet, var den öfver Lagercrantz. Bland alla de klandervärda och nesliga råd till återtåg och uppoffringar, som under fälttåget aflätos, var kanske intet så klandervärdt och nesligt, som det Lagercrantz den 1 Mars 1742 uttalade [1]. Det var nämligen då, som han tillstyrkte att, i händelse ryssarna icke beviljade stillestånd, bränna Fredrikshamn med kringliggande byar och i hamnen liggande örlogsskepp, sänka galèr- och transport-fartygen, spränga de grofva kanonerna och med hären återtåga till Kymene-elf. Det var just detta hans råd, som först angaf tonen till de många följande af samma nesliga art. Nu blef det ock inför kommissjonen öfverklagadt. Till försvar anförde då Lagercrantz åtskilliga uppgifter och tankeslut, bland hvilka ej få voro osannfärdiga eller vrängda. Bland annat påstod han sig i krigsrådet den 1 Mars 1742 *icke hafva fått rådrum att tala*, och för brådska ej *fått mer än till hälften utföra sin mening;* o. s. v. Men; — mannen hade med mycken slughet utkastat sina planer och knutit

---

[1]) 35. 200.

sina förbindelser. Skälen godkändes, och Lagercrantz blef från allt ansvar befriad.

Åtskilligt annat i domstolens förfarande har likaledes både då och sedermera blifvit ogilladt, t. ex. den obilliga, stundom till och med orättvisa ifver, hvarmed man uppsökte och förstorade allt, som kunde läggas de båda generalerna till last; och ej minst de ofördelaktiga slutsatser, som ur deras ord och gerningar framtvingades. En serskild märkvärdighet ligger i längden af de båda utslagen; Buddenbrocks upptager 70, Lewenhaupts 140 tryckta sidor i qvartformat. Det händer ej sällan, att skälens svaghet döljes bakom deras talrikhet; och att sanningens upptäckande försvåras just genom sannings-bevisens oöfverskådliga mängd. Otvifvelaktigt är, att båda generalerna, ehuru klandervärda, Buddenbrock mindre, Lewenhaupt ojemnförligt mer, likväl dömdes till alldeles för hård bestraffning.

Efterverlden må ej följa det olyckliga exemplet; och således ej heller med för mycket stränga ord bestraffa hvarken den kommissjon, som dömde generalerna till döden, eller de menigheter, som ropade efter deras blod. Den stora hopen och derinom äfven många i öfrigt kloka, kunniga och äfven rättsinniga personer hänföres ej sällan af en inom det allmänna tänkesättet uppkommen storm, och denna någon gång så våldsam, att både rättskänsla och sanningskärlek öfverröstas. En sådan var det, som 1741 bortryckte svenska folkets och isynnerhet svenska riksdagens besinning, störtade riket i det olyckliga kriget och dref män, som eljest voro mycket skarpsynta, att uppsätta och underskrifva de i förväg bestämda och oefterrättliga fredsvillkoren [1]). Det derpå följande ömkliga kriget framkallade likaledes en storm, väl i motsatt rigtning, men rasande med samma

[1]) 35. 135—137.

styrka och ledande också den till öfverdrifter, till svåra orättvisor. Detta må lända icke till försvar, men till ursäkt för de jemnförelsevis mindre kunniga hopar, partiernas underbefäl och manskap, hvilka läto sig hänföras än i ena än i andra rigtningen. Annorlunda utfaller domen öfver de vid rättegången ledande personligheterna; — och isynnerhet öfver dem, som stående på samhällets höjder och öfverskådande händelsernas fält, likväl, och till följe af egennyttiga beräkningar, hjelpte till att uppblåsa stormarna; först den, som framkallade kriget och gaf dess ledning åt Lewenhaupt; och sedermera den, som framkallade de orättvisa blodsdomarna.

Ännu en anmärkning! Att flere bland Hatt-partiets underbefäl, en Coyet, Cronhiort, Stiernstedt, Wrede m. fl. sökte hjelpa de anklagade generalerna, är berättadt. Men att partiets öfverbefäl, de nyss omtalade ledarne, en Gyllenborg, Lagercrantz, Palmstierna eller Tessin, att någon bland dessa herrar blottställde sig genom att göra ett enda kraftigare försök till de fordna vännernas räddning, derpå hafva vi ännu icke sett något enda bevis [1].

FEMTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

FREDEN MED RYSSLAND.

De föregående underhandlingarna hafva vi redan beskrifvit; likaså, ehuru blott i korthet, den beredelsefred, som afslutades i Åbo den 16 Juni. Dess hufvudsakligaste villkor voro: 1:o) *att Sverge skulle*

---

[1]) Danska och österrikiska min. bref, Adelns prot. och Voltemats anekdoter.

välja Adolf Fredrik till tronföljare; 2:o) *att Sverge skulle till Ryssland afträda Kymene-gårds län intill vestligaste utloppsarmen af Kymene-elf, och derjemnte Nyslott med ett område af ungefär två mils vidd, åt vester och norr, samt landet söder om en linea, som derifrån drogs öster ut till gamla gränsen;* 3:o) *att Sverge skulle återbekomma Åland och hela det öfriga Finnland;* 4:o) *att Karl Peter Ulrik afsade sig alla slags fordringar, som han och det holsteinska huset kunde göra mot Sverge;* 5:o) *att Ryssland lofvade, om så behöfdes, bidraga till upprätthållande af Adolf Fredriks val.*

Sedan nu detta val blifvit genomdrifvet och ett bland de förnämsta villkoren sålunda fullgjordt, fortsatte man oafbrutet underhandlingarna om den formliga och fullständiga freden, hvilken ock afslöts den 7 Augusti. Gränsbestämningarna blefvo de nyss uppgifna. Ur nystadtska fredsslutet 1721 inrycktes också nu den paragraf, som åt svenska regeringen tillerkände rättighet att, såframt Ryssland icke sjelft lede af missväxt, kunna från östanhafs-hamnarna tullfritt utföra der inköpt spannmål för ett värde af 50,000 rubel. Vi minnas en annan och mycket omtalad paragraf i samma nystadtska fred [1], nämligen den sjunde, hvilken ålade Ryssland förbindelsen *att hindra och förebygga allt, som förehades mot Sverges dåvarande regeringsform och tronföljd*, och genom hvilket stadgande Ryssland fick rättighet att blanda sig i Sverges inre angelägenheter. Fråga uppstod nu, huruvida samma förhållande skulle också för framtiden fortfara. Beredelse-freden, den 16 Juni, innehöll, att den formliga freden *skulle slutas »i anledning af den nystadtska»*, *undantagande de articklar, som till närvarande omständigheter icke vore »lämpliga»*. Om nu under denna *lämplighet* inbegreps eller icke inbegreps besagde sjunde paragraf, detta lemnade beredelsefreden

---

[1]) 31. 23.

oafgjordt. Ryssarna medgåfvo väl sedermera, att i det formliga fredsslutet samma paragraf blef med tystnad förbigången; men han blef ej heller uttryckligen upphäfd. Derföre och med anledning af beredelsefredens nyss anförda ord, tog sig regeringen i Petersburg sedermera och flere gånger en trugad anledning att påstå, det benämlte paragraf vore ännu gällande, och att Ryssland således fortfarande hade både rättighet och skyldighet att vaka öfver upprätthållandet af Sverges dåvarande regeringsform. Denna omständighet föranledde många och obehagliga tvister, såsom de sednare årens historia ådagalägger.

Genom denna fred förlorade Sverge sina gränsfästningar Fredrikshamn, Willmanstrand och Nyslott och allt hvad sedan 1721 blifvit i arbete och penningar på de två förstnämnda nedlaggdt. Utan något värn på sin östra sida stod sålunda Finnland nu, liksom 1721, öppet för hvarje fiendtligt anfall, och regeringen måste omigen tänka på uppförande af nya fästningar. Det var af sådan orsak, som man kort härefter begynte anläggningen af Sveaborg.

Vid en hastig blick på kartan tyckes den jordrymd, som nu åt Ryssland tillerkändes, icke varit af synnerlig betydenhet. Genom dess afträdande förlorade dock Sverge flere skogar och sjöar, hvilka förut skyddat det inre Finnland, och dessutom en indelad krigsstyrka af 480 man till häst och 585 till fot, samt slutligen tull-afgiften för derifrån utgående 40—50,000 lispund viktualievaror, 30—40,000 tolfter bräder samt 14—1500 tunnor tjära [1]. Af stor vigt var ock förhållandet med sjön Saima. Helt och hållet tillhörande svenskarna och af dem

[1] Linköpings arkiv. Handlingar hörande till 1720 års riksdag. Frihetstiden o. s. v. 4:o. Berättelse om en i Finnland år 1747 anställd undersökning. — En annan författare uppgifver krigsstyrkans förlust till 921 man.

genom Nyslott beherrskad, hade den åren 1721—1741 varit en fästningsgraf, som mot ryska anfall skyddade alla närmast åt vester och norr liggande landskap. Nu år 1743 måste en betydlig del af samma vatten jemnte Nyslott afträdas åt ryssarna; och från denna stund blef bemälde fästning en passande stödjepunkt och Saimas fjerdar och vikar en öppen farled för ryska anfall mot nämnde landskap. — Afträdandet medförde äfven i andra hänseenden skadliga följder. Besagde sjö var genom sin långa sträckning och sina många vikar den vigtigaste nästan enda förbindelse-leden mellan inre delarna af Savolaks och Karelen, och likaså den vigtigaste rörelseleden för deras in- och utförsel. Sverge, som i freden 1721 lyckades förbehålla sig hela farvattnet, hade derigenom kunnat leda dessa trakters förnämsta handel öfver de då svenska städerna Willmanstrand och Fredrikshamn, och således skördat mycken deraf flytande handels- och tullvinst. Men nu, 1743, måste en stor del af sjön jemnte Nyslott afträdas åt ryssarna, hvilka sedermera kunde lätt nog öfver densamma leda icke blott nämnde två landskapers, utan ock en betydlig del af det öfriga och inre Finnlands rörelse till Kexholm och Wiborg och till de numera ryska städerna Willmanstrand och Fredrikshamn.

Oaktadt dessa omständigheter voro kännbara nog, måste man likväl anse som en serdeles lycka, att Sverges förluster icke blefvo än större. Detta kändes och erkändes ock. Den gamla båt, som den 19 Juni förde Lingen öfver Ålandshaf och dymedelst bidrog till lugnets och fredens stadfästande, blef hemtad till Stockholm och med påskrift om sin märkvärdighet förvarad i arsenalen. Lingen sjelf blef introducerad som svensk adelsman och kort derefter utnämnd till öfverste i hessisk tjenst, och utom de gåfvor, som vanligen lemnas åt fredsombud, lät regeringen i Stockholm hemligen förära åt Luberas 2000 dukater till

belöning för de stora tjenster, han vid detta vigtiga tillfälle gjort Sverge.

Freden i Åbo 1743 har i några fall mycken likhet med den i Osnabrück 1648. Sistnämnde år nöjde sig Sverge med de osammanhängande och derigenom mindre hållbara landvinningarna För-Pommern, Wismar och Bremen, i stället för Hinter- och För-Pommern, hvilken sednare sammanhängande och för Sverge välbelägnare besittning hade efter all sannolikhet kunnat erhållas. År 1743 nöjde sig Ryssland med nyss beskrifna mindre landvinning; ehuru det troligtvis kunnat behålla kanske halfva Finnland, kanske än mer. — År 1648 var det Kristina, som tvärtemot Axel Oxenstjernas råd medgaf den för hennes fäderneslaud menliga nedprutningen. År 1743 var det Elisabet, som tvärtemot Bestuschews råd på samma sätt bortskänkte sitt fädernerikes fördelar. — Kristinas handlingssätt 1648 bestämdes af freds- och menniskokärlek och derjemnte af personligt begär att lysa, såsom den der ädelmodigt skänkte fred åt Europa, och tillika såsom den der oaktadt sin ungdom vågade handla oberoende af Oxenstierna. Elisabets uppförande 1743 bestämdes af samma freds- och menniskokärlek, och derjemnte af personligt begär att lysa, såsom den der ädelmodigt skänkte fred åt Norden, och tillika såsom den der mägtade till tronföljare i Sverge upplyfta en sin holstein-gottorpska frände. — Kristinas känslor 1648 blefvo än mer uppkittlade af utländningen Chanut och af Oxenstiernas fiender och afundsmän, en Salvius, en Magnus Gabriel de la Gardie med flera; Elisabets känslor 1743 likaledes af utländningen Cedercrentz och af Bestuschews fiender och afundsmän, en Luberas, en L'Estocq, en Brummer med flera. — Åt utländningen Chanut, som 1648 lockade till de för

Sverge skadliga eftergifterna, skänkte Sverges drottning Kristina utomordentligt stora gåfvor[1]; åt utländningen Cedercreutz, som 1743 lockade till de för Ryssland skadliga eftergifterna, skänkte Rysslands kejsarinna Elisabet så rika föräringar, att han kunde för desamma köpa ett stort gods och föra ett lysande lefnadssätt[2]. Sverges lott blef att 1648 förlora och 1743 vinna på denna regentinnornas personliga statskonst.

SEXTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

FRÅGORNA OM EFTERRÄKNING MED KRIGETS TILLSTÄLLARE OCH OM UPPRÄTTELSE ÅT DE ÅR 1739 AFSATTA ÄMBETSMÄNNEN — SAMT RIKSDAGENS SLUT.

Vi minnas, huru bland ämnen, som vid riksdagens början företrädesvis togo ständernas uppmärksamhet i anspråk, voro efterräkningen med de herrar, som föranledt och utfört kriget, samt upprättelsen åt de herrar, som afsattes 1739. Vi minnas ock, huru krigets verkställare, de tjenstgörande öfver-generalerna, blefvo genast lagförda; — och huru för efterräkningen med krigets tillställare, man beslöt granska orsakerna till 1739 års troppsändning och till 1741 års krigsbeslut; — och huru denna granskning anförtroddes åt Serenius; — och slutligen, huru, när saken tog en för Hattarna vådlig vändning, dessa i Oktober 1742 hittade på att genom väckt fråga om tronföljare-val draga ständernas uppmärksamhet från

---

[1]) 9. 3 uppl. s. 100.

[2]) Tersmedenska slägt-registret.

efterräkningen. Vid denna punkt stannade förra gången vår berättelse om besagde tvänne riksdags-mål.

Genom de sedermera uppkommande och våldsamma tronföljare-tvisterna m. m., från Oktober 1742 till Juni 1743, blefvo nämnde frågor undanskjutna, kanske också af den orsak, att Serenius icke fått den till ledning erforderliga uppsatsen färdig. Båda partierna höllo dock oafbrutet sina blickar fästade på de vigtiga punkterna. Våren 1743 sökte ock Tessin och Gyllenborg att genom någon slags förlikning förekomma stormen, och vände sig i sådan afsigt till Bielke, men tillbakavisades; och många Mössor fordrade tvärtom, att undersökningen skulle gå tillbaka ända till riksdagen 1738 och 1739. I allmänhet voro dock sinnena företrädesvis upptagna af fredsunderhandlingarna, tronföljden och dalkarls-upproret. Men knappt hade dessa frågor blifvit under de vigtiga dagarna den 16—23 Juni afgjorda, innan efterräknings-målet åter bragtes på tapeten och det med en ifver, en förbittring, som blifvit än mer stegrade; ty just under och genom striderna derom hade både allmänhet och riksdagsmän fått för sina ögon med städse växande tydlighet framlaggda alla de olyckor, förluster och samhällsvådor, som Hattpartiet dragit öfver fäderneslandet. En sådan sinnesstämning tillika med dalkarlsrörelsen hade ock för tillfället betydligen nedsatt modet hos det nämnde partiets ledare. De hade ock under våren och försommaren 1743 dragit sig undan hvarje mer öppet och lifligt deltagande i striden; och det såg stundom ut, som de varit färdiga att rymma fältet. Men å andra sidan hade bildat sig ett slags medelvägsparti, som i uppriktigaste välmening sökte lugna sinnena och förekomma alla svårare förföljelser såsom de der ledde endast till ökade olyckor och oförsonlig splittring. Personerna utgjordes af några medgörligare Hattar och många beskedlig-görande Mössor, och kallades *pacifikations-* eller *förliknings-partiet*, och leddes af landtmarskalken Ungern-Sternberg, riksrådet

Palmfeldt och grefve Piper m. fl. Inför Hemliga Utskottets medlemmar framlades ock i början af Juli ett medlingsförslag, af innehåll, att generalerna eller åtminstone Buddenbrock skulle åt allmänhetens förbittring uppoffras; — att Gyllenborg skulle afskedas, dock med bibehållande af sin lön; — att Gustaf Bonde skulle blifva kanslipresident; — att Mösspartiets afsatta ämbetsmän skulle återfå sina platser; — men att å andra sidan alla efterräkningar mot Hattpartiet skulle nedläggas. Några tycktes lyssna till förslaget; men af harm öfver en dylik Hattarnas tillämnade befrielse uppstod en skånsk bonde och sade, att *man kunde likaså gerna återuppsätta begge generalerna, samt frigifva Schedin och alla, både dalkarlar, Marstrands-fångar, tjufvar och mördare*, hvilket infall afbröt underhandlingen. Man trodde i alla händelser föga på dess framgång. Hattarna, ehuru stundom mycket uppskrämda, ville dock i det längsta hålla sig uppe. Å andra sidan hade Mössornas mod och anspråk stigit till vådlig höjd. Bonde och Bielke ville ogerna sitta i rådet tillsammans med Karl Gyllenborg. Man påstod, att af samma orsak ämnade Lagerberg och Cronstedt, liksom Erik Wrangel redan gjort, taga afsked; — ja! det utspriddes, att Elisabet hade på Bestuschews inrådan fordrat Gyllenborgs aflägsnande såsom villkor för stadfästelse af freden. Men vid samma tid yppades inom ryska hofvet en rörelse, som hotade med stora förändringar. L'Estocq, hvilken fordom å Elisabets vägnar bedrifvit hemliga underhandlingar med Gyllenborg, sökte störta bröderna Bestuschew, och anklagade i första rummet Mikael Bestuschews fru för stämplingar och det mot sjelfva ryska kejsarinnan. Nämnde bröder blefvo väl sedermera frikända; men berättelsen om deras anklagande blef af Gyllenborg framställd och utspridd på ett sätt, som gjorde troligt, att Ryssland snart skulle komma att styras, icke som hittills af Hattarnas fiende Bestuschew, utan af deras vän L'Estocq; en

uppfattning, som ånyo höjde partiets mod och anspråk. Dertill kom, att många officerare fruktade en allvarligare granskning öfver tropparnas uppförande i finska kriget, och fördenskull träget infunno sig på riddarhuset för att motarbeta all slags efterräkning. Henning Gyllenborg, som mot slutet af riksdagen ofta på den frånvarande Ungern-Sternbergs plats ledde underhandlingarna, gjorde det ock med mycken skicklighet och med mycket saktmod, och öfvertalade Hattarna att nedlägga några sina mest retsamma påståenden. Mössornas omedgörlighet och höga fordringar stötte å andra sidan förliknings-partiet tillbaka, och till följe af det ena som andra lyckades Hattarna att återfå någon öfvervigt icke blott inom adeln utan ock inom borgareståndet. De lyckades till och med att vid återbesättandet af 6 lediga platser i Hemliga Utskottet få dertill utsedda några sina skickligaste vänner. Häraf uppmuntrade, ville de ytterligare ställa så till, att de afsatta rådsherrarnas försvarsskrifter icke skulle komma till ständernas kännedom. Försöket misslyckades väl; men när samma skrifter meddelades, blefvo de af adel och borgare, ehuru efter hårda strider, förkastade, hvaremot prester och bönder gillade och ville befordra dem till trycket. Det sistnämnde ståndet yrkade tillika och med mycken envishet, att de afsatta rådsherrarna skulle genast återfå sina sysslor; isynnerhet som flere sådana just nu vore lediga, och det förklarade sig eljest hvarken vilja underskrifva riksdagsbeslutet eller bevilja rekryter. Adeln och borgareståndet föreslogo då, att till nästa riksdag uppskjuta rådsherrarnas sak, och samma stånd och serskildt Gyllenborg sökte skrämma presterna med hotelsen att borttaga den kära tionden och i stället gifva ståndet bestämd lön ur statskassan. Presterna läto dock icke skrämma sig, utan yrkade fortfarande på efterräkning och förklarade sig hafva mycket förtroende för de 1739 afsatta riksråden.

Nämndt är, att de 1741 fängslade herrarna, Arckenholtz, Gyllenstierna och Mathesius hade till följe af dels ständernas, dels Elisabets önskningar blifvit våren 1743 försatta i frihet. Man föreslog nu, att kejsarinnan borde som villkor för fredens stadfästande fordra, att Bonde och Bielke skulle i sina råds-ämbeten återinsättas. Men begge dessa herrar undanbådo sig ett dylikt förord; ty de önskade och hoppades att *segra endast genom rättvisan af sin sak*, och hade derföre begärt öfver sitt uppförande den strängaste undersökning.

Emellertid hade nu Serenii berättelse blifvit färdig och till Hemliga Utskottet inlemnad. Den var ganska ofördelaktig för de ämbets- och riksdagsmän, som 1739 yrkat på troppsändningen till Finnland och 1741 på krigsförklaringen mot Ryssland. Fördenskull och med förebärande af tidens korthet ville Hattarna till nästa riksdag uppskjuta granskningen af besagde skrift. Mössorna deremot ville nu genast framdraga och begagna den såsom ett kraftigt talande skäl för den sidans påståenden. I sammanhang härmed sökte Hattarna påskynda riksdagens slut; och äfven derföre, att de fruktade ett snart utbrytande krig mot Danmark, och att detta skulle tvinga många deras vänner bland officerarna att resa till sina regementen, hvarigenom Mössorna kunde omigen få öfverhand på riddarhuset. Adeln och borgareståndet utsatte fördenskull mötets afslutande till den 10 September, och man ville på riddarhuset förklara som *vanhederlig* (infame) hvarje adelsman, som efter bemälte dag deltoge i riksdags-göromålen. Men till följe af samma beräkning, ehuru åt motsatt håll, vägrade prest- och bondestånden till hvarje dylikt riksdagens afkortande, och förklarade sig ämna i händelse af adelns bortresa låta trycka och kring landet utsprida alla handlingar om de afsatta rådsherrarnas sak. Två stånd stodo således mot två, begge sidorna envisa, orubbliga, hotande. Ingen fanns, som mägtade samman-

hålla de splittrade sinnena; icke landtmarskalken, hvilken just genom misslyckade försök i den vägen förlorat båda partiernas förtroende; ej heller konungen, som aldrig haft hvarken det enas eller andras; och någon annan, någon tredje person kunde ej ens komma i fråga. Samhällsbanden hotade omigen att brista, och mången fruktade, att danska kronprinsen skulle infalla i riket, och att med honom skulle då förena sig prester och bönder, säkerligen ock många borgare, i förskräckelsen kanske till och med många adelsmän. Några främmande sändebud trodde sig förutse ett snart utbristande inbördes krig.

Men, hette det ofta och äfven nu, *Mössorna sakna kraft och enhet och isynnerhet ledare, och derföre skall man ock få se, att Hattarna slutligen segra.* Så var det ock; så gick det ock. I allmänhet kan sägas, att som enskilda personer voro många Mössor i sina åsigter och i sitt uppförande mycket allvarliga och bestämda. Men i fråga om förenad verksamhet ådagalade partiet i sin helhet mycken brist på plan, drift och sammanhållning; detta en följd till någon del af brist på ledare, men ock af en godmodighet, som icke ville tillgripa våldsamma medel, och en godtrogenhet, som hoppades, att sanningen och rättvisan skulle af egen och sjelftillräcklig kraft vinna seger. Hattarna deremot utvecklade mycken kraft och planmessig verksamhet; och när de höllo på att öfverröstas, hämtade man från landet hela hopar af fattiga besoldade adelsmän, *sex capita på en kärra*, som ordspråket lydde, hvilka skulle på riddarhuset förstärka partiets leder. Ungern-Sternberg förmåddes ock att i någon mån uppträda till Hattarnas försvar, och afljät den märkliga förklaring, att han genomgått Hemliga Utskottets protokoller för 1741 och funnit den då gjorda krigsförklaringen stödd på goda skäl. Som orsak till ett sådant hans beteende, uppgafs af somliga hans vacklande, svaga och eftergifvande lynne och hans benägenhet för sammanjemnk-

ningar och försoning; — af andra, ett löfte om Lewenhaupts regemente, hvilket han också erhöll; — af andra 50,000 écus, som han skulle hafva från franska sändebudet mottagit [1]. Härtill kom, att en stor skara riksdagsmän började längta efter hemmet och derföre råda till eftergifter, till förlikning. Vid åsynen af den oenighet, som redan utbrustit. och det inbördes krig, som hotade utbrista, och med samma tänkesätt nu som 1739 [2], beslöt ock Gustaf Bonde att vika tillbaka, och han förklarade sig icke vilja, med ytterligare anspråk på upprättelse föranleda någon oro, någon våda för fäderneslandet [3]. Och presterna? — Bland dessas medlemmar hafva, säger man, just i samma dagar 70,000 d. s. m. blifvit utdelade, hvarefter ståndet medgaf riksdagens snara slut. Genom ständernas flertal blef således denna fråga enligt Hattarnas önskan afgjord.

Serenii berättelse fick ett eget öde. Hemliga Utskottet, det beherrskades numera af Hattarna, tillstyrkte, att skriften skulle meddelas åt adeln, men icke åt något bland de andra stånden. Den upplästes ock på riddarhuset, hvarefter följde en kort tystnad, hvilken dock slutligen afbröts genom några inkast af Coyet, Henning Gyllenborg och Löwenhielm. Om nu skriften blifvit lemnad till allmän kännedom och till offentlig granskning, skulle den otvifvelaktigt hafva föranledt både långvariga och häftiga tvister; så häftiga, att de kunnat omigen bringa ett inbördes

---

[1]) Troligtvis en dikt af motpartiet. Voltemats anekdoter påstå ock, att beskyllningen var sanningslös. Erhållandet af regementet kan äfven ur lagliga skäl rättfärdigas. Åt såväl Ungern-Sternberg som Lagercrantz blef vid riksdagens slut värdigheten af general-major erbjuden; men begge undanbådo sig. Den först uppgifna förklaringen öfver Ungern-Sternbergs uppförande tyckes vara den sannolikaste.

[2]) 34. 208, 209.

[3]) Säfstaholm. I Fol. Riksdagshandlingar 2. 1727—1748 finnes flere utkast, i hvilka än på Bondes och Bielkes gemensamma, än på Bondes ensamma vägnar en sådan förklaring aflåts.

krig å bana. Ungern-Sternberg sökte fördenskull utverka sakens nedläggande. Han begagnade dervid Hattarnas vanliga skäl; nämligen, att ständer icke hade rätt att döma öfver ständer, 1743 års Hemliga Utskott icke öfver det af 1741 o. s. v. Till följe af det ena och det andra beslöt adeln, att berättelsen skulle hvarken åt de andra stånden delgifvas, ej heller af någon afskrifvas, utan förseglas och i riddarhusets arkiv nedläggas, hvilket förslag och beslut blef af flertalet mottaget med lifliga handklappningar och höga *Ja*-rop; — och härmed gåfvo sig ock de andra stånden tillfreds, vare sig af trötthet vid riksdagsbråket eller af fruktan för de följder, målets upptagande och handläggning skulle medföra [1].

---

[1] I Lewenhauptska arkivet på Säbylund förvaras en autobiografi af Serenius, i hvilken omtalas, huru han 1743 enligt uppdrag af ständerna utarbetade en *»Genesis belli Fennici, som till evig nesa ligger i Hemliga Utskottet»*. Det är troligtvis samma uppsats, som här ofvan omtalats, och som af Warmholtz anföres under n:r 6,209. Den finnes som handskrift äfven i Säfstaholms arkiv Fol. Politiska och Minister-Handl. 2. 1697—1789; samt i Rosenhanska samlingen i Uppsala — och på tyska i Büschings Magazin 2. 323—350, tryckt 1768, och säger sig Büsching hafva erhållit den af f. d. ryska sändebudet i Sverge friherre Korff. Denna tyska öfversättning blef, troligen på Möss-partiets föranstaltande, till svenska språket återförflyttad och tryckt i Stockholm 1770; se Warmholtz, nämnde nummer. Uppsatsen är af stor vigt och pålitlighet; emedan den anför till och med nummersidan i de offentliga handlingar, ur hvilka de bevisande citaterna äro hemtade. Dess sannfärdighet bestyrkes också deraf, att de försök till vederläggning, som utarbetades af And. Schönberg (Bref om en tryckt skrift kallad: Anmärkningar öfver svenska ministèrens förhållande och ursprunget till det år 1741 med Ryssland begynta krig, Stockholm 1771), och af en annan för oss okänd författare (Opartiskt omdöme öfver anmärkningarna vid svenska ministèrens förhållande och ursprunget till det år 1741 med Ryssland begynta krig, Stockholm 1771) ingendera mägtar faktiskt vederlägga Serenius, utan oftast fäkta med allmänna satser och ordalag. Schönberg begår dessutom i sin skrift flere fel; t. ex. då han påstår, att det så kallade carteretska förhållnings-brefvet var äkta, att berättelsen om de öfverdrifna fredsvillkoren var an-

Det andra med Serenii skrift sammanhängande ärendet, de afsatta riksrådens upprättelse, lyckades Hattarna att likaledes komma ifrån, åtminstone för ögonblicket; ty det blef uppskjutet till nästa riksdag, då det såsom en serdeles vigtig sak skulle framför alla andra till behandling åter upptagas.

Hattarna hade sålunda segrat. Men till hvad pris? och genom hvad medel? — Lewenhaupts, Buddenbrocks och dalkarlarnas blod; tillställda tronföljare-tvister, så förfärliga, att de förde fäderneslandet till undergångens brant; och sist ett tronföljareval, lika skymfligt för Sverges ära, som hotande för Sverges sjelfständighet. — Men; — Hattarna hade vunnit sitt mål. Gyllenborg, Tessin, Palmstierna, med flera, fingo behålla sina platser och således också hädanefter ledningen af Sverges angelägenheter. Huru, och med hvilka följder, de hittills fört denna ledning, det visste något hvar; ganska många ock, genom hvilka medel de lyckats 1739 att vinna och nu 1743 att bibehålla den; begge gångerna i öppen strid mot det stora flertalets önskningar. Förbittringen öfver deras framgångar och använda medel var allmän också bland ständerna; ehuru dessa för tillfället gifvit efter. Men när Hattarna ville i riksdagsbeslutet införa några ord till beröm för rådet och för dess styrelse, blef sådant med ovilja afslaget. Under riksmötets sista dagar rådde i hufvudstaden en feber-

---

tingen en motpartiets dikt eller en Hattarnas krigslist (se sid. 52—55), att Maurits Vellingk var troligen oskyldig, o. s. v.

Det tyckes, som Gustaf Bonde i sin skrift: *Sverge under Ulrika Eleonora och Fredrik I.* begagnat Serenii uppsats, liksom Bondes skrift ligger i mycket till grund för både Stövers och Stoeplers (34. 221) framställningar. Något sammanhang torde ock finnas mellan Serenii berättelse och en i Riddarhusets arkiv förvarad skrift kallad: *Betänkande litt. A, uppläst i Mindre Sekreta Deputationen den 27 Juni 1743, angående orsaken till tropparnas öfversändande till Finnland 1739.*

aktig spänning. Men fruktan för grannstaterna, å ena sidan ryssen, å den andra dansken, samt fruktan för egna landsmän, de förbittrade och upprorslystna bönderna, dessa farhågor hejdade hvarje våldsammare utbrott. Man lät alltså, åtminstone för tillfället, sina anspråk och sina missnöjen nedtystas, och medgaf, att ständerna skulle få åtskiljas. *Och*, säger Gustaf Bonde, *så blef denna märkvärdiga riksdag afslutad den 12 September, sedan den påstått under hvarjehanda bedröfliga och ängsliga omskiften inemot 13 månaders tid. Gud låte aldrig mer någon dylik återkomma!* [1])

SJUTTONDE KAPITLET.

DYNINGAR EFTER STORMEN.

Den föregående stormen hade varit så stark, att den måste efterlemna dyningar, både svåra och långvariga; och det är åt beskrifningen af dessa rörelser, vi egna nedanstående kapitel.

ORON I LANDET.

Visserligen var nu freden med Ryssland afslutad, tronföljare vald, upproret dämpadt och efterräkningen åtminstone för tillfället undanskjuten. Men sjelfva dessa frågor, likasom sättet, hvarpå de blifvit

[1]) Uppsala, Stierneldska samlingen. — Kongl. Bibliot. Magnus v. Celses Svenska mäns minnen, Fol. — samt Adelns prot. från Aug. 1742 till Sept. 1743. — Rådsprot. Danska, Fransyska, Österr. och Sax. min. bref.

afgjorda, hade våldsamt ingripit i svenska folkets innersta förhållanden och djupt sårat dess ömtåligaste sidor. Inom alla samhällsklasser, äfven de lägsta, hade till feberaktig verksamhet blifvit uppjagad och till inbördes strid uppeggad en mängd häftiga, ofta sinsemellan motsatta känslor, t. ex. hat mot Ryssland och fruktan för Ryssland; hämndlystnadens åtrå efter strid och trötthetens efter fred; hoppets längtan efter en skandinavisk union, och minnets farhåga för hvarje sådan; glädjen att hafva återfått Finnland, men blygseln att hafva köpt det medelst ett af Ryssland påtvingadt tronföljareval. Härtill kom den inbördes förbittringen mellan Hattar och Mössor och mellan adel och bönder; och tillika rätts- och fosterlands-känslans önskan att få aflägsna, få bestraffa krigets upphofsmän, samt harmen, när sådana, som man tyckte, rättvisa önskningar icke blefvo tillfredsställda. Dessa företeelser och känslor i förening underhöllo ett allmänt utspridt missnöje, en verklig förbittring mot Hattarna. Deras personer och åtgerder blefvo tillika föremål för mycket begabberi och hån. Dalin med sin stora förmåga att både upptäcka och gissla hvarje öfverdrift, hvarje löjlighet, kunde ingalunda vara blind för de många dylika drag, hvilka och med så bjerta färger visade sig i Hattarnas hela uppförande. Ehuru sjelf fordom hänförd af just samma öfvermod, samma krigslystnad [1]), kunde han dock nu mera omöjligen afhålla sig från att göra dem till föremål för ett stundom ganska bitande skämt. Under åren 1742 och 1743 skref han i dylik anda flere småvers, bland hvilka några redan blifvit här inryckta [2]). När nu den så öfvermodigt började fejden var afslutad, företog han sig att i ett gäckande qväde beskrifva hela historien om Hattarnas krigslystnad och krig ifrån 1739 till och med 1743. Sången kal-

[1]) 31. 221—225.
[2]) Sidd. 2, 4.

lades en *kämpavisa*, och ändade hvarje sin strof med orden:

Men hatten är krönt med lager och seger och ära;

ett omqväde, som någon bland Hattpartiets skalder hade 1739 i sina stolta förhoppningar begagnat, men som Dalin nu upptog och till begabberi använde [1]. Visan besjöng, huru kämparna [2] rustade sig att befria stolt Sigrid [3], som varit innestängd i tornet det mörka [4]; och huru deras företag efter elfva månaders strid [5] lyckades: och huru de togo den sköna jungfrun ut ur tornet och upphöjde henne på sina axlar. Men heter det:

Stolts Sigrid blef både blek och röd;
Hon kunde deras hjelp ej försaka:
»Tänk! att jag ej visste, att jag var i nöd»,
Sade hon, »Gud hjelpe mig tillbaka».
Men hatten är krönt med lager och seger och ära.

Sedan berättades, huru kämparna förde henne ut i en mörk skog [6]; huru hon visade oro för dervarande jättar och troll; men huru kämparna och deras anförare *Härgrim* [7] lofvade att strida för henne så, att *»jordens inelfvor skulle bäfva»* och alla *stolts Sigrids fiender dränkas i blod.* Men, tillade visan:

Men rätt i detsamma så hördes en låt
Af björnen [8], som mumla' i skogen.

---

[1] 34. 211. Dervarande not anser kämpavisan vara skrifven 1742 eller 1743. Men i sin tryckta gestalt hör hon påtagligen till sednare hälften af 1743.

[2] Hattarna.

[3] Sverge.

[4] Mössornas fredliga styrelse.

[5] Riksdagen 1738—1739 varade vid pass elfva månader.

[6] Rysska kriget.

[7] Lewenhaupt?

[8] Rysska krigsmagten.

De unga hjeltar blekna' och sade med gråt:
»ack, om vi nu sutte på krogen!» [1]
Men hatten är krönt med lager och seger och ära.

En björnunge [2]) syntes, han var ej så arg.
Men kämparna brådt sig undstungo.
Se'n blef dem hvar ekorn så stor som en varg.
De tystna', de bäfva', de sprungo.
Men hatten är krönt med lager och seger och ära.

Sedan omtalades, huru kämparna med sina *»slokande hattar»* flydde, och huru stolts Sigrid, afsvimmad, qvarlemnades i björnarnas våld; men huru hon slutligen blef befriad af en tapper riddare [3]). Dikten slutade med följande både för dåvarande och andra tider lärorika strof:

Men alle i, som lyden på denna här sång,
Låt oss en god önskan nu göra!
Att aldrig våra kämpar må ännu en gång
Få magt att den sköna bortföra.
Men hatten är krönt med lager och seger och ära.

Dikten var skrifven till samma då för tiden allmänt kända ton, som visorna om *Kung Karl och herr Peder* [4]), och om *Herr Henrik och herr Arvid*, hvarföre den ock kunde genast och öfverallt sjungas. Lätt kan ock förstås, att den samt många dess likar skulle under då varande tidsförhållanden flyga öfver landet och göra Hattarna genom framställnings-sättets spelande qvickhet till föremål för åtlöje, och genom de till grund liggande tankarnas förfärliga sanning till föremål för ovilja och förbittring [5]).

---

[1]) Wessels kaffehus i Stockholm, der de krigslystna officerarne plägat mötas och samspråka.
[2]) Lascy?
[3]) Adolf Fredrik.
[4]) 24. 56
[5]) Huruvida dock Dalin vågade att redan då genom trycket gifva visan en större offentlighet, är en sak, som vi icke känna.

Sistnämnde känsla, ehuru stark bland alla samhällsklasser, var dock ojemnförligen starkast bland allmogen, och det af lätt begripliga skäl. Bondeståndet hade i det längsta afrådt från krig; men likväl blef ett sådant beslutadt; — bondeståndet hade envist kämpat mot riksförnedringen att välja tronföljare efter Rysslands föreskrift, men likväl blef ett sådant val genomdrifvet; — bondeståndet hade, med aning om den stora betydelsen af en skandinavisk förening, ifrat för danska kronprinsens utkorande, men fåfängt, och tillfället till en sådan förbindelse lemnades obegagnadt; — bondeståndet hade med ifver fordrat efterräkning och straff öfver de statsmän, som störtat fäderneslandet i olycka, men dessa herrar förblefvo icke blott ostraffade, utan ock i fortfarande besittning af rikets högsta värdigheter och inflytelserikaste ämbeten; — bondeståndet hade derjemnte sett dalkarlarna, sina likar till samhällsläge, tänkesätt och önskningar häktas och afstraffas och det i visst fall just för sådana tänkesätt och önskningar, som af flertalet bland allmogen hystes. Detta å ena sidan. Å den andra kunde denna i landsorterna kringspridda allmoge icke ega nog kännedom och öfversigt af de allmänna ärenderna för att begripa, hvarken att statens dåvarande belägenhet ovillkorligen tvingade till de 1743 vidtagna åtgerderna, huru motbjudande, huru förnedrande dessa ock voro; — — — ej heller att under dåvarande omständigheter danska kronprinsens utväljande, dalkarlsupprorets ohejdade framfart och Hatt-partiets stränga bestraffning skulle hafva upprifvit både freden och samhälls-ordningen och störtat fäderneslandet i ett än förfärligare djup af elände. Hvarje kunnigare och klarsyntare man kunde fördenskull inse, att under så beskaffade omständigheter måste hos en så beskaffad allmoge förefinnas ett missnöje, så allmänt, envist och häftigt,

att svåra upprorsrörelser kunde när som häldst framkallas.

Minst bland alla voro Hatt-regeringens medlemmar blinda för dessa hotande omständigheter. Genast tillgrepos ock hvarjehanda medel till folkets upplysande, lugnande, blidkande. Redan samma dag, Adolf Fredrik valdes, och äfven sedermera utfärdades omständliga berättelser om rikets belägenhet och om dalkarls-upproret; berättelser, hvilka sökte ådagalägga regeringens långmodighet, dalkarlarnas öfvermod och upprepade löftesbrott; så att enhvar kunde, med ledning deraf, tydligen förutse de olyckliga följderna, i händelse upproret fått ohejdadt fortgå. Landshöfdingarna ålades kringsprida dessa underrättelser och göra allt till menigheternas upplysning och lugnande. För att om möjligt vinna äfven deras tillgifvenhet, deras förtroende, lät regeringen den 9 Juli åt allmogen efterskänka en nyss förut beviljad fensterskatt, och åt mindre hemmansegare hälften af årets så väl kontribution som lön- och betalnings-afgift. Några dagar derefter eller den 12 Juli ålades landshöfdingen i Vestergötland att gå med försigtighet till väga vid skatt-uppbörden hos ortens i allmänhet missnöjda och oroliga menigheter. Några dagar derefter eller den 25 Juli blef gudstjenst på de så kallade apostladagarna och mindre helgdagarna åter påbuden; emedan allmogen hade med häftighet klagat öfver deras afskaffande, såsom en mot Guds ord visad vanvördnad, den der skulle draga förbannelse öfver landet. Sex veckor derefter eller den 10 September utfärdade regeringen sitt svar på bondeståndets riksdagsbesvär, ett svar, i hvilket man sökte så mycket möjligt gå dess önskningar till mötes; — och 5 veckor derefter eller den 19 Oktober fick hela rikets allmoge äfven för framtiden eftergift på en tredjedel af den hittills erlaggda lön- och betalnings-afgiften. Också hotelser användes, och man stadgade, t. ex. att den, som egenmägtigt utfärdade budkafle till allmänhetens

sammankallande, skulle mista högra handen och hufvudet samt steglas; och att den, som fortskaffade sådana olofliga budkaflar, skulle straffas, mannen med 40 par spö, qvinnan med 30 par ris, och båda derjemnte med sex års fästnings-arbete. Dessutom hotade regeringen att i nödfall kringsända troppar och styra våld med våld. Till Brunbäcks färja blef ock Lagercrantz med något krigsfolk skickad för att innestänga och tygla de ännu bullrande dalkarlarna.

Men allmogens ofvan uppräknade anledningar till missnöje voro ej blott många, utan ock i dess och i flere andras ögon välgrundade. Mot dem kunde också för tillfället ingenting hufvudsakligt uträttas genom dessa regeringens kungörelser och åtgerder, hvarken de lockande eller hotande; häldst sinnesstämningen allt framgent uppretades genom kringsmygande både danska och svenska upprorsstiftare och upprorsskrifter. Båda delarna framkastade med ytterlig djerfhet sanningar och osanningar om hvarandra, men alltid ordnade så, att de skulle locka eller reta till uppror, vanligtvis till fördel för danska prinsen. Stundom vände man sig till det lägre borgerskapet, hvilket man sökte uppreta mot det högre och mot det vid riksdagen varande borgareståndet, hvilket man påstod vara beherrskadt af sina borgmästare och derföre böra kallas *»borgmästare-ståndet»*. *Det hade*, tillade man, *vid Adolf Fredriks val förrådt Sverge åt Ryssland, och vid många andra tillfällen uppoffrat borgerskapets fördelar för sina egna personers.* Oftast vände man sig dock till allmogen och det är lärorikt att se, hurudana de tankar, de känslor voro, hvilka man ville väcka, eller till högre grad uppdrifva. Man kringspridde t. ex. partiska och blodiga beskrifningar öfver dalkarlarnas pryglande och nedskjutning, samt förbittrande beskrifningar öfver de högre samhällsklassernas högre välstånd och magt, och stundom vågade man till och med förneka ryska fredsslutets verklighet. En ofta förekommande tankegång var

också den, att, ehuru svenska folkets ombud, *ständerna, riksdagsmännen, utkorat Adolf Fredrik, så ville dock principalerna, svenska folket sjelft, hafva danska kronprinsen och skulle äfven göra sin vilja gällande.* Man beskref en annan gång, *huru adeln befarade, att genom denne till envälde uppfostrade prins blifva ytterligare qväst och genom fortgående reduktion nedsatt, och huru det följaktligen var just på adelns begäran, som Elisabet föreslog och genomdref Adolf Fredriks val; — huru adel och borgare hade med öfversitteri behandlat danska prinsens anhängare, spottat dem i ansigtet, kallat danskt sinnade riksdagsprester för svarta hundar, och Stockholms och Göteborgs lägre borgerskap för ett pack, som borde hållas under oket; — huru dalkarlarna kommit till Stockholm i god afsigt, men blifvit mot gifvet löfte nedskjutna*[1]; — *huru faran för Ryssland icke vore stor, ty Sverges bönder ämnade gå man ur huset och återtaga det Finnland, som Sverges adel förspillt;* — eller en annan gång, *huru bönderna, som icke bidragit till krigets framkallande, borde ej heller bidraga till dess utförande, hvilket deremot adelsfanan och prestdragonerna kunde åtaga sig; — huru det i ryska freden betingade villkoret, att få till Adolf Fredriks upprätthallande inkalla ryska hjelptroppar, vore det nedrigaste, det föraktligaste förslag, som någonsin kunde göras, en skam öfver allt, hvad skam heter.* En annan smygskrift bar namnet: *Svenska adelns afsked och resepass åt Sverges heder och ära.* Deri lästes bland annat: *vi Sverges ridderskap och adel göre veterligt, att, emedan Sverges ära faller oss alltför kostsam att underhålla, hafva vi härmedelst gifvit henne afsked och tillåtelse att söka anställning hos andra folk. Vi tacka för den tjenst, hon bevisat*

---

[1]) Saknande en nära kännedom rörande händelserna och deras sammanhang, trodde många då lefvande och i öfrigt kunniga personer, det Hatt-regeringen begått ett verkligt löftesbrott, när den lät skjuta på dalkarlarna.

våra förfäder, men vi sjelfva äro icke längre deraf i behof; ty åligger det en hvar att låta berörda Svea rikes ära med betjening och tillbehör obehindradt begifva sig, hvart hon vill. I sammanhang med denna orlofssedel kringspriddes en annan skrift, hvilken i borgare- och bondeståndens namn uppmanade svenska äran att stanna qvar; *ty*, hette det, *om adeln ej vill bidraga till hennes underhåll, så skola vi borgare och bönder åtaga oss det; och om svenska äran är död hos de blå, skall verlden ändock få se, att hon lefver hos de grå, och att vid ett bondebälte kan fästas lika mycket heders-känsla som vid en galonerad hatt.* Följden af dessa skrifter i förening med ofvan uppräknade förhållanden blef en fortfarande förbittring. Bland rikets lägre borgerskap anstälides halft upproriska rörelser mot borgareståndet och mot riksdagsbeslutet; bland göteborgarne till och med mot Adolf Fredrik sjelf. Under loppet af Juli var allmogen i södra och medlersta Sverge ganska orolig. *Den hotade att gå man ur huset och afsätta Adolf Fredrik och tillsätta danska kronprinsen, och detta, så snart skörden hunnit inbergas;* eller, hette det en annan gång, *så snart hafvet frusit till, så att Adolf Fredrik ej längre kan erhålla hjelp från Ryssland.* Skåningar och gottländningar förmente sig icke böra gripa till vapen mot danskarna, i händelse dessa intågade i landet. En hop härader i Vestergötland vägrade betala skatt, och anstäldde åtskilliga förödelser på dervarande öfverste-boställe; emedan innehafvaren Lagercrantz var mer än någon annan person ett mål för allmogens hat.

Dylika känslor, lika djupa, ehuru mer sansade, funnos ock hos en mängd personer inom både medel- och högre samhällsklasser. Harmen öfver tronföljare-valet blef inom dessa kretsar än större, när till deras kunskap kom, huru i den kungörelse om freden, som för ryssarna offentliggjordes, Elisabet hade med tydliga ord sagt, att *Adolf Fredriks val*

skett till följe af hennes önskningar, och att man fördenskull borde vara försäkrad derom, att han, uppstigen på tronen, skulle underhålla en orubblig vänskap med Ryssland. Detta öppna påpekande af Sverges för tillfället iråkade och för framtiden hotande vasallskap måste hos hvarje svensk man väcka en ovilja, icke blott häftig utan ock mångsidig; nämligen, mot Rysslands förolämpande sjellberöm; mot den af ryssarna påtrugade tronföljaren; mot de statsmän, som störtat Sverge i ett sådant djup af förnedring; och tillika mot adeln, såsom det stånd, hvilket, mer än de andra, bidragit till framkallandet af det olyckliga kriget, och sedermera till inkallandet af den så kallade *ryska lydfursten* [1].

DANMARK UPPVIGLAR MISSNÖJET I SVERGE OCH RUSTAR TILL KRIG.

Så snart ryska regeringens stadfästelse af beredelsefreden ankommit till Stockholm, afreste Berkentin och Grüner derifrån, och lätt kan anas så väl deras som danska hofvets känslor. Svenska regeringen ville gerna blidka deras uppretade sinnen, och erböd derför en penningsumma åt danska staten och gaf en rik föräring äfven åt den bortresande Grüner; ehuru denne mer än någon annan tillställt och underblåst de hotande upprorsrörelserna. Men dylika småsaker och artigheter kunde ingalunda blidka harmen öfver tronföljare-valets utgång. I andan af dåtidens skandinavism hade danska konungahuset smickrat sig med hoppet om en ny krona, hoppet att kunna under sitt välde förena Nordens trenne riken, och

---

[1]) Danska min. bref. — Trolle-Ljungby arkiv. Tessinska papperen.

detta mål var i det närmaste vunnet [1]. Men på en gång och inom några få dagar, från den 14 till den 23 Juni, hade alla de lysande hägringarna försvunnit, och i stället för en ny krona hade danska konungahuset fått en ny och mägtig fiende. Dess belägenhet hade nämligen numera blifvit ganska vådlig, sedan man till tronföljare utkorat i Ryssland hertig Karl Peter Ulrik och i Sverge hertig Adolf Fredrik, begge ättlingar af det mot Danmark fiendtliga furstehuset Holstein-Gottorp, och begge med besittningsrätt eller arfs-anspråk på hertigdömena Slesvig och Holstein, och numera också med erhållen magt att försvara samma anspråk; — och det var likväl just dessa två hertigdömens sammansmältande med Danmark, som utgjorde en bland de vigtigaste lifsfrågorna för nämnde rike. Att om möjligt upprifva det sista tronföljare-valet i Sverge och i stället låta det falla på Danmarks kronprins blef således ett i hög grad vigtigt föremål för konung Kristian den sjettes önskningar. Han trodde sig ock hafva någon förhoppning om framgång. Man visste, att största delen af södra och medlersta Sverges innevånare stodo färdiga att understödja Danmarks anspråk. Man hoppades ock på en i Ryssland tillämnad statshvälfning [2], genom hvilken Elisabet skulle störtas, och Adolf Fredrik sålunda beröfvas hvarje derifrån kommande hjelp. Man hoppades ock, att, ifall Danmark angrepe Skåne, skulle konung Fredrik den andre i Preussen angripa Pommern, och derigenom splittra Sverges försvars-krafter. Som rättfärdigande skäl framlade Kristian den sjette följande tankegång: *svenska ständerna hade beslutat välja danska kronprinsen, så framt ej Ryssland inom den 21 Juni medgifvit fred på de villkor, samma ständer förestafvat; — men, ehuru ständerna icke bland dessa villkor upptagit bort-*

---

[1] Sidd. 116, 117.
[2] Sid. 166.

lemnandet af Nyslott, blef detta likväl åt Ryssland vid fredsslutet den 16 Juni afträdt; — man hade således öfverskridit ständernas villkor för Adolf Fredriks val; — detta val var således icke lagligt, icke gällande; hvaremot och emedan intill den 21 Juni ingen fred blifvit på de bestämda villkoren afslutad, borde, enligt alla ständernas uttryckliga löfte, danska kronprinsens förutgående villkorliga val blifva ovillkorligen stadfästadt. Tankegången innehöll både sanning och osanning. Sanning var allt, hvad deri uttalades, utom slutsatsen; men denna var origtig, emedan den hvilade på ett förtigande af den omständigheten, att fredsombuden afstodo Nyslott m. m. endast *sub sperati* eller med förbehåll af ständernas bekräftelse; och att ständerna verkligen och genast gåfvo denna bekräftelse och derigenom också laglighet åt både freden och valet. Danska hofvet ville ej erkänna gilltigheten af denna bekräftelse, utan höll sig strängt vid ständernas första beslut och vid sin egen derpå grundade och nyss anförda tankegång. Följaktligen ville ock många danskar genast med väpnad hand infalla i Sverge, understödja dervarande missnöje samt om möjligt upphäfva hertig Adolf Fredriks val och genomdrifva prins Fredriks.

Svårigheterna vid ett sådant företag voro dock hvarken få eller små. Man förutsåg häftiga strider och mycken blodsutgjutelse, en tanke, hvarvid Kristian den sjettes känsla bäfvade tillbaka. Man kunde likaledes förutse, att en betydlig del af svenska folket skulle med vedervilja betrakta en på så ohyggligt sätt intrugad dansk tronföljare. Och dessutom! var det väl troligt, att han verkligen kunde intrugas? var det väl troligt, att man skulle lyckas i ett företag, som hade emot sig vigten af ett redan lagligen fullbordadt val, och detta understödt af Hatt-partiet inom hela Sverge, af alla innevånarna i Norr- och Finnland, och dertill af Elisabets slägtkärlek och Rysslands magt? I betraktande af dessa omständig-

heter tyckte många konung Kristians rådgifvare, att han borde *nedlägga prins Fredriks anspråk på Sverge, och deremot förmå Adolf Fredrik att till fördel för Danmark nedlägga sina anspråk på Slesvig och Holstein och att öfvertala sina slägtingar till samma eftergift. För att framtvinga en dylik afsägelse, borde Danmark med kraftiga rustningar bereda sig till ett infall i Sverge och måhända verkligen företaga ett sådant. Man torde kunna bemägtiga sig Skåne eller Bohus-län, eller kanske båda, och sedermera för deras återlemnande betinga sig Slesvig och Holstein.* Denna plan tyckes hafva varit den verkliga, den innersta tanken; ehuru man i det yttre låtsade vidhålla prinsens rättighet till svenska kronan. på det alla skandinaviskt sinnade i Sverge och isynnerhet allmogen måtte derigenom lockas till de upprors-rörelser, som skulle skrämma Adolf Fredrik till den önskade afsägelsen.

I enlighet med besagde plan vidtogos flere anstalter. Grüner, hvilken hittills varit och än i denna stund var den, som ifrigast arbetade för svensk-danska tronföljden, blef af sin regering mycket hyllad, en uppmaning till andra att utmärka sig genom likartad verksamhet Till flere Sverges landskap skickades nya uppviglare, oftast förklädda öfver- eller under-officerare, hvilka stodo under ledning i Skåne af Grüner och i Dalarna af en person, som tycks hafva kallat sig än Roos, än Rosenberg, än De la Roche, än Gedela [1]). Man lät dessa personer omtala, huru danska kronprinsen hade sagt: *jag skall nog i framtiden göra mig förtjent af den välvilja, svenska folket ådagalaggt; men jag skall ej heller glömma svenska rådets och adelns oanständiga upp-*

---

[1]) Möjligtvis hafva dock några bland dessa olika namn burits af olika personer; — vi hafva icke hunnit tillräckligen utreda förhållandet.

förande; likaså, huru han lofvat *regera efter Sverges gamla konungabalk, bibehålla alla ständerna vid deras privilegier. icke införa främmande troppar eller tjenstemän, ständigt hafva sin bostad i Sverge och icke fordra någon förening rikena emellan,* o. s. v. Serskildt blefvo Dalarna smickrade genom hvarjehanda förespeglingar, t. ex. om en *gåfva af tre tunnor guld; — om tio års blifvande skattefrihet; — om 12,000 gevär och 8,000 lispund viktualievaror, hvilka skulle från Norrge insändas; — om betydliga hjelptroppar, så att dalkarlarna kunde med dessas biträde utkräfva hämnd öfver sina landsmäns i Stockholm utgjutna blod, och tillika fördrifva de kätterska ryssarna,* o. s. v. Dessutom ämnade danska regeringen samla stora förråd af tobak och brännvin för att dermed vid infallet muta allmogen. Skälen och lockmedlen i förening med både partihatet och den skandinaviska tanken medförde påräknad verkan, och i landsorterna voro många färdiga att med hyllningar mottaga den danska tronföljaren. För att öfverlägga om dertill nödiga förberedelser afreste till Köpenhamn flere missnöjda svenskar och det af alla samhällsklasser, och bland andra tre bönder från Dalarna, hvilka blefvo mottagna och fingo bo på ett bland de kungliga lustslotten. Tessin, dåvarande svenskt sändebud i Köpenhamn, klagade öfver de svårigheter sådana utliggare ställde i vägen för hans underhandlingar.

I sammanhang med dessa uppviglingsförsök rustade sig Danmark till anfall och det med mycket hotande åtbörder. I Norrge samlades en betydlig styrka, som skulle inbryta på tre olika vägar; nämligen öfver Bohus-län, Dalsland och Wermland, och det hette stundom, att danska kronprinsen ville i egen person leda rörelserna. En annan härafdelning stod på Seeland, färdig att när som hälst segla öfver till Skåne; och af den danska väl rustade flottan skulle en del stänga Göteborg, en annan stänga Karlskrona, och den tredje stanna i Sundet för att trygga

samfärdseln mellan Seeland och Skåne, och utefter det sistnämndes kust blefvo för samma ändamål farvattnen omigen undersökta. I Köpenhamn var sinnesstämningen förbittrad ända derhän, att Tessins husfolk blef af pöbeln skymfadt och misshandladt. Några afrådde väl konung Kristian från krig; ty detta ansågs af ett par generaler för vådligt och af bigtfadern för syndigt; men de flesta rådgifvarne ville öppna fälttåget genast, d. v. s. i Augusti eller September 1743, och påstodo, att Danmark vore för sådant ändamål redan tillräckligen rustadt [1]).

SVENSKA REGERINGENS RUSTNINGAR MOT DANMARK OCH MOT UPPRORET.

Hotad af så stora både yttre och inre faror, utrustade väl svenska regeringen en del af flottan, och skickade några regementer till både södra och vestra gränsen; men ett tillräckligt försvar kunde man icke åstadkomma. Nödiga penningar saknades; man ämnade väl för dylikas erhållande pantsätta Gottland eller Pommern; men intetdera förslaget kunde bringas till verkställighet. Nödiga och derjemnte pålitliga stridskrafter saknades ock; ty soldaterna hyste för bönderna och för danska kronprinsen större tillgifvenhet än för regeringen och för hertig Adolf Fredrik; och det ömkliga sätt, hvarpå finska kriget blifvit fördt, hade minskat, nästan tillintetgjort allt förtroende och all aktning för befälet. Nödiga gerder till anskaffande af penningar och nödiga rekryteringar till anskaffande af nya krigare voro ej heller att tänka på; ty man förutsåg, att allmogen i medlersta och södra Sverge skulle enhälligt och djerft sätta sig emot båda dessa åtgerder. I spetsen för de missnöjda qvarstodo dal-

---

[1]) Danska min. bref. — Rådsprot. — Trolle-Ljungby arkiv. Tessinska papperen.

karlarna ännu, och oaktadt deras på Gustaf Adolfs torg erhållna upptuktelse. Redan i början af Juli blef ock, som nämndt är, för deras tyglande Lagercrantz med några troppar skickad till Dalarna. Under dittågandet fick han väl af allmogen i Uppland och Vestmanland röna någon gensträfvighet; men vid ankomsten till Brunbäck visade sig dalkarlarne så ödmjuka och stilla, att han med sina troppar snart återvände och inför regeringen omtalade, huru denna landsort *vore numera så lugnad, att der ej skulle på 200 år uppstå någon oro.* Men i rak motsats till dessa försäkringar blefvo inom några veckor Dalarna omigen fyllda af upprors-rörelser, och dessa af så vådlig beskaffenhet, att man till deras qväfvande ansåg sig böra tillgripa våldsamma medel. En och annan mente då, att Fredrik borde sjelf sätta sig i spetsen för de dit aftågande tropparna; ty hans närvaro skulle ingifva allmogen mer aktning och förtroende; men hvarje sådan tanke blef snart öfvergifven, och på konungens eget förslag erbjöd man uppdraget omigen åt den kraftfulle Lagercrantz. Denne biföll; men begärde och fick med sig troppar ej blott till större antal än sist, utan ock af större pålitlighet; nämligen från sådana landsorter, Finnland och Vesterbotten m. fl., hvilka hade mest att frukta af ett nytt krig mot Ryssland. och derföre voro angelägnast om fredens upprätthållande. I spetsen för denna styrka anträdde han tåget norrut, och för att undandölja det oroande i såväl åtgerden som orsaken skulle det heta, att tropparna kommit för att skydda Dalarna mot infall från Norrge. Denna gång stannade ej Lagercrantz vid Dal-gränsen, utan gick långt in i landskapet och sammankallade der allmogen från Leksands, Mora och Elfdals m. fl. socknar. Till dessa menigheter höll han nu ett straffftal, i hvilket han. *undantagande de redlige män, som i samlingen kunde finnas,* kallade de öfriga *äreförgätna och gudlösa bofvar samt vederstyggliga upprorsmän, de der mot ed och samvete gått till hufvudstaden och*

velat tillvälla sig magt att föreskrifva hela riket lag och att ensamma tillsätta tronföljare. — Edra förfäder, tillade han, *hafva ofta klappat Juten på tröjan och derigenom förvärfvat mycken ära; men i ären icke deras äkta afkomlingar, ty i viljen kalla Juten in i landet och göra oss till hans trälar. I ären de, som lockat honom till de hotande rörelser, för hvilkas skull vår nådige konung måst omigen utrusta här och flotta till stor tunga för Sverges öfriga innevånare. Till detta onda ären i skulden, i fördömda själar och arga kanaljer, hvilka man också derföre borde bestraffa med eld och svärd, med stegel och hjul.* Serskildt vände han sig till innevånarne i Venjans och Bjursås socknar såsom de, *från hvilka*, sade han, *allt ondt förnämligast hade sitt upphof.* Han förklarade ytterligare, *att 7,000 finnar, 12,000 ryssar och 60 rysska galèrer kommit eller skulle komma för att betrygga landets inre och yttre fred;* och han hotade, *att ifall Dalarna icke hölle sig stilla, ämnade han ditkomma än en gång och då medföra finska och rysska soldater, hvilka nog skulle lära dalkarlarna att frukta Gud och ära konungen.* Talet, i hög grad rått och våldsamt, var dock i sin art fyndigt, kraftigt och välberäknadt, samt innehöll jemnte sina öfverdrifter några ganska vigtiga och behjertansvärda sanningar. Vare sig af denna orsak, eller för de medföljande knektarnas skull; alltnog, det blef af dalkarlarna afhördt under tystnad och stundom under visad ånger och med bön om tillgift. Men knappt hade Lagercrantz med sina troppar lemnat landsorten, förr än oron och stämplingarna åter begynte visa sig.

Regeringen och Adolf Fredriks parti hade dock äfven de att påräkna ej obetydliga inrikes stöd; isynnerhet af Hattpartiets anhängare, hvilka till stort antal öfver hela landet förefunnos; och likaså af de nordliga orternas innevånare, så högre som lägre, hvilka gladdes åt den nyss afslutade freden, och voro mycket förbittrade mot en hvar, som ville densamma om-

intetgöra. Bland allmogen i Norrland hördes ock häftiga hotelser; nämligen, att man ur huset tåga in i Dalarna och der ihjelslå till och med barnet i vaggan, om nämligen dalkarlarna sökte föranleda nytt krig mot Ryssland. Samma känslor och tänkesätt hystes i än högre grad af finnarna. Till försvar mot Danmark och till tyglande af upproret lät fördenskull regeringen tillkalla några finska och norrländska regementen, hvilka inqvarterades i södra och vestra orterna. Denna styrka var dock icke på långt när tillräcklig för att motstå på en gång de danska härarna och det inre missnöjet. Regeringen måste fördenskull se sig om efter främmande understöd, och man föreslog att hemta några regementen från Hessen, hvilket likväl ansågs ogörligt eller otillräckligt. Det var nu och till följe af dessa förhållanden, som man tillgrep den märkliga åtgerden att för regeringens tryggande kalla ryska hjelptroppar in i landet [1]).

SVENSKA HATT-REGERINGEN INKALLAR TILL SITT STÖD RYSSKA HJELPTROPPAR.

Karl Gyllenborg och hans vänner hade vunnit sina platser och sin magt genom att uppegga svenskarna till hat mot Ryssland, och genom att uppmana svenskarna att med vapen i hand befria sig från det beroende under Ryssland, hvilket, som man påstod, Arvid Horn skulle hafva föranledt. Partiets personliga mål vunnos; Gyllenborg blef kanslipresident och hans vänner rådsherrar och det af många efterlängtade kriget utbröt. Men det slutade med ett icke uppdiktadt, utan verkligt beroende under Ryssland, och detta så djupt och så nesligt, att Sverges folk nödgades välja tronföljare efter ryssarnas föreskrift, och att Sverges regering nödga-

[1]) Danska min. bref. — Nordin. — Skokloster Miscell. XIV.

des söka skydd bakom ryssarnas härar; — de nyss förut skymfade, föraktade och hatade ryssarnas. Något mer förödmjukande kunde näppeligen uttänkas, och likväl måste Gyllenborg och hans vänner underkasta sig sjelfva och sitt fäderneslana denna förnedring; — ja de måste bedja derom, såsom deras enda räddnings-medel. Sällan har straffet följt förbrytelsen i spåren så hastigt, så kraftigt och med så ögonskenligt sammanhang.

Redan flere månader förut hade Hattpartiets ledare anat sitt blifvande behof af Rysslands understöd, och derföre också utverkat en i beredelse-freden den 16 Juni af Elisabet gifven förbindelse, att gemensamt med Sverge afvärja *den oro, som genom Adolf Fredriks val möjligen kunde föranledas.* Straxt efter samma val sändes ock general Düring till Petersburg för att bland annat också påminna om detta löfte. Första meningen var, att Rysslands Arkangelflotta skulle segla söderut för att mot den danska skydda kusterna af Bohus-län, Halland och Skåne; och att 7,000 ryssar skulle landstiga vid Gefle och derifrån tåga inåt landet för att hålla de upproriska och isynnerhet dalkarlarna i styr. Snart insåg man dock otillräckligheten af dessa åtgerder. Af fruktan för den danska hären i förening med det svenska missnöjet beslöt då Gyllenborg att anhålla om kraftigare understöd; nämligen, att Elisabet måtte till Sverge sända 12,000 ryssar samt en galèrflotta för att der öfvervintra och skydda både regeringen och den nya tronföljaren. Att efterkomma denna anhållan, dertill voro både Elisabet och Bestuschew genast färdiga, beggedera af begär att skaffa Ryssland tillfälle till äfven handgriplig inblandning i Sverges inre angelägenheter; — och Elisabet enskildt af begär att upprätthålla den holstein-gottorpska slägtingen och det af henne tillställda tronföljare-valet. Andra ryska statsmän ville deremot ingalunda hjelpa Sverge, utan tvärtom låta det sönderslitas och förhärjas af inbördes

krig och danska troppar; *ty derefter*, sade man, *skulle det icke på länge blifva farligt för Ryssland.* Men Elisabet följde sin egen åsigt, och till skydd för Sverge seglade Rysslands stora flotta söderut till trakten af Bornholm och kryssade omkring på dessa farvatten, tills vintern tvingade henne att återvända till hemlandets hamnar. Derjemnte fick Keith befallning att från Viborgs-trakten öfverföra 12,000 ryssar samt 60 galèrer till Sverge för att derstädes öfvervintra och biträda till lugnets upprätthållande och landets försvar. Ryska tropparna ville i början icke underkasta sig svårigheterna af en så lång och sen sjöresa. Men Keiths kraft och personliga anseende lyckades förmå dem till lydnad och inskeppning. De voro ämnade till de södra orterna, men svåra höststormar tvingade till landsättning på kusterna kring Nyköping och Norrköping, hvarest manskapet äfven lades i vinterqvarter, under det galèrerna gingo till Karlskrona [1]. På det bördan icke måtte blifva svenska folket allt för tung, hade kejsarinnan medskickat en myckenhet tobak och mjöl, hvarjemnte 800 oxar blefvo till slagt inköpta. Tillika och fram på hösten gaf hon svenska staten 400,000 rubel i underhålls-penningar och befallde sitt sändebud i Köpenhamn att med eftertryck understödja Sverges planer.

Det var under senhösten 1743, som ryska hjelptropparna landsattes. Enhvar kan begripa svenskarnas bedröfvelse och harm vid ankomsten af sådana gäster; häldst när man besinnar, å ena sidan det hat, det förakt mot Ryssland, som svenska regerings-herrarna sjelfva tillförene ådagalaggt och hos svenska folket med outtröttlig ifver inpräglat; — och å andra sidan de förhoppningar, den kärlek, hvarmed flertalet af samma folk, nu mera vändt sig till sina stam- och trosförvandter, danskarna. Eget var ock,

---

[1]) Mannstein, 2. 304, säger, att de stannade vid Södra Stäket.

att rysska hjelphären blef landsatt och inqvarterad i och kring Ny- och Norrköping, just de trakter, hvilka genom härjningarna 1719 blifvit mer än de flesta uppretade mot allt, hvad rysskt var. Högeligen befarade man ock svåra utbrott af den fiendtliga sinnesstämningen mellan skyddlingar och beskyddare. Till förekommande af slika oroligheter utfärdades en kungörelse, i hvilken konungen kallade de inkomna ryssarna *för sin väns och trogne bundsförvandts troppar*, samt berättade, *huru de enligt ständernas råd blifvit af konungen begärda och derpå af rysska kejsarinnan vänligen öfverlåtna*. Han påstod derjemnte, att *dessa ryssar alltid visat prof på god ordning och krigstukt*, och tillkännagaf. *att de skulle åtnjuta blott inqvarteringen fri, men sjelfva bekosta sitt underhåll.* Han befallde fördenskull svenskarna att *vid straff af onåd icke på något sätt förolämpa de inkomna gästerna.* Äfven landshöfdingen i Nyköping utfärdade en kungörelse af varnande och lugnande innehåll. I allmänhet befarade man likväl, att hvarken den kungliga eller ämbetsmanna-åtgerden skulle ensamma göra tillfyllest, hvarföre man sökte att äfven genom andra ansedda personer lugna sinnena, och man vände sig i sådan afsigt äfven till den inflytelserike kyrkoherden i Nyköping Serenius. Märkligt nog! Hattpartiets ledare vände sig till Serenius för att bedja honom i sin omgifning stilla allmogen och afkyla dess glödande rysshat. Serenius efterkom tillsägelsen och sökte verkligen upprätthålla lugnet och ordningen. Men han kunde ej heller låta gå obegagnadt förbi ett så lockande tillfälle att uttala sina tänkesätt om den regering, som först framkallat kriget mot ryssarna, och som sedermera till sitt eget beskydd inkallat just samma ryssar. I den predikan öfver ämnet, som han höll i Nyköping i December 1743, förekommo följande till åhörarne ställda uppmaningar: *Frukter icke dessa ryssar! ty efter det sjelfsvåld och*

den strafflöshet, som nu hos oss sjelfva tagit öfverhanden, hafva vi mer ordning och tukt att vänta hos dem än hos våra egna. Hater dem icke! ty de komma hit, icke till följe af sina personliga önskningar, utan kallade af vår öfverhet och skickade af sin egen. Ja än mer! de äro skickade af Gud för att öfvertyga oss om vårt högmod och öfverdåd, hvilket icke kunnat förödmjukas på lindrigare sätt, än att desse, som vi skulle drifva från det ena hafvet till det andra, äro komna för att tränga sig in i våra egna boningar. Kan någon större förnedring drabba ett folk under solen? Kan det finnas något starkare bevis på Guds försyn, och huru den begabbar dårar och bespottar de högmodiga? Harmens derför icke öfver dessa ryssar, utan häldre öfver våra egna synder, som retat Gud så svårligen, att han tillåtit ynglingar och dårar störta oss i förderfvet; olycksfåglar, som med skryt och högmod skriat upp hela landet till krig och kunnat dermed skrämma vilddjuren i skogen, men som sjelfva i farans stund sprungit som harar, och nu begära skydd af just dessa sina fiender. Sådana falla öfver ett syndigt folk Herrans domar. Låtom oss ock som sådana mottaga olyckorna och dervid skicka oss visligen och icke som dårar! Låtom oss bemöta dessa ryssar så väl, som vi kunna, och derigenom ådagalägga, att här är mer mensklighet och kristendom i våra fattiga hyddor, än det varit vishet i våra rådslag och mandom i våra krigsföretag! Låtom oss med tålamod och goda gerningar afvända från oss inomhus den skam, som klenmod och dårskap satt på våra vapen utomhus, på det främlingen må se, att här hemma finnes förnuftigare folk, än dem han der borta haft att göra med! Väl hade Serenii ord mycket inflytande; men hvarken de ej heller den stränghet, det kraftiga användande af knutpiskan, hvarmed rysska officerarne verkligen sökte upprätthålla krigstukten; ingendera mägtade förekomma slitningar, tvister och slagsmål, de oundvikliga följderna af sven-

skarnas hat och af rysska manskapets nästan hedniska råhet, hvilken yttrade sig i dryckenskap, oregerlighet, stölder och allehanda vilda, stundom i dubbelt hänseende djuriska laster, hvilka i sin vederstygglighet väckte hos svenskarna den djupaste afsky. Man hade låtit förstå, att dessa ryssar skulle hjelpa svenskarna under det blifvande kriget mot Danmark. Men svenska soldaterna läto å sin sida förstå, att de icke ville kämpa tillsammans med sådana kamrater; och till landshöfdingen i Linköping ankom en beskickning, som tillkännagaf, att östgötarna platt icke ville veta af något krig mot sina vänner, danskarna [1].

FÖRLIKNINGEN MED DANMARK.

Hösten 1743 lät Elisabet formligen tillkännagifva, att hvarje danskt anfall mot Sverge skulle anses som ett anfall äfven mot Ryssland, och tillika sände hon, som förbemält är, både flotta och troppar till Sverges hjelp. Efter dessa bestämda och kraftiga åtgerder, måste Kristian den sjette helt och hållet afstå från hvarje äfven den lösaste förhoppning om sin sons svenska tronföljd. Inför de svenska menigheterna låtsade han dock ännu vidhålla besagde plan; ty han ville, som antydt är, locka dem till fortfarande oroligheter, och dymedelst om möjligt skrämma Sverge och Adolf Fredrik till afstående af den sednares anspråk på Slesvig och Holstein. Men sistnämnde hans önskningar mötte oöfverstigliga hinder hos såväl Adolf Fredrik som Elisabet, hvilka båda voro genomträngda af holstein-gottorpska furstarnas gamla agg mot danska konungahuset; en följd af inbördes både bittra och långvariga tvister. Också förklarade Elisabet genast, att Karl Peter Ulrik icke

---

[1]) Danska min. ref.

skulle, och att Adolf Fredrik icke borde nedlägga bemälte arfsanspråk; hon skall till och med hafva hotat ej längre understödja den sednare, så framt han härutinnan gjorde Danmark till viljes; en sak, hvartill han ej heller af sig sjelf hade någon böjelse. Sverge sväfvade emedlertid stundligen i fara för ett danskt infall och för ett dermed förenadt inbördes krig. Till förekommande af slika olyckor, bådo svenskarna Adolf Fredrik att så fort möjligt och enligt Danmarks fordringar afsäga sig bemälte arfsanspråk, *och derigenom trygga sitt nya fäderneslands trefnad och fred; — han hade ju i stället för de ringa besittningar och anspråk, som skulle afstås, fått ett helt konungarike i ersättning.* Dylika föreställningar gjordes af konungen, af rådet, af Hemliga Utskottet, af Tessin, af Düring m. fl., men förgäfves. Adolf Fredriks vägran föranledde mycket missnöje, hvilket han likväl sökte blidka genom att skylla på välgörarinnan Elisabet och på hennes öppet uttalade önskningar. Då framlades ett nytt förslag, nämligen, att holstein-gottorpska furstehuset skulle öfvertaga danska konungahusets rättigheter till Oldenburg och Delmenhorst, och deremot afstå sina egna till Holstein och Slesvig; men ej heller detta utbyte kunde för tillfället genomdrifvas.

En annan sida af förlikningsplanen var, att Adolf Fredrik skulle förmälas med en Kristian den sjettes dotter, den nu 17-åriga prinsessan Louise; — en plan, som borde smickra danska konungen, hvilken derigenom ändå finge se ett bland sina barn uppstiga på Sverges tron; — och tillika smickra svenskarnas för tillfället varma kärlek för Danmarks konungahus. Men också här mötte samma hinder, samma holstein-gottorpska ovilja hos Elisabet, hvilken afrådde, och hos Adolf Fredrik, hvilken sökte afböja förbindelsen. Den sednares åsigter härutinnan delades af Hattarnas ledare, hvilka fruktade danska hofvets ef-

terräkningar för partiets uppförande under sista riksdagen, och följaktligen önskade åt Adolf Fredrik en annan brud; och häldst en prinsessa från det med Frankrike förbundna Preussen. Som skäl för motsträfvigheten uppgafs ock, att danska prinsessans ovanligt starka hull gåfve föga hopp om tron-arfvingar. Men Adolf Fredrik vågade ej öppet uttala och strängt vidhålla sin holstein-gottorpska motvilja; ty sådant skulle hafva stött för hufvudet det allmänna tänkesätt, som ifrigt yrkade på bemälte förbindelse. Han gaf fördenskull sitt bifall, dock med de märkeliga ordalagen: *att, emedan ständerna lifligt önskat i fråga-varande förening, och emedan den lofvade lugn och fördelar åt Sverge, ville han glömma de förföljelser, hvilka danska konungahuset hade mot hans förfäder anställt; och att det var i förhoppning om upphörandet af slika obehag, som han ville antaga det gjorda förslaget.* Skriften blef skickad till Tessin, hvilken för tillfället hade som utomordentligt sändebud blifvit till Köpenhamn affärdad för att leda nu pågående freds- och äktenskaps-underhandlingar. Men Adolf Fredriks uppsats kom, man vet ej på hvad sätt, till danska hofvets kännedom och måste naturligtvis uppreta dess stolthet och motvilja. Den sednare hade redan förut varit stark nog till följe af Danmarks gamla strider mot Holstein-Gottorp och dess just nu uppväckta harm deröfver, att en dansk kronprins blifvit från svenska tronen undanträngd af en liten holstein-gottorpsk furste, af just denne Adolf Fredrik. Hofvet i Köpenhamn ådagalade fördenskull äfven å sin sida mycken likgilltighet och lät förstå, att prinsessan skulle måhända ingå förbindelse med en engelsk prins. Emedan nu ingendera parten visade någon serdeles ifver, blef snart hela giftermålsunderhandlingen afbruten. Många hafva sedermera påstått, att det var till följe af en hemlig öfverenskommelse med Adolf Fredrik, som Tessin ställde så

till, att saken skulle misslyckas [1]), och att det var just härigenom, som denne herre vann sitt första insteg i den nye kronprinsens förtroende. Emedlertid spordes inom hela Sverge en ej ringa grad af förtrytelse mot Adolf Fredrik, dels derföre, att han låtit den af folket efterlängtade danska giftermåls-förbindelsen omintetgöras, dels och än mer derföre, att han icke ville till betryggande af sitt blifvande rike och enligt dess innevånares önskningar afstå från sina jemnförelsevis obetydliga slesvig-holsteinska anspråk.

Under allt detta var Hatt-regeringens belägenhet mycket obehaglig; ty landets fortfarande missnöje alstrade hvarjehanda förslag, ofta hotande nog. Ett sådant, af danska sändebudet och, säger man, äfven af Kocken och Nerès, framkastadt, innehöll, att Mössor och danskar i förening skulle störta Adolf Fredrik och Hatt-regeringen, samt insätta danska prinsen och de 1739 afskedade rådsherrarna. Ett annat ville på tronen upphöja en ung grefve Brahe och sedermera genom dennes frivilliga afsägelse danska kronprinsen. Förslaget, uppgjordt af en Hjärne, blef dock genast af danska regeringen förkastadt såsom varande omöjligt att utföra. En tredje plan var, att Mösspartiet skulle förena sig med ryssarna för att störta Hatt-regeringen och skaffa Fredrik och Adolf Fredrik envåldet; och att man för sådant ändamål skulle genom Staël von Holstein och Serenius försona svenska bönderna med de ryska hjelptropparna, hvartill ryska sändebudet skulle förskjuta 5000 dukater; men Gustaf Bonde anmärkte, att man svårligen skulle kunna ådstadkomma den ifrågavarande försoningen, ty hvad svenskarna önskade, vore tvärtom, att få slå ihjel hvarenda ryss. En fjerde plan omtalade, huru svenskarna borde på egen hand, hvilket vore hederligare, genomdrifva besagde statshvälfning, och att

[1]) I arkivet på Trolle-Ljungby finnas dock bref, som tyckas visa, att Tessin tillstyrkt förbindelsen.

Staël von Holstein och Serenius skulle för sådant ändamål från Östergötland och Södermanland föra 15,000 bönder till Stockholm o. s. v. Ovisst, åtminstone outredt är, huruvida dessa då ofta omtalade planer voro mer än enskilda personers hugskott, eller löst framkastade förslag, alster af den ännu mycket upprörda sinnesstämningen. Deras mängd, allmänlighet och innehåll förorsakade emedlertid oro, serdeles hos Hatt-regeringen. Denna å sin sida ämnade till försvar sammankalla och under Rosen förena de föreslagna adliga fritropparna [1]; men befarade, att dessa skulle blifva hvarken många eller starka nog för att kufva den allmänna jäsningen. Gyllenborg ville borttaga danska legations-sekreterarens brefvexling för att derigenom erhålla närmare kunskap om de fiendtliga planerna; men denne fick spaning om afsigten och uppbrände sina vigtigare papper; och troligtvis blef derigenom tillintetgjord all möjlighet att någonsin erhålla fullständig kunskap om de bedrifna stämplingarna.

Regerings-herrarna i Stockholm hade således äfven de mycken anledning att önska snart slut på en, både för dem sjelfva och för fäderneslandet så vådlig spänning. Regeringen i Köpenhamn blef också benägen till förlikning; ty den insåg mer och mer sin oförmåga att kunna någonting uträtta mot Sverges och Rysslands förenade magt; häldst äfven Frankrike allvarligen manade till försonlighet och fred, ett råd, som understöddes af Kristian den sjettes eget sinnelag, af hans drottning och af deras öfverhofpredikant, den pietistiske Bluhme, hvilken bad konungen icke belasta sitt samvete med härjningar och blodsutgjutelser. Båda regeringarna längtade ock efter befrielse från de besvär och kostnader, som spänningen och de krigiska rustningarna förorsakade. Under vintern 1744 blef också uppgjord en förlikning, enligt hvilken

[1] Sid. 71.

danska kronprinsen skulle nedlägga alla anspråk på svensk tronföljd, och båda rikena sins emellan också hädanefter iakttaga samma inbördes fördrag och öfverenskommelser, som dittills varit gällande. I Mars 1744 blef denna förlikning stadfästad, hvarefter ömsesidig afväpning följde, och tropparna fingo från gränsen aftåga, hvar till sin hemort [1]).

Så slutades, så tillintetgjordes ofvanbeskrifna försök att grundlägga en framtida närmare förbindelse mellan Nordens trenne närbeslägtade folk. Men tänkom oss den händelsen, att kriget 1741—1743 aldrig egt rum, och att Sverge således kunnat under Fredriks sista lefnads-år fritt och sjelfständigt välja sin tronföljare! Sådan som sinnesstämningen visade och utvecklade sig, hade måhända lätt nog Danmarks kronprins blifvit enhälligt utkorad, och möjligheten af nämnde förening derigenom grundlaggd.

UNDERHANDLINGAR MED RYSSLAND 1744 OCH RYSSKA HJELPTROPPENS HEMFÄRD.

Sedan förlikningen med Danmark blifvit afslutad, hade rysska hjelptroppen kunnat och bort med första öppna vatten hemsegla. Men nu framträdde i dagen den hotande företeelsen, att rysska regeringen ville hafva den qvarliggande i Sverge. De öppet omtalade skälen voro, det ena, Elisabets önskan att mot möjliga angrepp, eller som hon engång uttryckte sig *mot svenskarnas vanliga nycker* (fantaisies) upprätthålla sin slägtinge Adolf Fredrik, och sitt verk, tronföljare-valet; — det andra, hennes önskan, att Sverge och Ryssland skulle med förenad styrka utkräfva hämnd för det sätt, hvarpå Danmark behandlat furstehuset Holstein-Gottorp. Det förtegade men kanske

---

[1]) Danska och Preussiska min. bref. — Trolle-Ljungby arkiv. Tessinska papperen.

mest verkande skälet var dock hennes och rysska statsmännens önskan att genom denna hjelptropp kunna fortfarande och med handkraft inblanda sig i Sverges liksom förut i Polens inrikes angelägenheter; och häruti låg väl starkaste driffjedern till den tjenstaktighet, den skenbara oegennytta, med hvilken rysska regeringen beviljade hjelptroppen, och underhöll den hufvudsakligen på sin egen bekostnad. Det var under form af vänskapens rosenband, som slafveriets kedja skulle smygas kring Sverges hals.

Första synliga uppslaget till ryssarnas qvarstannande kom likväl från Sverges sida och från Karl Gyllenborg, och det redan i Oktober 1743 och på följande sätt. Vid sin ankomst till Stockholm visade Adolf Fredrik en påtaglig kallsinnighet mot nyssnämnde herre. Denne, lättskrämd, som vanligt, befarade då en ny omkastning och sitt eget fall, och började fördenskull leta efter stöd, efter skydd. Men något sådant kunde med hopp om framgång sökas, hvarken hos konungen, ej heller, som det nu visade sig, hos tronföljaren, ej heller hos Hattarna, hvilka voro dels slagna, dels till Adolf Fredrik öfvergångna, dels med Gyllenborg missnöjda; naturligtvis ej heller hos Mössorna eller hos danska hofvet. Hvar då, om icke hos det rysska? — Gyllenborg hade väl under nio års tid oupphörligen retat och skymfat denna stat; — men han hade dock inom dess hof egt flera nära förbindelser, de äldre från tiden före 1734 [1], och de yngre från tiden näst före Elisabets tronbestigning [2]. Han beslöt återknyta dem och att dertill begagna sig af Elisabets holstein-gottorpska ovilja mot Danmark. För sådant ändamål smickrade han sjelf det till Stockholm ankomna rysska sändebudet Luberas, och skickade sedermera sin brorson Henning till Petersburg för att vinna Elisabet och Bestuschew.

---

[1]) 34. 43—51.
[2]) 35. 177—182.

Hans plan, ehuru vacklande fram och tillbaka, var vanligtvis den, att omkring 12.000 svenskar och lika många ryssar skulle förenade infalla i Norrge; — att svenska och rysska flottorna skulle våren 1744 göra fiendtliga landstigningar på danska öarna, — att svenska regeringen skulle för nödiga medels erhållande låna från banken fem millioner, — och att man sålunda skulle tvinga Danmark att afstå åt Sverge Sundstullen samt hela Norrge eller åtminstone Trondhjems län, och åt rysska tronföljaren Karl Peter Ulrik hela hertigdömet Slesvig. För att göra ett rysskt förbund mindre motbjudande för svenskarna, utspridde man en väl hopsatt skrift, hvilken med vackra färger utmålade fördelarna af nämnde plan och sannolikheten af dess framgång. Den skulle ock svenskarna föreläggas såsom ett bevis på den verksamhet, med hvilken nuvarande styrelse, i motsats till Arvid Horn, sökte begagna hvarje tillfälle att åt fäderneslandet förskaffa nyttiga landvinningar. Förslaget i sig sjelft var ett bland Gyllenborgs vanliga försök att för sitt personliga upprätthållande tillställa svåra äfven för fäderneslandet vådliga brytningar. Det var tillika ett bland hans vanliga luftslott, denna gång grundadt på Elisabets välvilja för Adolf Fredrik och ovilja mot Danmark. Kejsarinnan tyckes ock hafva gillat åsigterna, hälst de gåfvo anledning till rysska tropparnas qvarstannande på Sverges jord, och till rysska regeringens fortfarande inblandning i Sverges angelägenheter. Men inom detta Sverge rönte planen ett oöfvervinnerligt motstånd. Den numera gamle och trötte Fredrik afrådde från hvarje nytt krig. Vid rådsbordet talade i samma rigtning Åkerhielm och Lagerberg, understödda af Cronstedt, Cederström och flertalet; likaså Tessin, hvilken förklarade ryssarnas qvarstannande och kamratskap nesligt för fäderneslandet. Ett förbund med ryssar och mot danskar betraktades ock af svenska folket med mycken ovilja, och man trodde sig svårligen kunna förmå soldaterna

att för en dylik strid gripa till vapen. Under sådana omständigheter måste den gyllenborgska planen öfvergifvas, och Adolf Fredrik bad Elisabet afstå från hvarje ytterligare tanke derpå. Uppbragt öfver detta motstånd, gaf hon Keith hemlig befallning, att, i fall danskarna angrepe Sverge, icke lemna detta något understöd; utan påstå sig vara kommen, icke för att strida mot Danmark, utan endast för att qväfva de inhemska rörelser, som kunde mot Adolf Fredrik uppstå.

Nu beskrifna krigsförslag var likväl blott en bland de invecklade underhandlingar, som vintern och våren 1744 fördes mellan Sverge och Ryssland. Den andra dermed både samtidiga och sammanflätade frågan rörde nyss omtalade mellan Sverge och Danmark tillämnade förlikning, hvilken Elisabet gjorde allt för att hindra, emedan den skulle beröfva henne hvarje till och med svepskäl för de ryska tropparnas qvarhållande i Sverge, och tillika hvarje utsigt att få med detta rikes hjelp utföra holstein-gottorpska husets planer mot Danmark. Redan vid nyårstiden 1744 lät hon ock genom Keith tillkännagifva sitt missnöje med den då föreslagna öfverenskommelsen, och hon säges hafva erbjudit ytterligare 7,000 man till understöd, i händelse krig mellan Sverge och Danmark skulle utbryta. För hennes åsigt röstade inom rådet Karl Gyllenborg, hvilken då ännu hyste sina nyss omtalade krigsplaner; men å andra sidan ville Åkerhielm och flertalet så snart möjligt afsluta förlikningen med Danmark. När nu, oaktadt Rysslands motvilja, detta fördrag verkligen blifvit afslutadt, begynte Elisabet tala om sin farhåga, att deri kunde innehållas någon för Ryssland eller för Holstein-Gottorp ofördelaktig punkt, med anledning hvaraf hon begärde få se protokollen vid de öfverläggningar, som blifvit i ämnet hållna mellan de svenska och danska herrarna. Mot detta djerfva försök till inblandning i Sverges angelägenheter, yttrade sig Åkerhielm medelst ett långt

betänkande, hvilket föreslog, att man skulle åt Ryssland meddela visserligen sjelfva öfverenskommelsen, den svensk-danska förlikningen, men ingalunda öfverläggnings-protokollen derom; ty anspråket på dem vore opassande och kunde ej heller utan Danmarks medgifvande bifallas. De flesta rådsherrarna instämde, och Adolf Fredrik sökte öfvertala Elisabet till nedläggande af ett så stötande anspråk; men fåfängt. Keith framställde det omigen och i ett till Karl Gyllenborg ställdt bref, i hvilket han åt denne icke gaf den vanliga titteln af excellens, och dessutom fordrade, att stadfästandet af den svensk-danska förlikningen skulle uppskjutas. Mot dessa anspråk talade Johan Gyllenborg, Cedercreutz och i synnerhet Åkerhielm, hvilken anmärkte, att i rak strid mot de nu framställda åsigterna, hade Elisabet några månader förut gillat Sverges plan att söka förlikning med Danmark; och så väl Åkerhielm, som de andra riksråden kunde ej annat än med harm höra hennes nu framställda fordringar. Men Ryssland, det öfvermägtiga Ryssland, hade svärdet i sin hand och 12,000 krigare nära hjertat af Sverge, af det vanmägtiga Sverge. Karl Gyllenborg, Cederström, Ehrenpreuss, Palmfelt, Posse, till och med Lagerberg, talade för eftergift, och på den sistnämndes ord beslöts, att öfverläggnings-protokollerna skulle i närvaro af ett svenskt riksråd blifva för Keith upplästa. Men denne förklarade, att Elisabet icke åtnöjdes med sådant meddelande, utan fordrade en fullständig afskrift af alla ifrågavarande protokoll. Åkerhielm ville tillbakavisa så närgångna, så förolämpande påståenden; men rådets flertal biföll och protokollen öfversattes på fransyska, renskrefvos och lemnades åt Keith. Nu förklarade sig Elisabet visserligen icke ogilla förlikningen; men hon fordrade, 1:o att Sverge icke skulle hädanefter, Ryssland oåtspordt, ingå något förbund; och 2:o att Sverge icke skulle afväpna sin här, utan i stället väpna äfven sina flottor för att kunna i händelse af

behof understödja Holstein-Gottorps anspråk på Slesvig. Mot dessa nya fordringar talade Åkerhielm omigen; men Karl Gyllenborg och Löwen röstade för bifall, och Fredrik och Adolf Fredrik tvekade; — så djupt hade Sverge fallit, så högt hade Ryssland stigit. Man måste t. o. m. krusa och fjesa för denne Keith, och man kallade honom sjelf för *Sverges diktator*, liksom hans ryska tropp för *Sverges femte röstegande stånd;* den var för tillfället nära nog det enda »*magtegande*» ståndet.

Lätt är att ana, huru hvarje svenskt bröst skulle svida af smärta och sjuda af harm. En bland rådsherrarna kunde vid tillfället af någon tvist med Keith icke tygla sina känslor, utan sade: »*tror ni er kunna med 12,000 ryssar styra Sverge?*» Keith svarade: »*dessa 12,000 äro blott förtroppar till 30,000, som snart skola komma efter*» [1]. När Gyllenborg frampå våren öfvergaf krigspartiet, hotade ryssarna gå till Stockholm och afkläda honom rådspurpurn. Äfven deras i Östergötland och Södermanland förlaggda troppar blefvo mer och mer öfvermodiga, så att t. ex. officerarne läto i Norrköping knutpiska några stadens borgare, förebärande, att sådant skedde derföre, att landshöfdingen icke velat tillräckligen bestraffa dem. Förbittringen bland svenskarna, både höga och låga, var ytterst häftig, dock vågade ingen låta den komma till utbrott. Ryska regeringen vågade ej heller för denna gång spänna bågen högre. Den saknade också numera hvarje anledning att låta sina troppar längre qvarstanna. Den fann ej heller, hvad den alltid funnit i Polen, nämligen ett inhemskt parti, som mot egna landsmän påkallade främmande magters hjelp. Detta hade väl hösten 1743 varit händelsen äfven i Sverge; men ännu lefde

---

[1] Uppgiftens sanning betviflas af somliga; också derföre, att man ansåg Keith vara så försigtig, att han ej gerna kunnat tillåta sig ett slikt yttrande.

der qvar så mycken rätts- och fosterlands-känsla, att Hattar och Mössor och alla partier och samhällsklasser voro redan våren 1744 färdiga att nedlägga sina inbördes tvister för att gemensamt gripa till vapen mot främlingarna. Med växande enträgenhet yrkade ock regeringen i Stockholm på den ryska hjelptroppens återkallande, och deruti instämde med eftertryck konung Fredrik den andre i Preussen, hvars syster numera blifvit förlofvad med Adolf Fredrik. Elisabet måste fördenskull, ehuru ogerna, gifva efter, och ryska tropparna lemnade Sverge, dock först vid midsommars-tiden 1744; och dermed lade sig den sista våldsammare dyningen efter de stormar, som kriget, tronföljare-valet och dalkarls-upproret hade framkallat [1].

ADERTONDE KAPITLET.

JEMNFÖRELSE-PUNKTER MELLAN ENVÅLDSTIDEN 1680—1718 OCH FRIHETSTIDEN 1719—1743.

Fastän i hufvudsaken mycket olika, hafva dock båda dessa tidskiften flere märkliga jemnförelsepunkter.

Första sexton åren, 1680—1696 af envålds-, och 1721—1737 af frihetstiden, voro bland de mest lyckliga och välgörande; — men fortsättningarna, 1708—1718 af envålds- och 1739—1743 af frihetstiden bland de mest olyckliga och förstörande, vårt fädernesland någonsin haft att genomgå.

---

[1]) Rådsprot., samt Fransyska, Preussiska, Österrikiska och i synnerhet Danska min. bref.

Karl den elfte införde enväldet och Arvid Horn folkväldet, båda i ärlig afsigt att derigenom befordra sitt fosterlands lycka. Men Karl den tolfte missbrukade enväldet och Karl Gyllenborg likaså folkväldet, begge för vinnandet af personlig utmärkelse, hvar efter sin åsigt; men begge med den påföljd, att fäderneslandet störtades i olycka och förnedring.

Till enväldets införande bidrogo de tre lägre stånden, till folkväldets de tre högre; begge parterna i ärlig afsigt att derigenom bereda fäderneslandets lycka. Men enväldet medförde under Karl den tolfte så stora olyckor, att de bildade svenskarna, med ovilja mot hvarje dylikt regerings-sätt, skyndade sig att införa en friare statsförfattning. Sedermera och i sin ordning medförde under Karl Gyllenborg äfven detta sednare statsskick så stora olyckor, att en ej ringa del af landets innevånare började ånyo längta efter förändring; antingen tillbaka, efter ökad konungamagt, suveräniteten; eller framåt, efter ökad folkmagt, menigheternas, de så kallade principalernas.

I sistnämnde hänseende hafva Karl den tolftes och Karl Gyllenborgs styrelser, hvar på sitt trappsteg, framkallat alldeles samma känslor, misstroende uppåt, förtroende nedåt.

Under första delen af båda tidehvarfven omgafs Sverges konung och understöddes Sverges regering af många i allo aktningsvärda herrar; åren 1680—1697 af Ascheberg, Dahlberg, Hans Wachtmeister och Fabian Wrede, samt af de utmärkta ämbetsmännen Gyldenstolpe, Lindsköld, B. Oxenstierna med flere; — likaledes åren 1721—1738 af Barck, T. G Bielke, G. Bonde, bröderna Cronstedt, Joak. v. Düben,

Fuchs, Arvid Horn och Sven Lagerberg. — — Under båda tidehvarfvens fortsättningar undanskötos flere bland de mest aktningsvärda herrarna inom den högre förvaltningen, och de nya, som i stället framdrogos, kunde hvarken som statsmän eller som enskilda personer med företrädarne jemnföras. Under envåldets sista tider blefvo sålunda Arvid Horn, Adam Ludvig Lewenhaupt, Magnus Stenbock och Fabian Wrede. i viss mån äfven Hans Wachtmeister, föremål för konungens missnöje och derföre undanskjutna i overksamhet eller qvarlemnade i fångenskap, hvaremot till deras efterträdare valdes sådana män, som Gustaf Cronhielm, Görtz, D. N. v. Höpken, v. d. Nath, Reenstierna och Maurits Vellingk. Likaså blefvo under frihets-åren 1738—1743 Bielke, Bonde och Horn undanträngda af Karl Gyllenborg, Lagercrantz, K. E. Lewenhaupt och Karl Sparre.

Under första delarna af så envålds- som frihetstiden, d. v. s. under Karl den elfte och Arvid Horn, var i allmänhet Sverges uppförande mot andra regeringar utmärkt genom sannings-kärlek och uppriktighet, och man nedlät sig icke till några försök att bland grannfolken stifta oenighet och uppror. Men under båda tidehvarfvens fortsättningar såg man Sverges styrelser oupphörligen använda den slags statskonst, som inlåter sig i hemliga stämplingar, till och med i förbund med andra magters missnöjda undersåtare och söker locka dem att höja upprors-fanan och till och med att bära afvog sköld mot sin lagliga öfverhet. I sådan rigtning underhandlade Karl den tolfte med Radziejowski, Sapieha och Leczinski i Polen, med Mazeppa och kosackerna i Ryssland, med jakobiterna i England, — och med de mot all europeisk samhälls-ordning upproriska fribytare-banden,

Zaporogerna vid Dniepern och jakobit-sjöröfrarna på Madagaskar. — Ungefär på samma sätt betedde sig Karl Gyllenborg; ty redan under den korta tiden af åren 1739—1741 hade han hunnit öppna hemliga stämplingar med de missnöjda partierna i både Polen och Ryssland.

Såväl Karl den tolfte som Karl Gyllenborg visade i början af sin styrelse mycket förakt för Ryssland. Men begge förde denna styrelse så, att de slutligen måste söka Rysslands vänskap och hjelp mot Danmark, Karl den tolfte 1718, Gyllenborg 1743.

Karl den tolftes envälde slutade så, att fienderna och i synnerhet Ryssland hade redan 1716 borttagit alla Sverges besittningar på hinsidan af såväl Bottniska Viken som Öster- och Nordsjön, och att tsar Peter och konung Georg beredde sig att 1719 från hvar sin sida angripa och krossa det mellanliggande och magtlösa Sverge. Karl Gyllenborgs styrelse enligt den fria statsförfattningen medförde ungefär samma följder. Ryssarna hade 1743 borttagit hela Finnland, och ryssar och danskar stodo färdiga att hvar från sin sida inbryta i det försvagade och oeniga Sverge, med afsigt att der till tronföljare intruga hvar sin skyddling, ryssarna biskopen af Lübeck, danskarna prinsen af Danmark.

Båda tidehvarfven gåfvo ny stadfästelse åt tvänne gamla sanningar; — den ena, att hvarje ensidighet i statsskicket lätteligen föranleder missbruk och olyckor; — och den andra, att äfven under felaktiga för-

fattningar kunna folken både förkofras och förädlas, så framt nämligen det hela ledes af män med klokhet och kraft, med redlighet och fosterlandskärlek; af en Karl den elfte, en Arvid Bernhard Horn. *Bokstafven dödar, men anden gör lefvande*, också inom statskonstens verld.

Jemnförelsen kan sträckas äfven till det sätt, hvarpå de begge tidehvarfven blifvit sedermera bedömda.

Envålds- och frihetstidens grundläggare och första ledare, Karl den elfte och Arvid Horn, voro bland de ärligast välmenande och kraftigast välgörande styresmän, Sverge någonsin haft; — deras begge efterträdare, Karl den tolfte och Karl Gyllenborg, bland de mest sjelfviska, mest riksförstörande. Efterverlden har dock egnat åt det förra regentparet, åt Karl den elfte icke en enda hvarken minnesfest eller minnesvård, och åt Arvid Horn icke ens en minnespenning och blott ett enda och obetydligt minnestal [1]; — men åt det sednare regentparet, åt Karl den tolfte årliga minnesfester samt en upprest och två tillämnade minnesvårdar, och åt Karl Gyllenborg [2]) två minnespenningar och flere lofprisande minnestal. — — —

NITTONDE KAPITLET.

ÅTERBLICK ÖFVER ÅREN 1739—1743.

Det obetänksamma sätt, hvarpå staten störtades i krig; det nesliga sätt, hvarpå detta krig fördes; det

---

[1]) Se **34**. 235, 236.

[2]) Han dog under partivännernas, Hattarnas, regeringstid, och blef då hedrad med fyra akademiska åminnelsetal.

oförmodadt lyckliga sätt, hvarpå freden fick afslutas; — dessa företeelser äro i sin art så besynnerliga, att vi åt hvar och en bland dem, liksom åt följderna af det hela. egna en granskande återblick.

ORSAKERNA TILL KRIGSBESLUTETS MÖJLIGHET.

Vi minnas, huru de föregående talen, verserna och retemedlen samt den deraf framkallade sinnesstämningen voro utmärkta af obetänksamhet, lättsinne och öfvermod; och detta i så hög grad, att läsaren undrar, huru det kunde vara möjligt att till så oefterrättliga både tankar, ord och gerningar locka svenska folket, och i synnerhet de män, rådsherrar och folkombud, hvilka blifvit hedrade med förtroendet att vårda fäderneslandets angelägenheter.

Orsakerna till denna möjlighet torde finnas i *folklynnet*, i *statsförfattningen* och i så väl *Hatt-* som *Möss-partiernas* tänkesätt och uppförande. Betraktom hvar och en bland dem!

Först *folklynnet.* Ett mycket framstående drag i dåtidens svenska tänkesätt var *krigslystnaden;* här som öfverallt en qvarlefva från hednatiden, men en qvarlefva, som äfven sedermera blifvit hållen vid lif genom den åsigt, som sätter krigsära öfver hvarje annan utmärkelse, krigshjelten öfver hvarje annan personlighet; — en åsigt, som genomgått de flesta häfdatecknares skrifter och derigenom blifvit hos allmänheten inpreglad, och som i synnerhet af dåtidens svenskar med kärlek omfattades såsom serdeles smickrande för dem. Under det förra århundradet hade nämligen deras historia utgjort en nästan oafbruten kedja af segrar och landvinningar, genom hvilka Sverge uppstigit till en plats bland stormagterna i Europa, och till högsätes-platsen bland staterna i Norden. Svenska folket började ock taga för

afgjordt, att det skulle städse bibehålla samma öfverlägsenhet, och tillika att krigsära och landvinningar utgjorde dess förnämsta kallelse, krigsbyte dess rikaste och ärorikaste förvärf. Men under åren 1709—1721 blefvo dessa anspråk tillbakavisade, och det på ett ganska kännbart sätt. Svenskarna ledo en mängd nederlag och drefvos från det ena landskapet efter det andra. Sverge hade redan 1710 förlorat öfverväldet i Norden, och sjönk derefter och under åren 1711—1719 mer och mer i anseende och magt. Naturligtvis skulle svenskarna känna sorg öfver förlusten och harm öfver förnedringen, och tillika en brinnande åhåga att återupplyfta sitt folk och sitt land, och att, liksom de prisade förfäderna, göra det med svärdet i hand. Sådan var folklynnets krigiska rigtning i allmänhet.

Att den skulle vända sig förnämligast mot öster, det låg i sakens natur. Ryssland var den magt, som, icke blott störtat Sverge, utan ock stod i vägen för dess återupprättelse. Vid tanken såväl på det förflutna som på framtiden, blef och måste således Ryssland blifva föremål för svenskarnas ovilja till och med förbittring. *Hämndlystnad* och *rysshat* voro ock två mycket framstående drag i dåtidens folklynne [1]).

Att dessa känslor kunde till så onaturlig höjd uppdrifvas och till så obetänkta företag ledas, en bland orsakerna dertill låg i det *öfvermod*, som utmärkte en ej ringa del af dåtidens svenskar, och som var en följd, icke blott af det förflutna århundradets stora framgångar, utan ock af den häfdateckning, som både förut, då och sedermera varit den vanligaste i Sverge, liksom annorstädes; — en häfdateckning, som, med fördöljande af sitt fäderneslands svaghet och nederlag, öfverdrifver dess både krafter och segrar och sålunda uppfostrar sitt folk till öfvermod och till afguderi för sjelf-inbillad kraft och oemotståndlighet;

---

[1]) Jfr. 33. 268, 269.

— en häfdateckning, som tillika undandöljer de fel, de orättvisor, eget fäderneslaud begått, och uteslutande kastar på grannar och motståndare skulden till alla uppkomna tvister, och dymedelst uppfostrar sitt folk till egenkärlek och till afguderi för sjelf-inbillad oskuld och rättfärdighet, och följaktligen också till orättvisa, hämndlystnad och national-hat mot grannar och medtäflare; — en häfdateckning, som till försvar för dylik oärlighet åberopar den i sig sjelf ädla och förädlande satsen: *att man bör lära sitt folk tänka högt om fäderneslandet;* men som medelst smicker och osanning lär det tänka *högmodigt*, i stället för *högt;* och lär det att icke blott tänka, utan ock tala och handla med ett lika motbjudande som olycksbringande öfvermod. Till denna i allmänhet villseledande häfdateckning kommo vid den tiden några för Sverge serskildt verkande omständigheter. En sådan är att söka i då ännu qvarlefvande lemningar efter Rudbecks Atlantica-läror [1]) och i det orimliga national-skryt, hvarvid de på sitt vis vande många bland svenskarna. En annan likartad missrigtning föranleddes genom det sätt, hvarpå man berättade och bedömde Karl den tolftes regering. Hans historia, författad af Nordberg, lemnades åt allmänheten 1741 eller samma år kriget mot Ryssland utbröt. Den framhöll förnämligast ljussidorna, men undandolde så mycket möjligt skuggorna, de förfärliga olyckorna och olycksföljderna [2]). Allmänheten vandes att blunda för de sednare och betrakta blott de förra; och tillika att som prisvärdt hjeltemod beundra öfvermodet, till och med öfverdådet; men att som svaghet, som feghet förakta den lugna eftertanken, den försigtiga beräkningen. Konungens bragder, i sig sjelfva stora och förvånande, begynte man dessutom göra till underverk genom att dels öfverdrifva de besegrade fien-

[1]) 20. 164—170.
[2]) 29. 185, 186.

dernas antal, dels förtiga den stora underlägsenhet, som i både beväpning och krigsöfning den tiden förefanns hos rysska i jemnförelse med svenska troppar; ett framställnings-sätt, hvarigenom de sednares tapperhet och segrar framstodo i en nästan öfvernaturlig glans. Det var också till följe af en dylik historisk uppfostran, som det blef möjligt att hos en del af svenska folket uppblåsa sjelfkänslan till den vidunderliga höjd af sjelfkärlek och sjelfberöm, som så ofördelaktigt utmärkte ifrågavarande år. Utbrotten deraf, så väl de i sång som handling, lockade äfven dåtidens utländningar till gäckande jemnförelser mellan *svenskens och gascognarens skryt*, och stå än i dag outplånliga qvar på historiens blad, till sorg för hvarje vän af fäderneslandets ära, men ock till varning för hvarje kommande tid.

Öfver det hela af dessa företrädesvis Hatt-partiets åsigter låg emellertid utbredd en täckmantel, som för oöfvade blickar och för största delen af samtiden gömde undan de mest motbjudande dragen; — en täckmantel, som i stället hänryckte åskådaren genom skimrande färger af uppriktig fosterlandskärlek, storsinnadt hjeltemod och hänförande sjelfuppoffring; känslor, hvilka i vissa fall icke blott prålade på ytan, utan ofta och starka nog, ehuru vanställda eller missledda, förefunnos i sjelfva grund-åsigten. I den lifliga förtjusningen öfver denna yta, och i den dunkla känslan af en sådan ädlare beståndsdel också i underlaget torde man finna orsaken, hvarföre många redliga och snillrika personer slöto sig till Hatt- och krigspartiet, och gjorde det med ärlig öfvertygelse och varm kärlek; så som utan tvifvel händelsen var med många bland såväl lagercrantzska fritroppens kämpar som dåtidens krigs-skalder. — Ännu en sak! Det förespeglade målet, Sverges åter-upprättelse, var så högt och herrligt, att det, enligt mångas mening, urskuldade, till och med rättfärdigade alla till dess ernående använda medel, äfven de tadelvärda; och häruti torde man

finna orsaken, hvarföre många snillrika och för öfrigt berömliga män ursäktade, eller till och med deltogo i några Hatt-partiets ingalunda berömliga bragder. — Vi erinra slutligen om en redan tillförene antydd omständighet. Hattarnas talare och skalder förde modets, kraftens och stolthetens språk, hvilket starkare anslår känslan och mägtigare hänför inbillningskraften, än de ord, som tala för fred, försigtighet och tålamod, hvilka sednare ofta nog betraktas som följder af räddhåga tröghet eller egennytta. Troligt är, att, af fruktan för ett dylikt misskännande, hafva många personer med Möss-partiets tankar i hufvudet aldrig låtit dem gå öfver läpparna, utan kanske tvärtom prålat med Hatt-partiets stolta ordalag, för att derigenom blifva ansedda som kraftfulla och oförfärade fosterlandsvänner.

Vi hafva fästat läsarens uppmärksamhet på de drag af *krigslystnad*, *rysshat* och *öfvermod*, som då för tiden visade sig i svenska folklynnet. Vi anmärka likväl, att detta mindre var händelsen med sjelfva allmogen, hvilken härutinnan ådagalade jemnförelsevis mycken återhållsamhet och köld; vare sig nu af sparsamhetens farhåga för krigsgerder, eller af okunnighetens döfhet för klingande ordalag, eller af det sunda förnuftets ovilja mot hvarje tillkonstlad öfverdrift. Det var således icke inom bondeståndet, utan inom de högre och medel-klasserna, serdeles adeln och borgare-ståndet, som ofvannämnde missrigtningar i folklynnet utbildades och hade sina flesta anhängare och sina mest högröstade och inflytelserika talmän. Inom dessa kretsar voro de likväl ganska verksamma och hafva visserligen i hög grad bidragit till den framgång, hvarmed Gyllenborgs parti kunde steg efter steg locka svenska folket till krigsförklaringen 1741.

Den andra orsaken till krigsförklaringens möjlighet låg i sjelfva *statsförfattningens* brister, hvilka under dessa pröfvande skakningar började visa sig och sina följder. Vi hafva i det föregående anmärkt flere sådana, t. ex. konunga-magtens svaghet, riddarhusets ändamåls-vidriga sammansättning, Hemliga Utskottets vådliga rättigheter och skadliga hemlighets-krämeri [1]), saknaden af tryckfrihet, och tillika den omständigheten, att bondeståndets lagliga magt, ungefär en fjerdedel af hela representationens, icke uppbars af motsvarande kunskaper och förmåga [2]). Hvad för tillfället vållade största olyckan, var dock saknaden af en samhällskraft, så oberoende och stark, att den mägtade hejda de vindkast af orättvisa eller obetänksamhet, hvilka ej sällan hänföra allmänna tänkesättet [3]). Sverges dåvarande konunga-magt var icke för sådant ändamål tillräckligen befästad; och dess dåvarande innehafvare använde ej heller det inflytande, han kunnat ega, utan sålde sin öfvertygelse för att få behålla sin frilla eller få grefvevärdighet åt sina frillesöner. Ej heller förefanns någon tillräckligt stark aristokrati. De stora högadliga godsegarne, — om de ock till följe af högre politisk bildning förutsågo krigets olyckor, och till följe af både enskild och fosterländsk egennytta, ville afböja dess hotande bördor och förluster, — egde likväl ingen dertill erforderlig magt; ty efter klass-omröstningens afskaffande 1719 blefvo de på riddarhuset lätt öfverväldigade af den stora skara adelsmän, som hade vid ett krig föga att förlora, men som, drifna af okunnighetens öfvermod eller af fattigdomens längtan efter sold och befordran, ställde sig i lagercrantzska fritroppens leder. — I fråga om krig och utgifter är bondeståndet vanligtvis en starkt återhållande magt, hvilken icke gerna låter

---

[1]) 33. 46, 50. 34. 215.
[2]) 33. 28, 29, 45, 239, 240.
[3]) 33. 27—29.

sig förledas af stora ord och granna talesätt, och äfven nu satte det sig länge nog mot de öfverdådiga planerna. Men till följe af sin djupa okunnighet mägtade dess medlemmar hvarken öfverskåda förhållandet eller vederlägga svepskälen eller göra sina åsigter gällande. I afgörandets stund såg man ock dess ledande medlemmar låta sig genom Olof Håkanssons tillställningar och Frankrikes mutor lockas att sälja sin öfvertygelse och att rösta för krig. Om konungen haft mer magt, och Fredrik velat på allvar använda den; — eller om den gamla klass-omröstningen ännu varit på riddarhuset gällande; — eller om det i grunden fredligt sinnade bondeståndet egt mer kunskaper och riksdagsmanna-förmåga; — eller om Hemliga Utskottet icke lemnat så många tillfällen till stämplingar och riksdags-knep; — det är ej otroligt, att hvilken som häldst bland dessa händelser varit tillräcklig att förekomma olyckan.

Till krigspartiets seger bidrog för det tredje och i hög grad det på en gång sluga, djerfva och kraftfulla sätt, hvarpå *Hattarnas* ledare iakttogo alla gynnande omständigheter, begagnade alla tillgängliga medel samt ockrade på så väl folklynnets som statsförfattningens egenheter och fel. Det var med sådana beräkningar, som de uppretade rysshatet, uppspelade öfvermodet samt begagnade konungens svaghet för fröken Taube, Hemliga Utskottets smygvägar, den fattiga adelns och de halfbesoldade karolinernas krigslystnad samt bondeståndets okunnighet, och derjemnte om hvarandra mutor och osanningar, ränker och olagligheter; och detta allt utan att låta sig af några samvets-betänkligheter hejdas. Närvarande del och de två närmast föregående hafva på ett dylikt deras förfarings-sätt anfört så många och talande exempel, att vi under åberopande deraf kunna förskona läsaren och oss

sjelfva från ytterligare sysselsättning med så motbjudande uppträden.

Till möjliggörande af Hattarnas seger bidrog för det fjerde äfven *Möss-partiet* sjelft. Vi hafva redan tillförene anmärkt, huru bland dess urderbefäl och manskap funnos många, som i afseende på lycksökeri, mutbarhet och orättvisor voro fullt ut så brottsliga som deras motsvarande likar inom Hatt-partiet. Men helt annorlunda förhöll det sig med hufvudmännerna, en Ture Bielke, Gustaf Bonde, Sven Lagerberg och Samuel Åkerhielm, mot hvilkas heder, oegennytta och redbarhet, ingen grundad anklagelse kunnat göras. Men just till följe af sådana sina ädla och högsinnade tänkesätt, ville dessa herrar aldrig nedlåta sig till medel, så våldsamma och klandervärda, som de, hvilka Hattarnas ledare ofta tillgrepo, och just härigenom fingo de sednare ett öfvertag, som åtminstone för ögonblicket var betydligt nog. Ett annat märkligt förhållande bör ej heller förbises. Tids-omständigheterna voro af den egna beskaffenhet, att, så framt Mösspartiet och dess åsigter skulle segra, kunde sådant ske endast derigenom, att Bielke och Bonde finge upprättelse och återinträde i rådet. För tillfället voro alltså partiets åsigter och partiets personer med hvarandra så nära hopväxta, att striden för de förra ofta såg ut som en strid för de sednare, och derigenom i mångas ögon förlorade den ädla prägeln af renhet och oegennytta. Sådant verkade förlamande på många, och ej minst på besagde herrar; ty så ömtåliga, som de begge två, och i synnerhet Gustaf Bonde, voro för hvarje sken af egennytta, uraktläto de ofta arbetet för rättvis sak endast derföre, att det kunde tolkas som arbete för egen person. Än mer, då Hattarnas ledare, för att upprätthålla på en gång sig sjelfva och sin sak, vågade allt och blottställde

fäderneslandet för de våldsammaste brytningar, till och med för vådan af inbördes krig; då såg man Mössornas hufvudmän både 1739 och 1743 häldre än att drifva tvisten till dylika ytterligheter låta sina personliga anspråk falla. Var det en fredskärlek, som för personens eller för fosterlandets skull skyggde undan från hvarje svårare strid? — eller en ömtålighet, som för att undvika till och med skenet af egennytta, lät sin person och derigenom äfven sin sak falla? — eller en tvekan om sakens vigt, rättvisa och hållbarhet? — eller en tvekan om sin personliga förmåga att upprätthålla den? — eller en förtröstan på dess förmåga att utan mensklig hjelp upprätthålla sig sjelf? — eller var det en sammansättning af flere, af alla dessa känslor? Nog af! Mössornas åsigter, hvilka nämnde herrar ofta förklarat för sanna och välgörande, och Mössornas anhängare, den talrika skara, hvilken stod färdig att deltaga i kampen; — båda delarna, så väl saken som vännerna, blefvo i det afgörande ögonblicket, genom sina anförares återtåg öfvergifna och lemnade hufvud- och försvarslösa, hvarföre de ock af sina djerfva motståndare snart nog besegrades.

Vi nämnde en hos Mösspartiets hufvudmän möjligtvis befintlig tvekan om egen förmåga. En sådan, om den förefanns, saknade icke sina skäl. Sven Lagerberg var icke stats- utan ämbetsman; Gustaf Bonde hade hufvud och kunskaper, men saknade beslutsamhet och kraft; med Ture Bielke var förhållandet i viss grad motsatt; och Samuel Åkerhielm, som egde både hufvud och kraft, både kunskaper och beslutsamhet, hade å andra sidan ett lynne och en personlighet, som gjorde honom mindre passande för ledningen af ett helt parti; och utom dessa fyra fanns ingen, som kunde komma i fråga, ty äfven Ungern-Sternberg, med sitt ståtliga utseende och sin stora talare-förmåga, saknade den kraft och den blick, den beslutsamhet och det anseende, som på en så-

dan plats fordrades. I allmänhet kan sägas, att efter 1739 bestod Möss-partiet en tid bortåt af en stor öfver hela riket utspridd skara medborgare, hvilkas både rättskänsla och fosterlandskärlek högligen ogillade Hatt-partiets uppförande; men hvilka sammanhöllos mer af denna gemensamma känsla, än af någon gemensam ledare eller plan, och som derföre knappt kunde kallas ett parti i ordets egentligaste betydelse [1]). Genom brist på ledning, tilltagsenhet och plan, blef ock denna skara gång efter annan, besegrad af det i antal underlägsna, men genom djerfhet, sammanhållning och verksamhet öfverlägsna motpartiet [2]).

ORSAKERNA TILL KRIGETS OLYCKLIGA UTGÅNG.

Under och genom Karl den tolftes regering hade Ryssland fått uppväxa till så afgörande öfverlägsenhet, att Sverge utan högst ovanliga till och med utomordentligt gynnsamma omständigheter omöjligen kunde vinna så stora fördelar, som ens de minsta bland dem, med hvilka Hatt-partiets statsmän, talare och skalder hade smickrat sig sjelfva och sina lands-

[1]) Den liga, som åren 1746 och 1747 kämpade mot Hattarna, bestod väl hufvudsakligen af personer, hörande till Mösspartiets underbefäl och manskap; men den kämpade mindre för Mössornas än för ryska hofvets planer, och under ledning, icke af svenska herrar, utan af det ryska sändebudet. Mösspartiets egentliga och förnämsta hufvudmän ville nämligen icke deltaga i då förehafda stämplingar.

[2]) Hvad vi här och annorstädes yttrat om Möss- och Hattpartiernas beskaffenhet, gäller endast förhållandet intill 1751, icke för den ännu föga kända tiden 1751—1772, och vi fästa uttryckligen läsarens uppmärksamhet härå. — Också torde nya källor (man säger t. ex. att i fersiska arkivet finnes en af Fr. Ax. Fersen skrifven utförlig teckning af tiden 1719—1790) komma att lemna till historien om hela detta tidehvarf många nya bidrag och vigtiga rättelser.

män; och i denna öfverlägsenhet låg väl en bland de vigtigaste orsakerna till fälttågens mindre lyckliga utgång. Men vid krigets utbrott var dock Ryssland i någon mån försvagadt genom så väl inre tvedrägt som öfver-ansträngningar under turkiska fejden, och hvarken dess landthär eller dess flotta kunde i krigsduglighet mäta sig med Sverges. Om nu Lewenhaupt och Gyllenborg hade med klokhet och kraft begagnat dessa omständigheter, skulle striden blifvit hård nog, och Sverge måhända kunnat tillkämpa sig någon mindre fördel, t. ex. ett eller annat gränsfäste, en eller annan fördelaktigare gränsbestämning.

Att nu deremot fälttågen 1741 och 1742 aflupo så olyckligt, så nesligt, orsaken dertill är i mycket att söka hos regeringen i Stockholm, hos Karl Gyllenborg och hans vänner; nämligen i den lättrogenhet, hvarmed de inbillade sig vara säkra om kraftigt understöd af Turkiet, Frankrike och det ryska missnöjet; — i det öfvermod, hvarmed de inbillade sig, att ryssarna skulle rymma fältet och utrymma hela landskap, så snart svenska troppar blott visade sig; — i det lättsinne, som på så osäkra förutsättningar grundade sina planer. Också utmärkte sig de vidtagna åtgerderna genom en förvånande brist på beräkning och sammanhang. Vi minnas t. ex. huru man redan i början företog sig att på fyra olika myndigheter dela den magt, som skulle leda både krig och underhandlingar; — huru man i förtid skickade troppar och flottor till krigsskådeplatsen; — huru man derigenom gagnlöst förspillde sina tillgångar och krafter; — huru man gjorde detta för att vara färdig till ingripande i de väntade ryska upprors-rörelserna; — men huru man sedermera af brist antingen på magt icke kunde, eller på mod icke vågade begagna tillfället, när detta erböd sig, nämligen först vid Annas död och sedermera vid Elisabets tronbestigning. Utan inflytande på sakens utgång var ej heller den omständigheten, att Gyllenborg, för vin-

nandet af sina syften, hade i brist på bättre hjelptroppar nödgats förbinda sig med den lösa befolkningen på riddarhuset och med personer, sådana som Lewenhaupt, Lagercrantz, Karl Sparre m. fl. och att han derigenom blef tvungen att till återtjenst rätta sig efter deras infall, förhetsningar och personliga anspråk; — tvungen att enligt deras rop påskynda ryska kriget; — tvungen att till befälhafvare i Finnland taga och allt för länge bibehålla den dertill oskicklige Lewenhaupt.

Sistnämnde herre och hans oefterrättliga beteende var dock förnämsta orsaken till företagets misslyckande, och i synnerhet till det nesliga i dess både gång och utgång. Äfven amiralerna gjorde sitt till. Deras liksom Lewenhaupts uppförande var så besynnerligt, att efterverlden knappt kan föreställa sig möjligheten af dylika uppträden; ehuru man ser dem framställda i all deras ömkliga verklighet.

Öfvermod och förtviflan äro ofta blott olika uppenbarelser af en och samma sinnesart; den nämligen, som ser föremålen icke sådana, de i verkligheten äro, utan i de jettegestalter, inbillnings-kraftens förstoringsglas framtrollar, ena gången de ljusa, en annan gång de mörka. Det var med dylika den första ytterlighetens, öfvermodets, hägringar för ögonen, som många bland Hattarna tågade till kriget. Men der mötte snart en verklighet, mot hvilken de medförda föreställningarna om egen oemotståndlig magt och om egna blifvande framgångar ohjelpligen krossades; — en verklighet, som i stället påtvingade något hvar känslan af egen vanmagt och förkänslan af blifvande nederlag. Då ock enligt sådana personers vana öfvergick inbillningskraften till andra ytterligheten, till nedsättande af egen och öfverskattande af Rysslands förmåga; och det ända derhän, att de sedermera röstade för återtåg och fred lika häftigt och hejdlöst, som de tillförene röstat för anfall och krig. Äfven dessa personer och deras benägenhet för än

öfvermodets, än förtviflans ytterligheter bidrogo i sin mån till företagets olyckliga och nesliga utgång.

Hattregeringens förberedelser till kriget hade varit så ofullständiga och så illa beräknade, att det i alla händelser betänkliga företaget svårligen kunde vinna någon större framgång. När det nu helt och hållet misslyckades, sökte, som vi sett, partiets statsmän välta hela skulden från sig och på partiets generaler. Längre fram och när Hattarna återvunnit någon stadga åt sitt vid krigets slut skakade välde, och när de omkring 1747 sökte alldeles tillintetgöra Mössorna, då och för ernåendet af sistnämnde syftemål tog man ett nytt steg på samma bana och började påstå, att de till Möss-partiet hörande herrar, hvilka som befälhafvare deltogo i finska fejden, hade med flit ställt så till, att kriget skulle misslyckas. Ulrik Scheffer har efterlemnat en uppgift af följande innehåll. *I stället för att bidraga till ett för svenska folket ärorikt och nyttigt slut på kriget, tänkte Mössorna endast på medel att låta företaget misslyckas för att derigenom rättfärdiga sina egna åsigter och krossa motpartiet* [1]. I samma anda har Tessin för Lovisa Ulrika omtalat, huru *finska kriget misslyckades derföre, att Mössorna förrådde fäderneslandet och ställde i krigsråden så till* [2], *att felet skulle falla på Lewenhaupt och på krigets upphofsmän* [3]. Också vid

[1]) Handl. rörande Skand. Hist. 4. 325. Till bestyrkande af denna blodiga beskyllning har dock Scheffer icke anfört ett enda factum, ett enda namn.

[2]) I krigsråden var dock Lewenhaupt ordförande och unga Hattar, H. A. Gyllenborg och i synnerhet Ulr. Scheffer nästan alltid protokollsförare. Hur skulle då Mössorna kunnat så missleda öfverläggningarna eller förfalska protokollen? Och hvarför hafva hvarken Tessin eller Scheffer anfört ett enda exempel, ett enda bevis på sådana tillställningar?

[3]) Berlin. Königlich. Haus-archiv. Lovisa Ulrika till sin bror konung Fredrik den 30 December 1746. På beskaffenheten af Tessins uppgifter rörande finska kriget må följande exempel anföras. I en hans uppsats, befintlig på Trolle-Ljungby,

flere andra tillfällen framkastades dylika ord [1]). Men för dessa blodiga beskyllningar har man ej kunnat uppte ett enda verkligt bevis, endast ett svepskäl. Vid afseglingen till Finnland 1741 hade nämligen några bland befälet talat med ovilja om hela kriget och förespått dess olyckliga utgång. Denna förutsägelse tolkades nu som en föresats; ehuru den var blott ett uttryck af det missnöje och den misströstan, som hos många och i synnerhet inom Möss-partiet förefanns, en sinnesstämning, visserligen olycksbådande för kriget, men ingalunda något bevis på afsigtligt förräderi [2]). Hvad sjelfva fälttågen angår, så falla deras

---

läses: *med afseende på det olyckliga kriget eger jag, det vete Gud, ingen annan del än att hafva i mina bref till grefve Gyllenborg rådt derifrån.* (La malheureuse guerre, à la quelle je n'avois, Dieu le sait, d'autre part, que de l'avoir deconseillé dans mes lettres à feu Mr le Comte Gyllenborg.) Uti en annan dersammastädes befintlig uppsats söker Tessin likaledes att genom utdrag ur sina bref 1739—1741 bevisa, att han icke tillstyrkt kriget. Med dessa uppgifter må jemnföras den alldeles motsatta åsigt, som, hämtad ur andra källor, yttras af Geijer 2. 5. 76, 77, 86, och af Malmström 2. 219, 239, 240, och af Tengberg 1. 50, 80, 81, 184, och i både 34:e och 35:e delarna af Fryxells berättelser. De hos Tengberg 1. 80, 81 inryckta brefven af Tessin äro en dräpande vederläggning af ofvannämnde Tessins uppgifter.

År 1739, och just som Tessin hjelpt den *krigiske* Gyllenborg att störta den *fredlige* Horn, skref han: *får Sverge krig under denna förbistring, så skyndas riket till sitt förderf* (Tessin och Tessiniana sid. 68). Hvarföre hjelpte då Tessin krigspartiet till seger? — År 1746, och när Mössorna fortfarande yrkade efterräkning mot krigets upphofsmän, påstod sig Tessin kunna bevisa, att *aldrig något krig blifvit med mera skäl och under lyckligare politisk konstellation begynt, än det sista ryska.* (S. st. sid. 119, 120.) Hvarföre sökte han då (se här ofvan), att afråda Gyllenborg derifrån? Märk i öfrigt motsägelsen mellan detta och hans nyss inryckta yttrande!

[1]) Äfven fransyska sändebudet trodde och inberättade den 3 Januari 1748 till sin regering samma uppgift.

[2]) En kringspridd berättelse ville veta, att vid inskeppningen från Sverge skulle en af det högre befälet hafva sagt: *låt gå för tusan djeflar! De ha begynt kriget mot vår vilja; det skall gå derefter.* — Uppgiften är obevisad. Om den, eller något annat

få dagrar och många skuggor tämligen lika på båda sidorna. Bland framstående partimän inom högre befälet utmärkte sig en Hatt, Stjernstedt, och en Mössa, Wrangel, såsom de enda, hvilka med beslutsamhet och kraft gjorde fienden motstånd. Vid öfverräkning af skuggorna finner man ungefär samma jemna fördelning. Hattarna Lagercrantz, Stierneld och Biörnberg voro de, som vintern 1742 ifrigare än någon annan talade mot kriget och ville genom Karl Peter Ulriks val återvinna den redan då efterlängtade freden; och ingen rådde till återtåg på ett mer motbjudande sätt än Lagercrantz [1]. Men Mössorna voro ingalunda bättre. Didron talade för det nesliga tillbakavikandet, och Ungern-Sternberg tillät sig att på ett klandervärdt sätt öfvergifva hela krigsskådeplatsen.

ORSAKERNA TILL RÄDDNINGEN.

Efter Kalmare-unionens olyckor har, med undantag af Karl den tolftes och Gustaf den fjerde Adolfs sista regerings-tider, Sverge aldrig varit så nära sin fullkomliga undergång, som våren 1743. Att det räddades, att det med så ringa uppoffring af land kunde räddas, dertill är orsaken att söka i sammanträffandet af flere lika oförmodade som ovanliga omständigheter.

Främst bland dessa räkna vi Elisabets personlighet; de känslor, med hvilka hon fästade sig vid holstein-gottorpska furstehuset så lifligt och varmt, att hon för dess fördelar uppoffrade sitt eget rikes;

---

slags bevis för Mössornas förräderi i finska kriget kunnat framdragas och bestyrkas, så skulle de otvifvelaktigt blifvit framdragna och begagnade under den häftiga förföljelse, som 1747 anställdes mot Mössorna.

[1] 35. 200.

— likaså de hennes åsigter, som aktade den äran att tillsätta kronprins i Sverge högre än den att utvidga och betrygga sitt eget lands gränser. Utan ett sådant hennes tänke- och handlingssätt hade Sverge troligtvis redan 1743 måst afträda en betydligare del af Finnland.

Till den lyckliga utgången och äfven till Elisabets eftergifvenhet bidrog, som ofta nämndt är, Rysslands farhåga, att Sverge, om det drefves till förtviflan, skulle kasta sig i Danmarks armar, hvarigenom kunde föranledas en ny nordisk förening, nog mägtig att motväga eller tillintetgöra det öfvervälde, som Ryssland från och med 1710 hade vunnit.

Konung Kristian den sjettes fromma och fredälskande sinnelag var likaledes en ganska lycklig omständighet. I fall denne furste hade år 1743 antingen före eller straxt efter tronföljare-valet låtit sina troppar inrycka i Sverge och sin flotta inlöpa i dess skärgårdar, skulle utan tvifvel en stor del af det södra och medlersta rikets innevånare hafva till fördel för danska prinsen gripit till vapen, och Sverge hade blifvit en tummelplats för svåra inbördes strider, understödda å ena sidan af danskar, å den andra af ryssar, och med den troliga påföljd, att hela Finnland blifvit bortryckt och hela Sverge ödelaggdt. Men Kristian höll sitt svärd i skidan, och vårt fosterland blef räddadt från så förfärliga öden.

En stor lycka var ock, att Mössornas förnämsta män icke ville öka och begagna förvirringen för att derigenom störta det herrskande motpartiet; utan tvärtom höll både sina anspråk och sina anhängare tillbaka, och detta ju mer faran för främmande fiender växte. Af denna orsak kunde upprorsmännen hvarken i Dalarna eller annorstädes bekomma någon enda duglig anförare, och Hatt-partiet fick för tillfället fria händer att under de svåraste stormmånaderna vidtaga sådana anstalter, som för fäderneslandets räddning pröfvades nödiga.

Till den lyckliga utgången bidrog ock, att ofvannämnde gynnsamma tillfälligheter blefvo af Hatt-partiets ledare begagnade med mycken skicklighet, se t. ex. den fina beräkning, hvarmed de valde Cedercreutz och Nolcken till freds-ombud; — det listiga sätt, hvarpå de smickrade och begagnade Elisabets både personliga och dynastiska ärelystnad; — den slughet, hvarmed de just i rätta stunden öfvergingo från Birkenfeld till Adolf Fredrik; — den fintlighet, hvarmed de lyckades gång på gång uppskjuta tronföljare-valet, tills rysska freden hunnit afslutas; med flere dylika drag, hvilka dock, såsom händelsen ofta var med Karl Gyllenborgs åtgerder, tillhörde mindre den storartade statsmannen än den fyndige intrigören; svenska språket har till sin heder icke någon rätt passande benämning för en slik personlighet.

Serdeles lyckligt var ock, att på bondeståndets talmansstol satt en Olof Håkansson. Att mannen var egennyttig och i flere fall opålitlig, är bekant. Men vid åsynen af de nu öfverhängande förfärliga farorna, tyckes han hafva blifvit gripen af en känsla, så djup och så stark, att han med förbiseende af hvarje enskild fördel, ansträngde alla sina krafter endast och uteslutande till fäderneslandets räddning. För sådant ändamål såg man honom ock under de svåra brytningarna utveckla sin ovanligt stora förmåga att efter olika omständigheter, men städse i rätt tid och med klok beräkning, än uppmuntra, än hejda, än smickra, än varna och derigenom för det mesta leda och någorlunda sammanhålla sina medbröder. Troligt är, att utan denna hans förmåga och verksamhet skulle bondeståndets oroliga och af Danmark vunna flertal hafva under ledning af en Per Andersson, en Olof Gustafsson med flere förifrat sig, sprängt riksdagen, hindrat freden med Ryssland och tillika störtat sitt fädernesland i ett förödande inbördes krig.

FÖLJDERNA AF ÅREN 1739—1743.

Krigets och fredsslutets närmast liggande följder äro redan omtalade [1], och riksskuldens tillväxt och riksmyntets värdefall skola framdeles omtalas. Hvad vi här fästa oss vid, är några tidskiftets inverkningar på det allmänna tänkesättet och på fäderneslandets sednare öden.

Som en sådan företeelse räkna vi, att det förtroende, den kärlek, med hvilka frihetens och sjelfstyrelsens grundsats varit af de bildade klasserna omfattad, började minskas. Som vanligt förblandade man bruket med missbruket, och anklagade nästan uteslutande sjelfva statsförfattningen också för följderna af det tadelvärda sätt, hvarpå den blifvit af Hattarna tillämpad. Missnöjet ökades genom den småaktiga regerings-lystnad, hvarmed ständerna mer och mer missbrukade sin magt [2]. Man hörde ej sällan talas om orimligheten deraf, att folkombuden fortfarande och utan återhåll blandade sig i tillsättningen af ämbetsmän och i granskningen af domstols-åtgerder m. m.; — orimligheten deraf, att, vid afgörandet af statens vigtigaste och mest invecklade angelägenheter, man åt en hop oerfarna utskotts-ledamöter tillerkände större magt, än åt konung och rådsherrar; ehuru dessa sednare just till följe af sina förvärfvade kunskaper och sin ådagalaggda skicklighet varit af ständerna till sina befattningar föreslagna och sedermera under många års ämbets-verksamhet i dithörande ärender än mer invigda; — orimligheten deraf, att med tillbakasättande af dylika personer och deras råd, okunniga och inskränkta folk-ombud tilläto sig att *»med dumdristig djerfhet rycka i regerings-töm-*

---

[1]) Sid. 159—162.
[2]) 33. 26—53.

marna». Det kan ej nekas. att till en dylik anklagelse gjorde sig skyldiga ganska många riksdagsmän, i synnerhet på riddarhuset och i bondeståndet; de förra hela tiden bortåt, de senare mest vintern och våren 1743. Också hände, att vid omröstningarna flertalet stundom fattade beslut, som öfverensstämde hvarken med förnuft eller rättvisa; och det gick ofta, såsom Dalin skref:

Förnuft med Dumhet stod i strid,
Och Sanning ville mäkla frid;
Men i förtreten
Uppväckte Dumhet split och hat,
Och saken vann dess advokat,
Pluraliteten.

Härtill kom en annan mycket menlig omständighet; nämligen. att de känslor af aktning och förtroende för styrelsen, hvilka böra hos undersåtarne förefinnas, så framt ej samhälls-ordningen skall vändas upp och ned; — att dessa känslor blefvo tillintetgjorda genom den påtagliga landsförderfligheten och olagligheten af många Hatt-partiets åtgerder. Undersåtarna till och med bönderna lockades, nästan tvingades att sätta större förtroende till sin egen urskillning, sin egen rättskänsla än till den dåvarande regeringens. Vi hafva ock sett, huru under åren 1742 och 1743 sistnämnde stånd begynte *»rycka i regerings-tömmarna»* med en djerfhet, ett öfverdåd, som täflade med lagercrantzska fritroppens bragder. Man dref läran om folkväldet än längre, och ville stundom införa den råa och oordnade massans välde öfver icke blott regeringens ämbetsmän utan ock öfver folkets lagligt valda målsmän, principalernas öfver ombuden, så som man uttryckte sig [1]). När ett parti icke mägtade leda riksdagsmännen och beherrska riksdagen, vände det sig till massan, till menigheterna,

---

[1]) 33. 30, 31.

hvilka i sin okunnighet voro lättare att uppegga och leda, och genom hvilka man hoppades kunna skrämma och styra både regering och ständer. Ett sådant förfaringssätt började användas af franska sändebuden och af Hattarna, när dessa ville år 1734 inrycka Sverge i polska kriget. och år 1738 störta den fredligt sinnade Horn. Det sålunda gifna exemplet efterföljdes sedermera, och på ett än betänkligare sätt, när danska partiet, anfördt af Grüner, ville våren 1743 främja prins Fredriks och motarbeta hertig Adolf Fredriks val. Vi minnas, huru vid detta tillfälle Springer med en inom hufvudstadens befolkning hoprafsad flock, inträngde i rådstugu-rättens rum och ville föreskrifva borgare-ståndet hvad som borde göras, eller icke göras. Man vände sig äfven till den på landet varande allmogen, hvilken naturligtvis kunde hvarken känna de till tronföljare föreslagna furstarna, eller bedöma hvad rikets dåvarande belägenhet fordrade; men hvilken man ville öfvertala till försök att med lock eller pock inverka på ständernas blifvande beslut, — och man lyckades. Oaktadt sin okunnighet i ämnet, oaktadt den dagsklara vådan att på sådant sätt förlänga kriget och förlora Finnland, lät sig dock en stor del af allmogen lockas att för framtrugandet af nämnde tronföljare-val afsända en mängd först bref eller petitioner, och, när detta ej hjelpte, beskickningar eller deputationer, och slutligen verkliga upprorsskaror, så väl dalkarlarnas, hvilka framkommo, som de andra landskapernas, hvilka närmade sig till hufvudstaden. Hos många medborgare alstrades af dessa och dylika företeelser den fruktan, att friheten skulle urarta till ett de okunniga menigheternas, de oordnade massornas tygellösa välde; en fruktan, som var serdeles liflig hos Hattarna, hvilka kunde förutse, att bönderna skulle i slikt fall anställa en skoningslös räfst med råds-ombytets och krigets upphofsmän. Man finner ock, att många rikets innevånare, i synnerhet Hat-

tarna begynte tänka på en ökad konungamagt, såsom bästa räddnings-medlet från både den ena och andra faran. Detta bland högre och medelklasser. Bönderna å sin sida, oaktadt allt det öfvermod och sjelfförtroende, danska partiet sökte inblåsa dem, kände dock sin egen oförmåga att sjelfva på ett mer af görande sätt leda riksstyrelsen. Men hällre än att låta den anförtros åt de högre stånden, åt de alltid misstänkta och nu till följe af Hatt-regeringens fel föraktade *herrarna*, hällre ville en stor del af allmogen anförtro den åt konungen, detta också af andra och mycket verkande skäl, hvilka dock redan tillförene äro omständligt framlaggda [1]. Så hafva åren 1739—1743 mycket bidragit, och det bland både högre och lägre samhälls-klasser, till väckande af misstro mot fria statsförfattningar och af längtan efter enväldig konungamagt. Det är sorgligt att närmare betrakta förhållandet. Statsförfattningen af åren 1719—1723 infördes i den uppriktigaste öfvertygelse derom, att svenska folkets lycka skulle genom frihet och sjelfstyrelse betryggas och främjas. Detta blef äfven och på ett lysande sätt händelsen under åren 1721—1738; och om allt fått fortgå i samma rigtning, skulle troligtvis det nya statsskicket hafva rotfästat och utvecklat sig, undanröjt sina fel, förenklat sina former, samt vunnit en stadga, en lifaktighet, en ändamålsenlighet, liknande engelska samhällets. Men denna utveckling afbröts, dessa glada förhoppningar tillintetgjordes genom råds-ombytet 1739 och genom det sätt, hvarpå Gyllenborg och hans vänner i stället för att undanrödja, tvärtom ökade och till sin fördel begagnade statsförfattningens fel, och tillika förde riksstyrelsen på sätt och med följder, som väckte en stigande ovilja mot både det ena och andra, och slutligen mot sjelfva samhällsskicket. Hatt-partiets kanske svåraste

---

[1] 33. 242, 243.

synd är att hafva på detta sätt skadat frihetens heliga sak; — och det har skadat den, icke blott för dåvarande, utan ock för kommande tider, ja ända intill våra dagar. De frihets-tidens verkliga öfverdrifter och misstag, orättvisor och förbrytelser, hvilka i långa förteckningar blifva för allmänheten framlaggda som bevis på den fria författningens oduglighet, — dessa misstag och orättvisor m. m. äro till stor del begångna af Hatt-partiet.

Det skulle tyckas, som dylika missnöjen med statsskicket bort framkalla en motsvarande statshvälfning. Men ännu lefde inom månget sinne kärleken till friheten, tron på dess välgörande och förädlande verkningar, samt hoppet, att dessa skulle, äfven i Sverge, trots alla förvillelser och misstag, mer och mer framträda. Sådana tänkesätt underhöllos genom den städse växande kunskapen om Greklands och Roms herrliga frihets- och blomstrings-tider; och likaså genom minnet af Sverges nyss genomgångna olycks-öden. Karl den tolfte blef väl, serdeles af krigspartiet och af dess sångare, mycket beprisad. Men hans fel, ehuru de under systerns och svågerns regering icke fingo offentligen framläggas, lefde dock i friskt och afskräckande minne, hos det slägte, som sett de förfärliga missbruken och de landsförderfliga följderna af hans envälde. Man ville ej blottställa fäderneslandet för möjligheten af en ny sådan behandling, en ny sådan olyckstid. Konung Fredrik var ej heller den person, i hvars hand svenska folket kunde med trygghet anförtro sina öden. Af dessa orsaker blefvo missnöjet med friheten och begäret efter ökad konungamagt hvarken så allmänna eller starka, att de mägtade åstadkomma någon statshvälfning.

En annan följd, en annan högst skadlig inverkan på svenska folklynnet bör ingalunda förtigas. Något hvar hade sett på hvilket klandervärdt sätt Hatt-partiet både ryckt till sig styrelsen och sedermera fullgjort dess pligter; och huru det likväl hade vid riksdagen 1743 och genom lika klandervärda medel lyckats afböja alla efterräkningar och afväpna alla motståndare; och huru det nu satt segrande qvar på magtens höjd och kunde derifrån bland sina anhängare godtyckligt utdela anslag och privilegier, befordringar och äreställen. Lätt är att begripa, hvad verkan denna syn skulle hafva på hela folket och på dess känsla för heder och rättvisa och på dess hopp om sanningens och dygdens slutliga seger; — och i synnerhet, hvad inverkan samma skådespel skulle utöfva på de unga män, som, drifna af rika snillegåfvor och brinnande äregirighet, ville göra lycka; och som sågo framför sig exemplet af det sätt, hvarpå det äldre slägtledet gjort och bibehållit sin lycka, och tillika betänkte, hvilka egenskaper, hvilka tjenster sådana förmän skulle af sina skyddlingar behöfva och fordra. Vi hafva redan förut framkastat några ord om detta olyckliga förhållande [1].

En tredje följd af åren 1739—1743 angick förhållandet mellan frälse och ofrälse medborgare. Efter förlikningen 1723 [2] hade med få undantag [3] tvisterna dem emellan varit nedlaggda. Men under ifrågavarande tidrymd blef de sednares missnöje uppväckt till nytt lif; ty något hvar visste, att de begge olycksbringande åtgerderna, rådsombytet och kriget,

---

[1] 34. 216, 217.
[2] 31. 80, 81. 33. 88, 89.
[3] 33. 77.

hade blifvit tillställda hufvudsakligen af riddarhuset, hvarför ock hos den stora och mindre klarsynta allmänheten de båda begreppen *adelsmän* och *Hattar* ofta sammansmälte. I denna rigtning fortgick och utbildade sig det vanligaste ofrälse tänkesättet; och missbelåtenheten ökades till följe af Hatt-partiets sednare styrelse och af så väl det pommerska kriget som den ständigt växande oenigheten och riksskulden. Oviljan mot adeln, såsom liktydig med Hattpartiet, återupplifvade ock den gamla oviljan mot adeln såsom ett privilegieradt stånd; i synnerhet som dess medfödda företrädes-rättigheter redan nu började förlora det stöd af öfverlägsenhet i bildning och förmögenhet, hvarpå de tillförene hvilat. Öfvertygelsen om deras orättvisa och förnuftsvidrighet blef ock mer och mer allmän och djup till följe af de redigare begrepp, de fördomsfriare åsigter, som hos svenska folket alstrades genom friheten, genom den stigande upplysningen och genom den slutligen införda tryckfriheten. Så bidrogo händelserna 1738—1743 till utbildande och stadfästande af den sinnesstämning, som under frihets-tidens sista år, eller omkring 1770 angrep och sökte tillintetgöra adelns företräden. Det var genom statshvälfningen 1772, som detta frihetstidens framåtskridande äfven på jemnlikhetens bana blef afbrutet, och de adliga företrädes-rättigheterna för den gången och af konung Gustaf den tredje räddade.

En fjerde följd af händelserna 1739—1743 angick bondeståndets politiska magt. Vid det fria statsskickets ordnande hade denna visserligen blifvit ökad mot förut, men icke till full likhet med de andra ståndens. Att den likväl skulle framdeles utvidgas, det låg i statsförfattningens anda, och en början

dertill visade sig ock, när de andra stånden vid riksdagarna 1740 och 1742 mer och mer tillerkände åt bönderna den förut vägrade rättigheten att insätta medlemmar i Hemliga och äfven i några andra Utskott. Att man sedermera icke fortgick i samma rigtning, och att man tvärtom återtog några sina medgifvanden; detta var en följd af det öfvermodiga, olagliga och våldsamma förfaringssätt, hvartill bondeståndets flertal lät sig år 1743 förledas, och hvilket väckte och måste väcka de andra ståndens ovilja och farhågor.

En femte följd af åren 1739—1743 utgjordes af den rigtning, som i många fall de närmaste tidernas händelser togo, just till följe af ofta nämnde ovilja mot Hattarna och mot deras åtgerder. En sådan sinnesstämning förefanns nämligen icke blott inom Möss-partiet, utan ock inom en stor del af svenska folket; och ej minst bland just dess ädlare söner, hvilkas känslor för sanning och dygd, för rättvisa och fosterland, blifvit sårade både ofta och djupt; ja, så djupt, att mången med dystra aningar förutsåg och förespådde kommande och svåra olyckor, och dessa icke blott som naturliga följder af obetänksamheten och öfverdådet, utan ock som hämnande straffdomar öfver en brottslig regering, ett brottsligt folk. *Olyckorna och förnedringarna 1742 och 1743*, sade många, *äro syndastraff öfver sveken och orättvisorna 1738—1741.* Många önskade följaktligen, att så snart möjligt få till ansvar framdraga, eller åtminstone från styrelsen aflägsna de herrar, som begått så många olagligheter och derjemnte ådragit fäderneslandet så stora förluster och så djup vanära. Hatt-partiets ledare kände nogsamt den fara, som hotade. Också finner man, att under loppet af de

närmaste åren, har en icke obetydlig del af de historiska företeelserna bestått i åtgerder, rörande en sådan efterräkning, Mössornas att framtvinga, Hattarnas att afböja den [1]. Sättet, huru man å ömse sidor förberedde och förde denna strid, hör till sednare tiders historia att förtälja.

[1]) Jfr. 34. 216, 217.

NAMNLISTA.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

Å.

Rättelser.

Sid.	r.	*står:*	*läs:*
62,	19,	nedsända	medsända
72,	11,	om	
113,	11—12,	det då församlade borgare-ståndet.	stadens rådstufva
116,	31,	Åbo.	Åbo [1]. [1]) Han tyckes hafva blifvit afsänd den 13 Juni.
161,	5,	upphäfd.	upphäfd [1]. [1]) Sedan ofvanstående blifvit tryckt, har förf. i *Lettre d'un patriote Suedois à un ami en Hollande datée à Stockholm le 21 Mars 1748* sidd. 34 och 66 funnit officiellt åberopadt ett kejsarinnans reskript af den 17 Oktober 1743, af innehåll: *qu'elle ne vouloit se mêler en rien des interets particuliers de la Suede, et encore moins des arrangemens domestiques, qui regardoient son ètat interieur.* — För tillfället långt aflägsnad från riksarkivet, kan förf. endast nämna, ej närmare upplysa denna vigtiga uppgift. Måhända gafs försäkringen, när ryska hjelptroppen sändes till Sverge.
195,	21,	svenska tronföljd. Inför de svenska menigheterna	tronföljd i Sverge. Inför dervarande menigheter